دیــالــۆگ

هەڤپەیڤینی

نەریمان عەبدوڵڵا خۆشناو

* ناوی کتێب: دیالۆگ

* هەڤپەیڤینی: نەریمان عەبدوڵڵا خۆشناو

* نەخشەسازی : عەبدوڵڵا ڕەحمان

* چاپ: یەکەم

* چاپخانە: چاپخانەی

* تیراژ: دانە

د.كەمال مەزهەر :

قبـولّ ناكـەم نـە جـەلال تالّـەبانى و نـە مەسـعود بـارزانى و نـەهيچ كەسێكى ديكە لە من كوردتر بێ

عەبدولڕەزاق بيمار:

شيعرى نوێخوازى كوردى لە زمان و كەشوهەواى ڕەسەنى خۆى دوور نەكەوتووەتەوە

پرۆفيسۆر ئەوڕەحمانى حاجى مارف:

بە هيممەتى كاك كۆسرەت كوردانە و گوردانە بەشى خوێندنى بالآ لە زانكۆى سلێمانى كرايەوە

محەمەدى مەلا كەريم:

لە تاريخى تازەى كورددا شەخسيەتێكى وەكو (مەلا مستەفا) نييە، بەلامەوە شەخسيەتى يەكەمە بۆكورد

ناوەرۆک

د. کەمال مەزهەر ٥
د. کەمال مەزهەر ١٦
عەبدولڕەزاق بیمار ٢٦
عەبدولڕەزاق بیمار ٥٤
د.ئەوڕەحمانی حاجیمارف......................................٦٥
د.عادل گەرمیانی ٨٣
د.عادل گەرمیانی ٩٢
محەمەد مەلا کەریم ٩٧
شاهۆ گۆران ١٠٥
ئەحمەد زەردەشت ١١٩

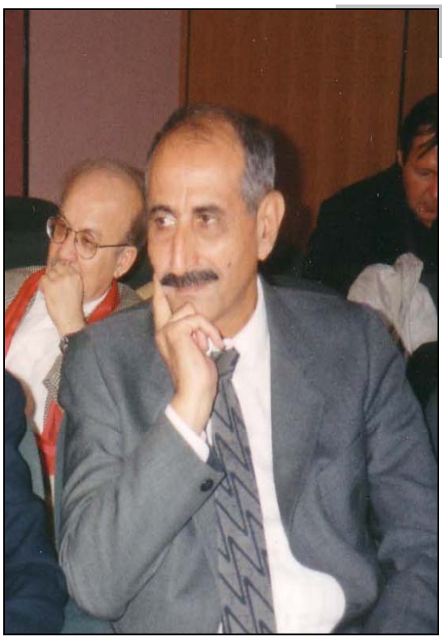

د.کەمال مەزهەر :

قبوڵ ناکەم نە جەلال تاڵەبانی و نە مەسعود بارزانی و نەهیچ کەسێکی دیکە لە من کوردتر بێت

پرۆفیسۆر د . کەمال مەزهەر خاوەنی چەندین لێکۆڵینەوەو پەرتووکە لە بواری مێژوودا ، لەدوو دانیشتندا لە بەغدا ئەو چەند پرسیارەمان ئاراستە کرد .

***چۆن دەڕوانیتە گرنگی بوونی مێژووی کورد لە پڕۆگرامەکانی وانەی مێژوو لە قۆناغەکانی خوێندن لە عێراق ؟**

— ئەوە کارێکی پێویستە ، گەلێك جار وتوومەو دەیلێمەوە کە قوتابی عێراقی پێویستی بەوە هەیە کە ئاگاداری مێژووی وڵاتانی عەرەبی و ئەوروپایی و ، گەلێك زیاتر ئاگاداری مێژووی کورد بێ ، چونکە پێوەندی بە چارەنووسی وڵاتەکەوە هەیە و پەیوەندی بە هاوخەباتی کوردو عەرەبەوە هەیە، لەبەرئەوە کارێکی زۆر زۆر پێویستە.

***بەبڕوای تۆ نەگەڕانەوەی کەرکوك بۆسەر سنووری ئیدارەی حکومەتی کوردستان مانای چی دەگەیەنێ ؟**

— گەڕانەوە نا ، شێوازی پرسیارەکەت دروست نییە، ڕاسترە بلێین دان بەوە دابنرێ کە کەرکوك شارێکی کوردستانییە، چونکە تا ئێستا دان بەوە نەنراوە کە کەرکوك بەشێکە لە کوردستان ، کێشەکە لەوە دایە. شەڕی ساڵی ١٩٧٥ ی شۆرشی ئەیلول کە دەستی پێکرد، دوای ڕێککەوتننامەی یازدەی ئاداری (١٩٧٠ ـ ١٩٧٤) شەڕ وەستا، لەسەر کەرکوك دیسان شەڕەکە هەڵگیرساوە، کاتی خۆی (سەددام حوسێن) بەوە قایل بوو کە بەشی ڕۆژهەلاتی کەرکوك بەشی

ئەوبەری روباری خاسە لەگەل ناوچەی قەرەهەنجیر و چەمچەمال و ئەوانی دیکە بدریّ بەکوردستان، بەشەکەی دیکە بخریّتە سەر دەسەلاَتی ناوەندی ، کەچی ئیّستا عەرەبەکان زۆریان هەیە تەنانەت بەوەش رازی نین ،بەلّکو کەمتر لەسەددام حوسیّن ئامادەن لەدانان ، لەکاتیّکدا چارەسەرکردنی کورد بەندە بەدەست نیشانکردنی چارەنووسی کەرکوك و دەوروبەری هەتا نەتەوەی گەورە کراوەبیّ ئەوا دەبی بە هۆکاری بەهیّزکردنی یەکیّتی نیشتمانی و نزیك خستنەوەی نەتەوە بچوکەکانی یان بلیّن نەتەوەی دووەم کە نەتەوەی کوردەلە نەتەوەی عەرەب،بەلاّم هەتا ئەوان توندڕەو بن لەو بوارەدا هەلبەت هەستی جیابونەوە خوازی لەناو کوردا بەهیّز دەبی ، بەداخەوە ئەوان قەت بیر لەوە ناکەنەوە .

*** لەکاتیّکدا شەقامی کوردی خوازیاری سەربەخۆییە، کەچی سەرکردایەتی کورد لەوە بیّدەنگە ، بەڕای جەنابت لەئایندەدا میّژوو چۆن سەیری ئەم هەلویّستەی سەرکردایەتی دەکات ؟**

– بەلای منەوە سەرکردایەتی کورد بەراستی سەرکردایەتییەکی دەستکردی میّژووە، لەکۆری خەباتدا دروست بووە، زۆر ئاسانە پیاو دوور بیّ لە کیّشەکان وروشمی گەورە گەورە هەلبژیّری و هاوار بکات ، تۆ لەکۆڕی خەباتدابی ، ئەو وەختە هەست دەکەی کە ئەو ئەرکە چەند گرانە، سەرکردە نابیّت کاریّکی ئەوتۆ بکات کە کۆمەلاَنی خەلّك دووچاری کیّشەی گەورەی بکات، کە دوایی نەگبەتی و نەهامەتیان بۆ بیّنی هیچ باوەڕ ناکەم کە هەردوو سەرکردە گەورەکە تالّەبانی و بارزانی بەقەد جەنابت حەودالی سەربەخۆیی کوردستان نەبن ، هیچ کوردیّکی دلّسۆز و شەریف نییە بیر لە سەربەخۆیی کوردستان نەکاتەوە، بەلاّم چەند دەتوانیّ جیّ بەجیّکەی ، دوژمنانی کورد

هێـــشتا زۆر بـــە دەســـەڵاتن ، زۆر بـــەهێزن ، دەتـــوانن ئـــەو تاقیکردنەوانەی کەوا هەتاکو ئێستا جێبـەجێ بـووە لـەناوی بـەرن ، هەتاکو ئێستا دووچاری کێشەی گەورەین ئیمە شـتی گـەورەمان بـۆ جێبەجێ بووە، ئێمە هاتبووینە سەر نەمان ئێستا ئیمـە ژمارەیـەکین لـە ڕۆژهـەلاتی نزیـك و ناوەڕاسـت و هـەموو لایـەك حـسێب بـۆ کـورد دەکـات یـەکێکی وەکـو (مەسـعود بـارزانی) زۆر بەڕاشـکاوی دەلێـت کـەرکووك شـارێکی کوردسـتانییە، ئەمـە ڕۆژگارێکـە خـەونمان پێـوە دەبینی ، مەلا مستەفا بارزانی لە هیچ ڕابەرێکی تر کەمتر نییە، بەڵام لە ڕۆژگاری خۆیدا بواری ئـەوتۆی نـەبووە، کـە بـەو ڕادەی قـسەی وا بکات، ناچار بوو گەلێ لەوانیدیکـە زیـاتر دبلۆماسـیانە باسـی دەکـرد، حـەزەری دەکرد،بـەڵام مەسـعود بـارزانی گۆشـکراوی قوتابخانـەی مەلامستەفا بارزانییە نالێم مەلا مستەفا بارزانی کەموکوڕی نییە، مام جـەلال و کـاك مەسـعود یـان لیـنین کـەموکوڕی نییـە کـەس نییـە، کەموکوڕی نەبێ ، بەڵام ئەرکی ڕابەرانی کـورد یـەکجار سـەختە، مـن دڵنیام لەوەی کە یارییەکە دەزانـن و هـەر هـۆی دەرەکـی نییـە کـەوا ئێمە گەیشتووینەتە ئـەم ڕۆژەی ئێـستامان، هۆیـناوەکی زۆر دەوری باڵـای بینیـوە کـە فۆتبـۆلێن دەکرێـت کـابرا کـە خـۆی لـەدەرەوە دانیشتووە و لە ناو سـاحەی یاریەکـە نییـە و تەقـسیم هـەزاری یـاری کەرەکان نـازانی، لـەوێ هـاوار دەکـات و تـەعلیق داوێ ، بـەڵام وەرە کارەکە بدەرە دەست ئەو کابرایە چیمان بۆ دەکات .

*** بەڵام دوای ساڵی ١٩٩١ تا ڕادەیەك کورد سەربەخۆ و ئازاد بوو؟**

ـ کاکە ئەوە سـەربەخۆیی پـێ نـاوترێ ، سـەربەخۆیی تـەواو نـەبوو، داخی گرانم جوگرافیای کوردستان کارێکی ئەوتۆی کردووە، کـەوا لـە هەموو لایەکـەوە گـەمارۆ دراوە ، دەزانـی سـوریا ، ئێـران ، تورکیـا ،

ئەوسا چیان دەکرد ،هەروات ئەکرد کۆدەبوونەوە بۆ ئەوەی ئەوتاقیکردنەوە لەناو بەرن ، بەڵام سەرکردایەتی کورد بە نەرم و نیانی کاری دەکردو کارێکی وەهای کرد کەئەم تاقیکردنەوەمان نەدۆڕێ ، جگە لەوە هۆکاری دەرەکی و هەڵەکانی سەددام یەك جار گەورەبوون ، ئەوانە یارمەتیان داین، کە تا ڕادەیەك سەربەخۆ بووین ، کورد لە هیچ نەتەوەیەك کەمتر نییە لە دونیا ، کورد هەقی خۆیەتی دەوڵەتی هەبێت و من گەشبینم بۆ دوارۆژ.

*** کورد لە سەردەمی دوو جەمسەری هیچی بەدەست نەهێنا، بەڕای تۆ ئێستا لەسەردەمی جیهانگەرایی و تاك جەمسەری مافەکانی زامن دەکات ؟**

— کورد لەسەردەمی دووجەمسەریدا کە با بلێین سۆسیالیستیەکان بەسەرۆکایەتی یەکێتی سۆڤیەت و وڵاتە سەرمایەدارەکان بەسەرۆکایەتی ویلایەتە یەکگرتوەکانی ئەمەریکا ، لەوکاتە باری کورد ئێجگار سەخت بوو، چونکە جوگرافیای کوردستان کارێکی وایکردبوو کە هەردوو جەمسەرەکە حیسابێك بۆ سێ نەتەوەی گەورەی ناوچەکە بکەن (عەرەب ، فارس ،تورك) ، چونکە کوردەکە دەوڵەتی نەبوو، ئەمان هەرسێکیان دەولەتیان هەبووە هەردوو جەمسەرەکە شتیان بۆ ئەم دەوڵەتانە دەکرد و زۆر بە دەگمەن ئەگەر لەسەر کورد هەولیشیان بدایە بۆ ئەوە بوو کە لەبواری خەباتی خۆیاندا دژی جەمسەرەکەی دیکە کەلکێك لەو هەلوێستە وەرگرن ، بابلێن لەدوای کودەتای ١٩٦٣ سۆڤیتەکان کارێکی وایان کرد بەشێوازێك لەشێوازەکان مەسەلەی کورد بگەیێنن بە کۆمەلەی نەتەوە یەکگرتوەکان ، بەڵام هەر ئەوەندەت زانی مەسەلەکە کپ بووەوە ، ئێستا یەك جەمسەرەکە بۆ کورد زۆر زۆر باشترە . لە

بەختی کورد ، نەئێران نە وڵاتە عەرەبیەکان ، نەتورکەکان ئەو بایەخە ستراتیجیەیان نەما بەنسبەت وڵاتە رۆژئاواییەکان ، بۆیە لەو بڕوایەدام ئەگەر یەکێتی سۆڤیەت بمابوایە هەرگیز ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا نەیدەتوانی ئەو حیمایە دابنێت بۆ کورد .

*** تۆ هەمیشە ئاماژە بۆ دووپات بوونەوەی مێژوو دەکەیت ، باشە ئاخۆ پێشبینی دووبارەبوونەوەی ئەو شەڕە ناوخۆییەی کە کورد دوای هەڵبژاردنی ١٩٩٢ بەسەری هات ، دەکەی .**

– هەموو زانستێك خۆی دووپات دەكاتەوە ، مێژووش زانستە ، ئەوەی کەمێژووش دروست دەکات بریتییە لە مرۆڤ ، مرۆڤیش هەستی هەیە ، بۆیە مومکین نییە مێژوو بەشێوازێکی ئالی وەك زانست خۆی دووپات بکاتەوە ، بەو جۆرە خۆی دووپات ناکاتەوە ، بەڵام ئەگەر لە یەکەم هەلومەرجدا بیهێنیە پێشەوە ، ئەوا خۆی دووپات دەکاتەوە ، لە هەموو شوێنێ ئەوە بۆ قوتابیەکانم ورد دەکەمەوە و دەڵێم فشار لەهەرشوێنێك هەبێ ، ئەوا دەبێ بتەقێنەوە ، فشار کات و شوێن نازانی ، ئەو فشارەی کە خرایە سەر میللەتی میسری بوو بەهۆی ئەوەی کە شۆڕشی ١٩٥٢ بەرپابێ و ، کاتی فشار کەوتە سەر میللەتی عیراق ، دەبینین لە ١٩٥٨شۆڕشێکی وەکو ئەوەی ساڵی١٩٥٢ی میسر دووپات بووەوە ،مەبەستم لە دووپاتبوونەوە ئەوەیە . مێژوو هەرگیز لەوانەخۆش نابێ کەبن بەهۆی شەڕی برا کوژی ، لە کوردستان ئێجگار ناوێکی لەباریان بۆ شەڕی برا کوژی دۆزییەوە(شەڕی خۆکوژی) ، ئەوە شەڕی خۆ کوژییەو مێژوو قەت لەوانە خۆش نابێ ، چونکە هەموو میللەتان ئەوەیان دەوێ کە جارێکی دی شەڕی خۆکوژی دووپات بێتەوە، تەنانەت ئەوانەی پێش رووخانی رژێمی (سەددام حوسێن) دۆستی کوردبوون ، بڕوا بکەن

رەنگ بێئێستا ئەوانە بە قەدەر (سەددام حوسێن) حەز بکەن شەڕی خۆ کوژی لە کوردستاندا دووپات بێتەوە .

*** هەندێ کەس وای بۆدەچن کە وتارەکانت بیروڕای عێراقچیانەی بەسەردا زاڵە ، لەوەی کە کوردستانیانە بێت ؟**

– یەکەم وەلاّم و لە هەموو جێیەك دەیلێمەوە کە قەت (کەمال مەزهەر) قبولّ ناکات هیچ کەسێ لەو کوردتربێت ، قەت کەمال مەزهەر قبولّ ناکات نە(جەلال تالّەبانی) و نە (مەسعود بارزانی) نەتۆ و نە ئەو کەسانەی وابیردەکەنەوە ، نەگشت کەسێ لەو دنیایە لە کەمال مەزهەر کوردتر بێت ، کەمال مەزهەر بۆ کورد و کوردایەتی دەچی و بۆ کورد خەریکە ، گەلێ جار بۆ کورد خەریك بوو گیانم لەدەست بدەم ، بۆیە دووپاتی دەکەمەوە کەس نییە بەقەد کەمال مەزهەر خەون بەسەربەخۆیی کوردستانەوە ببینێ ، بەلاّم من بەشێوەیەکی زانستی و زانستیانە سەیری مێژووی کورد دەکەم ، بۆیە ڕۆلێکی ئەوتۆم بینیوە کەگەلێ کەس بەخەبەر بێنم بەرامبەر بەکورد و مێژووی نەتەوەی کورد . زۆر پێمخۆشە کە عەرەبی وا هەیە خۆی پێم دەلێ یان نامەم بۆ دەنێرێ یان بەنووسین دەلێ کە کارێکی ئەوتۆت کردووە کەمن بەخەبەر بێم و بەشێوازێکی دیکەسەیری کێشەی کورد بکەم ، ئێمەش کاکە پێویستیمان نییە بەلووت بەرزییەوەسەیری ئەو شتانە بکەین ،ئێمە پێویستیمان بەهەموو تنۆکەئاوێکە بۆدامرکاندنەوەی ئەو ئاگرەی کە هەڕەشە لە بوون و دوا ڕۆژمان دەکات ... بۆیە ئێمە نابێ بەشێوەیەکی نا دروست ڕەنجی خەلّکی دیکە هەلّسەنگێنین ، بەلاّم ئەوەی کەمن بووم بەهۆی سەرنجی بگۆڕێ بەرامبەر بە نەتەوەی کورد، گەلێ زانای ئەرمەن و رووسەکان نامەیانم هەیە یان لە کۆبونەوەی گشتیدا وتویانە یان لە

ڕێگەی بـرادەرێکم بـەناوی (هەمبـەر سـۆم) کـە ئەرمەنییـە و کـوردی خۆش دەویَ و دەزانن کەپەیوەندی لەگەڵ من زۆر بەهێزە ، نامەی بۆ دەنێـرن و باسـی ئـەوە دەکـەن کـە ئەوانـە ئێـستا بەشـێوازێکی زۆر دڵسۆزانە لەسەر کورد دەنووسن و داوای زانیاری و رۆژنامە و کتێب و ئەو شتانەم لێدەکەن ، بۆ ئەوەی هەوڵبدەن زیـاتر کێـشەی کـورد لـە لوبنان و ولاّتانی رۆژئاوا بێتە ئاراوە .

*** دەلـێن گوایـە کـاتی خـۆی دەرسـت بـە پەیمانگـەی پێگەیانـدنی ئیستخبارەتەکانی رژێم وتۆتەوە ، لەبەرچی ؟**

– زۆر زۆر پـێم خۆشـە کـە ئـەو پرسـیارەم لێدەکـەی و دەڵـێم ئـەو کەسەی ئەو قسەیەی فەرمووە بۆ خۆی وتویەتی ، وێڕای ئەوە دەلێم خۆزگە داوای ئەوەم لیَ بکرابایە وانەم بـۆ وتوبانایـە لـە ئیـستخباراتی عێراقی ، چونکە من یەك شێواز دەرس دەزانم ، دەرسەکەم هـەمووی بریتییـە لـە دەرسـێکی زانـستی پـڕ لـە نیـشتمانپەروەریەتی قـووڵ و هـەرگیز لـەوە لام نـەداوەوە و ئـەوان زۆر بـاش زانیویانـە کـە دەرس وتنەوەی من بۆ ئەوان دەست نـادات ، بۆیـە ڕێگـەیان نـەداوم ، بـەلیَ چەند جارێك لە (زانکۆی بەکر) کە دەزگایەکی زۆر ڕێك و پێـك بـوو ، ئەو دەزگایە چەند جارێك داوای موحازەرەیان لێکردم لەسەر مێژووی ئێـران ، تورکیـا ، لەسـەر چـەند لایـەنێکی مێـژوویی عێـراق ، لەسـەر مێژووی ولاتی شـورەوی و ئـەوروپا ، مـن چـووم لـەویَ بەدڵنیاییـەوە موحازەرەیخۆم وتۆتەوە، شتی وام وتۆتەوە ئەگەر (کەمال مەزهـەر) نەبوایە و خـەڵکی دیکـە بوایـە، ڕەنـگ بـیَ لێیـان قبـوڵ نەکردبابـە . (جامیعەی بەکر) بریتـی بـوو لەشـوێنی ئـەو ئەفـسەرە گەورانـەی کـە ڕژێمی سەددام لێیان ڕازی نەبوو یان لێیان دوو دڵ بـوو و ، بەشـێکی زۆریان لە شیعەکان بوون ، دەیانناردنـە (زانکـۆی بـەکر) واتـە جـۆرە

دوورخستنەوەیەك بوو ، چونکە دەیانویست لە قەتەعاتی فەعال دووریان بخەنەوە ، دەیانناردنە ئەوێ و دوو سێ ساڵ خەریکیان دەکردن ،پاشان بەشێکی زۆریان تەقاویت دەکردن یان دووریان دەخستنەوە . هەندێك لەوانەی لەو زانکۆیە بوون ئێستا ڕۆلیان هەیە لەوانە (عەلی حوسێن ئەحمەد) کە عەمید بوو لەوێ و ئێستا یەکێکە لە ڕابەرەکانی لەشکری حکومەتی نوێ ، تەنانەت ماوەیەك لەمەو بەر هەوڵی تیرۆرکردنی درا ، ئەو دەزانێ کە چۆن من لەوێ موحازەرەم وتۆتەوەو موعجەب بوونە ، چۆن کەلکیان لەو موحازەراتانە وەرگرتووە ، لەماوەی (١٥) ساڵ کەموحازەرەم

ئەوتەوە بەرامبەر بەو موحازەرەتانە پارەیان بۆ دەناردم ، بێزم نەدەهات فلوسێك وەرگرم لەو پارانە و کەڕەتێ بەو (عەلی حوسێن)م وت من ئامادەم کە پارەیان بدەمێ کەڕێم دەدەن موحازەرەی وا بلێمەوە و ئێوە تەحەمولی ئەو قسانەی من دەکەن .... ئەو(عەلی حوسێن)ە زۆر خۆی بەقەرزباری میللەتی کورد دەزانێ ، چونکە دووجار لە فڕۆکە کەوتووتە خوارەوە ، دوو کورد یاریدەیان داوە ، بۆیە حەز دەکەم تۆ دیدەنی لەگەڵ (عەلی حوسێن) بکەیت ،بۆئەوەیخوێنەواران و ئەوانەی (میدیا) دەخوێننەوە ئاگادارییان لەبیرو بۆچوونی هەبێ

*** بەڕای تۆ گەڕانەوەی بەعسیەکان بۆ نێو دامودەزگای دەوڵەت نابێتە هۆی تێکدانی باری وڵات ؟**

– دەبێ پیاو بە دووربینی و بە وردی سەیری حزبی بەعس بکات ، من نالێم حیزبی بەعس حیزبێکی باش بوو ، چونکە لەگەڵ کورددا زۆر زۆر خراپ بوو ، نەتەوە پەرستانی توندڕەوی عەرەب لەدەوری حیزبی بەعس کۆببوونەوە ، بەڵام لەهەمان کاتدا هەر لەناو بەعسدا

هی وا هەبوو زۆر کەس بە ناچاری چوو بووە نێو ڕێزی ئـەو حزبـەوەو زۆریان هەبوو ئەگەر بڕوای بەیەکی بوایـە هێنـدە داخ لـەدڵ بـوون لـە ڕژێمی رابردوو ، داخی خۆیان هەڵدەڕشـت ، بـەلاَم هیـچیان نـەدەکرد ئەو (عەلی حوسێن)ە ئەگەر پێی بکرابایە ئینقلابی دەکرد ، کابرایێك بوو کۆمەڵێ نەجمەی بەشانەوە بوو ، بەلاَم هیچی بەدەستەوە نەبوو ، نەیدەتوانی دوو عەسکەر بجولێنێ، یان (د . تاهر بکاء) مـن دەزانم کە چەند دڵسۆزەو چەند کوردی خۆش دەوێت ، هـەر لەسـالی یەکـەم کە وەزیری تەعلیم عالی بوو ئەوەندە قوتابیەی بۆ ماجـستێرو دکتـۆرا وەرگرت بەبێ پەروا ، خۆشەویستەکەی بـۆ کـورد بەڕاسـتی سـنوری نییە. قسەیەکت بۆ بگێڕمەوە ، ڕۆژێکیان پێش ئەوەی ڕژێـم بڕووخـێ لــە (دەزگــای ڕۆشــنبیری کــوردی) بەبۆنــەی یــادی ڕۆژنامەنووســی کوردییەوە کۆڕێکیان بـۆ مامۆسـتا(محەممـەدی مـەلا کـەریم)بەسـت ، کۆڕێك بێت بـە یـادی ڕۆژنامەنووسـی کـوردی بـی و مـن بـانگ بکـرێم ،دەچم بەتایبەتی کەیەکێکی وەکو مامۆستا (محەممەدی مەلا کەریم) قــسەبکات ، لــەوێ دوای ئــەوەی وتــارێکی ڕێــك و پێکــی لەســـەر ڕۆژنامەگـەری کـوردی خوێنـدەوە ، یـەکێك لـە تونـدڕەوە کوردەکـان دەستی هەڵبڕی و دەستی کرد بەقسە کـردن ، وتـی ئـەو کـۆڕەی تـۆ هـیچ مانایـەکی تیانـەبوو، لەبـەر ئـەوەی نـاوی (سـەددام حوسـێن)ت نەهێنا و بەشێوازێکی ئەوتۆ وتـی ، تاڕادەیـەك مامۆسـتا محەممـەدی مەلا کەریم شلەژا .. من داوای قـسەکردنم کـرد کـە هەسـتام ، زۆر بـە شـان و بـاڵی مامۆسـتا (محەممـەدی مـەلا کـەریم)م هەڵـدا و وتم بـەو نەخۆشی و بەگۆچانەوەو بەو تەمەنەوە دێت کۆڕ ببەستێ ، ئەو قـسە ڕێکوپێکانــە بکــات ، ئێمــە دەبــێ بەئەوپــەڕی شــانازییەوە هــەڵی سەنگێنین ، لـەو بـاوەڕەدام ئەگـەر (سـەددام حوسـێن) لێـرە بووایـە

چــەپلەی بــۆ لێــدەدا ، چــونکە بــۆ دەبــێ لــەم کاتــەیا نــاوی (سەددام)بهێنرێ ، وەڵلاهــی بیرمــە یــەکێ لــەو برادەرانــە نــاوم لــەبیر چووە لەهۆلەکەدا بوو ، وتی ئافــەرم وەڵلاهــی (گــووت دەرخــواردا). ئەو دەلێن ئەو کابرایە ئێستا پەشیمان بۆتەوە و چۆتەوە کوردســتان و لەوێ داڵدەیان داوە و تەنانەت مووچەشیان بــۆ بڕیوەتــەوە ئــەوەی ڕێزلێنانی نووسەران و مانگێ (٣٠٠,٠٠٠)هەزار دیناری دەدەنێ.

*** ئەم دیدارە لە ڕۆژنامەی (میدیا) ، ژمارە(١٨٤)ی ڕۆژی سێ شەممە ٢٠٠٥/٣/٢٩ ،ل ٧ بڵاوکراوەتەوە .**

د. كەمال مەزهەر :
بۆ ئەندامێتی ئەنجوومەنی حوكم و لیستی كوردستانی داوایانلێكردم بەڵام داوای لێبوردنم لێكردن

* رۆژهەلاتناسەكان تاچەند خزمەتی مێژووی كوردیان كردووە ؟

– زۆر كەس بەتایبەتی برایانی عەرەب زۆر دژی رۆژهەلاتناسەكان وەستاون، بەوەی كە ئەوان (رۆژهەلاتناسەكان) زەرەریان هەیە بۆ مێژوی عەرەب و مێژووی ئیسلام ، لە كاتێكدا ئەوە وانییە ، ڕاستە لە سەرەتای سەرەتا دوای ئەوەی لەشەڕی خاچپەرستان جیهانی گاوران كەوتن و حەرەكەی خاچپەرستیان سەری نەگرت ، دوای ئەوە ویستیان لەریچكەی عیلمیەوە لەرێگەی دراساتی رۆژهەلاتییەوە زەفەر بەعالەمی ئیسلامی بگەیێنن ، لەسەرەتادا دامەزراندنەكە ئاوها بوو ، بەلام لەدواییدا ڕۆژهەلاتناسی بوو بەزانستێكی سەربەخۆیی و رێك و پێك و ، ئەوانەی كە بوون بە ڕۆهەلاتناس هەموویان پیاوی تێگەیشتوو پیاوی شارەزا بوون ، ئەوان ئەو كەسانە بوون كە لەڕێزی پێشەوە دەستە بژێر (نوخبەی)ی ولاتانی خۆیان بوون ، ئەوانە مومكین نییە وەك زانا تەعاموول لەگەڵ رووداوەكان نەكەن ، بۆیە خزمەتی ئێجگار گەورەیان كرد ، هی وایان هەیە ، ئەسڵەن زۆر شت هەیە مێژووی عەرەب و ئیسلام خۆیان نەیاندەزانی گەر ڕۆژهەلاتناسەكان نەیان نوسیبوویایە ، یان بابلێین پیتی هیرۆغلۆفی و بزماری و مێخی ، هەمووی ڕۆژهەلاتناسەكان بۆیان حەڵ كردن و توانیان بزانن شارستانی ئەو ولاَتانە چین.......... بەلای منەوە ڕۆژهەلاتناسەكان خزمەتێكی باشی كورد ناسی و مێژووی كوردیان

کردووه ، هەرچەندە وەکو مێژووی عەرەب و ئیسلام پێـوەی خـەریك نەبوونـە ، بـەڵام ئەوانـەی کـە خـەریك بـوون (لێـرخ و مینۆرسـکی) بەڕاستی خزمەتێکی باشی زمانی کوردی و مێژووی کوردیان کردووە.

*** هەندێ کەس پێیانوایە کە کورد هێشتا لە دەرەوەی مێـژوو بـێ ، تۆ ڕات چییە ؟**

– هـیچ گـرنگ نییـە لـە دەرەوەی مێـژوو بـێ ، ئەمـە قـسەیەکی میسالییە ، هەموو گەلێك لەناو جەرگەی مێـژوو دایـە و ، هـیچ گـەلێك ناتوانێ دوور بێ لە مێژوو ، کوردیش ئەگەر ئەو هـەموو بـارو دۆخـەی بۆ هەڵکەوتبایە کە بۆ زۆر لە میللەتی دراوسێ هەڵکـەوتووە، هەڵبـەت دەیتوانی ڕۆلی گەورەتر ببینێ لە مێژوو ، ئینجا لەگەڵ ئەوەشـدا ڕۆلی کورد لەمێژوودا ڕۆلێکی کەم نییە ، مێژووی شارسـتانی تـا ڕادەیـەکی باش قەرزاری شارەزایانی کوردە ، دراوسـێکانمان هـەموو بەچـاوێکی برسیەوە سەیری میللەتی کورد دەکەن ، بەڵام کـورد لەکـەس کـەمتر نییە ، نموونەیەکت بۆ دەهێـنم ، دکتـۆرێکی بـەناوبانگ هەیـە وابـزانم برازای یان ئامۆزای (نوری تالەبانی)یە ، لێـرە لـە بەغـدا لـە کـۆلیجی نـۆژداری دەیخوێنـد ، دوایـی ڕۆیـی بـۆ ئینگلتـەرا ، ئێـستا زانایـەکی ئێجگـار گەورەیـە لـەبواری نـۆژداری ، ئەگـەر لێـرە بوایـە ، ڕەنگـە نەگەیشتبووایە ئەم پلەو قۆناغـە، بۆیـە کـورد لەکـەس کـەمتر نییـە ، کورد درێغی نەکردووە لە خەباتدا ، ئەمـەش نـاو جەرگـەی مێـژووە ، کام میللەت هەیە بەقەدەر میللەتی کورد کۆششی کردبێ ، بۆ ئەوەی ئیسپاتی و جودی خۆی بکـات ، ئەگـەر لـە خـاریجی مێـژوو بووایـە ، هەڵبەت ڕۆژمـان نەدەگەیـشتە ئـەو ڕۆژە ، ئەگـەر ئـەمڕۆمان بـەراورد بکەین ، لەچاو (١٠)ساڵ گەلێك باشـترە ، بۆیـە زولمـە ئەگـەر بـوترێ کورد لەدەرەوەی مێژووە .

*** دوای نەمانی سەددام خەریکە دژایەتی عەرەب بۆ کورد زەقتر دەبێتەوە ، بەتایبەتی لەنێو خەڵکی عەرەبی عێراقدا ، هۆی ئەمە لەچیدا دەبینی ؟**

– حەزناکەم دارشتنی پرسیارەکەت بەم شێوەیە بێ ، کاکە عەرەب دژایەتی نییە لەگەڵ کورد ، دژایەتی هیچ نەتەوەیەك لەگەڵ نەتەوەیەکی تر بەو جۆرە لەئارادا نییە ، بەڵام نەتەوە پەرستانی عەرەب ، کورت بینانی عەرەب ، ئەوانە دژایەتیان هەیە ، ئەوانە زیانیان بۆ نەتەوەکەی خۆیان کەمتر نییە لەزیانیان بۆ نەتەوەی دیکە ، بەعسیەکان و ڕژێمی رابردوو ، زۆر نەتەوەپەرستی توندڕەو بوون و بەهیچ ڕازی نەدەبوون ، بزانە ئەوانە چییان بەسەر عێراق و نەتەوەی عەرەب هێنا ، ئەو نەتەوە پەرستانە دژی کورد و خواستەکانی کورد بوون و ، هەشە هەڵخەلەتاون خەڵکی سادەو ساکارن ، ئێمە دەبێ ڕۆڵی گەورە ببینین ، ئەوانە بهێنینەوە هۆش خۆیان ، ، جگە لەوە ئێستا تۆ برۆ ناو بازاڕ کوردەکە ڕێزێکی تایبەتی هەیە، ئێستاش ئەوەی لەموسڵ دەکرێ ، ئەوە دوورە لە مێژوو ، وکاری ئاسایی و پەیوەندی نێوان میللەتان ، هەر لەو موسڵە کەم کەس هەبوو لەناو بازاڕی موسڵ زمانی کوردی نەزانێ ، چونکە پەیوەندییەکی ئەوەندە باش هەبووە من گەشبینم کە ئەو شتانە بەرەو نەمان دەچن ، ئەو عەرەبانەی دەیانبینم زۆر بەپەرۆشەوەن کە پەیوەندی و برایەتییان لەگەڵ کوردا تێك نەچی و ، زۆر بەگەرمی دژایەتی ئەو ئیتجاهە توندڕەوانە دەکەن ، پاش ئەوە زۆریان هەن تێنەگەیشتوون و نازانن کە فیدڕالیەت چییە ؟ ئەگەر ئەمە بەڕێکو پێکی ڕەچاوبکرێ ، یەکێتی نیشتمانی عێراق بەهێز دەکات ، نەك دووبەرەکی و پارچە بوون ، پاشان ڕابەرانی کورد هەمیشە دەیلێنەوە هەمیشە کە ئەوان

جیاواز بوونەوەخواز نین و راستیشە لەماوەی (١٠) ساڵی ڕابردوو کوردستان نیمچە سەربەخۆ بوو ، خۆیان هاتونەتە کۆڕی خەبات و ئێستا ئەو کاربەدەستە کوردانەی لەڕژێمی تازە کار دەکەن ، دڵسۆزییان بۆ عێراق لەهیچ کەسێ کەمتر نییە . (د.بەرهەم سالح) کێ وەکو ئەوان خزمەتی وڵاتەکە دەکەن ،لەماوەیەکدا کە پڕە لە تەنگوچەڵەمە .

*** دیارە ئەمە دەمانباتەوە نێو پرسیارێکی دیکە کە ئەویش حیواری کوردی و عەرەبییە ، دیارە کورد زۆر بە پەرۆشەوە بۆی دەچێ ، بەلاّم عەرەب وانییە ، بۆچی .**

– عەرەب خۆیان بەخاوەنی ئاینی ئیسلام دەزانن ، ئەمە جۆرە غرورێکی دروست کردووە لەلایان ، هەمیشە خۆیان بەحەق دادەنێن ، بەڵام ئێستا زۆر نووسەری عەرەب بەوردی خەریکی ئەوەن ئەمە چارەسەر بکەن ، چونکە دەزانن زەرەری هەیە بۆ خۆیان، رابەرانی عەرەب زۆر جار پەنا دەبەنە بەر کورد و ، ئێستاکە پەنا دەبەنە بەر مام جەلال و کاك مەسعود . کۆلیژی یاسایی ئەهلی ئێستا لەنەجەف کراوەتەوە ، عەمیدەکەی ناوی (د.حیکمەت)ە نامەیەکی زۆر نازداری بۆ مام جەلال ڕەوانە کردووە ، داوا دەکات کە پشتگیری لەکولیەکەی بکات ، جوانترین شیعری رازاوە دەربارەی کوشتاریهەلەبجە و ئەنفال ئەم (د . حیکمەت)ە نووسیویەتی ، هەروەها من بەشدارم لە ڕۆژنامەی (التاخی)و(الاتحاد) زۆربەی زۆری نووسەرەکانیان عەرەبن و شتی باش و رێك و پێك دەنووسن ، زۆربەیان بەئاشکرا دەلێن کوردەکە حەقی ئەوەی هەیە دەولەتی خۆی هەبێ، کە ئەوان مەمنون بن لەگەڵ ئێمەبژین ، ئێمە دەبێخۆمان بەقەرزاری میللەتەکەمان بزانین ، ئەوەی (حسب الله یحیی) لە ڕۆژنامەی (التاخی) دەیکا ،

بڕوابكه پیاو وادەزانێ كـه كـوردە ، كورەكـەی نـاوی (ئەزەلـه) هـەر خەریكی ئەوەیـه كـه خزمـەتی كـورد بكـات و هـەر كتێبێكـی كـوردی دەربچێ وادەكات كه خوێنەری عەرەبی پێ ئاشنا دەكات ....

*** پێت وانییه ئاراستەی ڕووداوەكان زیاتر بەرەو ئەوەیـه كـه كـورد بەرەو سەربەخۆیی بچێ ؟**

– ڕەنگه دەیان جار ئـەوەم وتبێتـەوە ، ئـەو كەسـه كـورد نییـه كـه خـۆی بەسـەربەخۆیی نەبەسـتێتەوە، بـەلای منـەوە ئـەوە خـەوێكی یەكجار شیرینه ، بـەڵام تائێستا دوژمنـی بـەكجار گـەورەمان هەیـه ، بۆیـه دەبـێ ئێمـه زۆر بـەوردی كـار بكـەین ، هیـوادارم ئێمـه مانـان فریابكـەوین ببیـنن ئـالآی شـەكاوەی كوردسـتان بـشەكێتەوە، ئێمـه ئێـستا كێـشەی گــەورەی كــەركوك و گــەرمیانمان هەیــه، زۆری بەدەمەوەیه، بەلآم ڕەوڕەوەی مێژوو هەمیشه لەسالّحی كـورد بـەرەو پێشەوە دەچێ ، ئەوەی ئەمڕۆ له كوردستانی توركیا مومكینه پـێش پەنجا سالّ خەونمان پێـوە نـەدەبینی ، وەختـی خـۆی ئێمـه جـەژنی نـەورۆزمان بـەنهێنی دەكـرد ، لـه كوردسـتانی توركیـا نـاوی جـەژنی نــەورۆز نــەبوو ، لەدواییــدا وایلێهـات بــەهۆی خــەباتی گــەلی كــوردو ڕێككەوتنامەی ١١ی ئاداری ١٩٧٠ دان بەجەژنی نـەورۆز نـرا ، ئێـستا جەژنی نەورۆز شتێكی زۆر زۆر ئاساییه ، كـەم كـەس هەیـه بـرادەری عــەرەبی هــەبێ لەجــەژنی نــەورۆزدا جەژنــه پــیرۆزەی لــێ نــەكات ، لەتوركیا گەییه ئەوە كه (تانسۆ چیللەر) بێته دیار بەكر لەهەلّپەڕكێی كوردی بەسەر ئاگری نەورۆزدا باز بدات ، بۆیه من وای بۆ دەبینم كـه ڕەوڕەوەی مێژوو لەسالحی كوردە و باش دەڕوات ، هیوادارم ئـەوەی كۆمەلانی خەلكی كوردستان خەونی پێوە دەبینێ هـەمووی بێتـه دی و ، خەونی پیاوی زۆرلێكراو خەونێكی پیرۆزە .

*** ئاستی ئێستای خوێندکارانی کورد لە خوێندنی باڵای زانکۆی بەغدا چۆن دەبینیٚ ؟**

– بەڕاستی ئەوە لەهەموو شوێنێك دەیلێم قوتابی ئێمە نموونەی ئەدەبن . نموونەیەکت بۆ دەهێنمەوە، وەختی خۆی هەر مامۆستایەك کە دەچێت بۆ بەشێك دەرس بلێتەوە وەکو (نەفی) وابوو ، بەڵام کە دەچووە بەشی کوردی کە ئەو کات لەکۆلیجی ئاداب بوو . هەموو مامۆستاکان حەزیان دەکرد بچن لەویٚ دەرس بلێنەوە ، چونکە دەیان وت قوتابیە کوردەکان زۆر زۆر ڕەوشتیان بەرزەو زۆر زۆر گویٚ ڕایەڵەن ، زۆ بایەخ بەخوێندن دەدەن ، تاقیکردنەوەی خۆم دڵخۆشکەرە ، بەڵام قوتابی کورد زۆر زوڵمی لێکراوە و زۆرمان دۆڕاندووە ، کەم بواری ئەوە دەدرێن کە بخوێنن ، لەبەر ئەوە پێویستە هەرقوتابیەکی کوردی خوێندنی باڵا زۆر لەهاوەڵەکانی دیکەی دڵسۆزتر بیٚ ، واتە چەند ئەوان ماندووتر بن ، ئەوا دەبیٚ قوتابیانی کورد باشتر و ماندووترو دڵسۆزترین ، بۆیە پێویستە خوێندکارانی کورد زمانی بیانی فێربن و سڵ لەزمانی عەرەبی و فارسی و تورکی نەکەنەوەو ، هەوڵبدەن خۆیان فێر بکەن دڵنیان لەوەی کە هیچ زمانێك ناتوانیٚ زمانی کوردی بتوێنێتەوە ، لەوە تێپەڕیوە، بەڵام زانینی زمانێکی بیانی بەکارێکی زۆر پێویست دەزانم بەنسبەت خوێندکارانی خوێندنی باڵا .

*** وەکو دەزانین ماوەی (١٥) ساڵە وازت لەدەرس وتنەوەی بەکالۆریۆس هێناوە، بەڵام ئێستا دەبینین دەرس بە بەکالۆریۆس دەلێیتەوە لە خانەقین ، هۆی چییە ؟**

– وەڵلاهی کاکە گیان نەك ١٥ ساڵ بەڵکو ٢٠ ساڵ لێرە لەبەشی مێژوو هەر خوێندنی باڵایان دەدامیٚ و خوێندنی بەکالۆریۆسم

نەدەوتەوە، بەلاّم بۆ خانەقین پێیان وتم و من بە ئەرکێکی پیرۆزم زانی و دەرسیان پێدەلێم ، لەوێ دوو پۆلن ، پۆلێکیان هی دانیشتوانی کەلارن، کە کوردیەکی زۆر باش دەزانن ، پۆلەکەی تریان هی دانیشتوانی خانەقینن، ئەم خوێندکارانە ٩٠٪ ناوی کوردی ناسك و جوانیان هەیە زۆر بەپەرۆشن بۆ خوێندن ، جگە لەوە کەڕەتێ مامۆستا (مەلا بەختیار) دوای لێکردم کە موحازەرەیەك لەوێ بلێمەوە، بەڕاستی لە موحازەرەی یەکەمدا لەگەلّ (ئەو ڕەحمانی حاجی مارف) چووم ، من چەند گەشبین بووم ئەوەندەی تر گەشبینبووم کە خەلکی خانەقینم بینی ، بەلای کەمەوە ١٠ تیرەو هۆزی تیایە، شیعە و سونەی تیایە لەسەر رۆخە و نزیك ناوچەی غەیرە کوردەکانە کە دەچی بەلای ئەوانەوە بەڕاستی کوردایەتیەکەت لەسەر ڕووی هەموو شتێکەوە دەبێ ، خۆزگە هەموو کوردێك وەکو کوردەکانی خانەقین دەبوون ، ئەمە وای لێکردووم کە لەهەموو شوێنێك باسی (خانەقین) بکەم ، تەنانەت کەڕەتێك مامۆستا (بەکر پشدەری) کە وەختی خۆی وەزیر بوو زۆر برادەرمە، کاتێ ئەگەر بمانویستبایە شتێك بکەین سوێندمان دەخوارد (تو خانەقین) ئەو شتە بکە ، چونکە ئەوەندە ناوی خانەقینم دەهێنا، من ئەوەندە خانەقینم خۆش دەوێ بۆیە سوێندی دەدەم بە خانەقین هەر چەندە باوەڕم پێ بکە بۆ من ئاسایی نییە ، من ٦٧ سالّم و پێدەنێمە ٦٨ سالّەو باری تەندروستیم باش نییە ، لێشت ناشارمەوە مالّەوەم خێزان و خوشکانم زۆر دژی ئەوەن و زۆر دەترسن لەبەر باری نائاسایی ئەمنی و رێگاو بان .

*** چۆن دەڕوانیتە هەلبژاردنەکانی عێراق ، بەڕای تۆ هەلبژاردن کێشەکانی ئەمڕۆی کورد چارەسەر دەکات ؟**

– من لەگەڵ هەلبژاردندام ، لەگەل دامەزراندنی ئەنجوومەنی نیشتمانی ، هەرچەندە داوام لێکرا کە بەشداری بکەم لە ئەنجوومەنی حوکم ، بەلاّم من کاروباری زانستیەکەم لەسەر ڕووی هەموو شتێکەوەیە ، داوام لێکرا شانازی پێوە دەکەم و داوام لێکرا کە بەشداری لە لیستی کوردی بکەم لە هەلبژاردنەکان و ئیعتیزارم لێ خواستن و، پێم وتن ئەگەر بەخۆشم داوام کرد ئێوە ڕەفزم بکەنەوە ، زیاتر هانم بدەن بۆ کاروباری زانستی، من هەر خەریکی کتێبەکەی کەرکوك بم باشترە و هەر خەریکی ئەو کتێبە بم کە لەسەر (خانەقین) دەری دەکەم وابزانم باشترە .

*** پرۆژەی ئایندەی نووسینت چییە؟ ئایا کاتی ئەوە نەهاتوو یاداشتەکانت بنووسیەوە ؟**

– خوێندنی بالّا و ئیشرافی نامەکانی ماستەر و دکتۆرا یەکجار یەکجار ماندوویان کردم ،بڕوابکە لەهەفتەی ڕابردوو من ئیشرافی دوو نامەی دکتۆرای زۆرر بایەخ دارم کرد ، ئەمەش کارێکی ئاسان نییە، ئێستا بەرگی دووەمی کتێبەکەم (کەرکوك) حازرەو بەهیوام ماوەیەکی تر بچێتە بەرچاپ و بەرگی یەکەمی مامۆستا (ئەنوەر قەرەداغی) کردوویەتی بە ئینگلیزی و ئینگلیزیەکی زۆر جوان و رێك و پێکە و ، ئەو کتێبە بە ئینگلیزی زۆر پێویستە بۆ ئەوەی ڕای جیهان و ئەوانەی کە دیاری کردنی چارەنووسی ئەو ولاتەیان بەدەستە لەنزیکەوە ئاگایان لەمەسەلەی کەرکوك هەبێ و بەڕاستی بزانن کە کەرکووك شارێکی کوردەوارییە و شارێکی کوردستانییە، لەبەر ئەوەی بە پێی توانا درێغی ناکەم ڕاستە من سەعات (١٠) یا دەو نیو ئەنووم ،بەڵام سەعات (٣،٣٠) یا چوار لەسەر مێزی خوێندنم و دەخوێنم و دەنووسم پرۆژەی یاداشتەکانم دەست پێکردووە ،

چونكە خێزانم زۆر فشاری خستۆتە سەرم، چونكە دەزانێ تەمەن ڕۆڵی خۆی هەیە، بۆیە هەموو شەوێ سەعاتێ یان سەعاتو نیوێك ، ئەگەر تەندروستیم ڕێگا بدە دەست دەكەم بە نووسینەوەی یاداشتەكانم ، حەزیش دەكەم یاداشتەكانم شێوازێكی تایبەتی هەبێ و لە ئێستاشەوە ناوم بۆ هەڵبژاردووە (لە پەراوێزی كوردایەتی‌دا) هەتا یاداشتەكان تەرخان دەكەم بۆ مەبەستی خزمەتی كوردایەتی .

*** وەكو دەزانین كۆڕی زانیاری كورد كاتی خۆی هەبوو لە بەغدا، چی تازە لەو بارەوە هەیە ؟**

– كۆڕی زانیاری كورد دەسكەوتێكی یەكجار گەورەبوو، دەسكەوتی خەباتی كورد بوو لەبەرئەوەی بەپێی ڕێككەوتننامەی (١١)ی ئاداری (١٩٧٠) ئەو كۆڕە دامەزرا، سەرۆكی كۆڕ (ئیحسان شێرزاد) بوو، مامۆستا و پیاوی لێهاتوو (مەسعود محەممەد)ی تیابوو ، شێخ محەممەدی خاڵ و عەلائەدین سەججادی‌و د.ناجی عەباسی تیابوو ، شتێكی زۆر باش بوو داوای دامەزراندی كۆڕی زانیاری، زۆر لە پێش ساڵی ١٩٧٠ بوو، بەڵكو لەكاتی پاشایەتی‌دا كورد داوای دامەزراندنی دەزگایەكی لەو بابەتەی كردووە و دەسكەوتەكانی كۆڕ زۆر گەورەبوو، ئەوەبوو دوای ئەوەی كە شەڕ دەستی پێكردەوە و شۆڕش نوشستی هێنا، ئیتر ڕژێمی سەددام ئەو كۆڕەی هەر لەوناو برد و ئەو كتێبە و دەست نووسە دەگمەنانەی كە پەیدامان كردبوو لە ولاتان ، هەمووی نارد بۆ كارگەی وەرەقە، تا ئێستا چەند جارێك داوایان لێكردوومە ببمەوە بە ئەندام، بەڵام من لەسەر ئەوبیروباوەرم كەدەبی كۆڕێ زانیاری كورد دابمەزرێتەوە ، كۆڕێكی زانیاری سەربەخۆ بێ و بەسەراحەت بە (د.تاهیر بكاء)ی وەزیرە خوێندنی باڵام وتووە، ئەویش وابزانم بە دلسۆزی ئەو كارە دەكات و پێویستە

ئەو کۆڕە دابمەزرێتەوە ئەو کۆڕەی ئێستا هەیە بەو جۆرە من ئامادە نیم ببمە بە ئەندام تێیداو هیوادارم دایبمەزرێنن .

*** دوا وتەت چییە ؟**

– هیوامە ئێوە سەرکەوتوو بن و توندڕەو نەبن، هەمیشە کورد بن و هەر بۆ کورد بژین، هیوامە وڵاتەکەمان کوردستان بەهەموو مافەکانی خۆی بگات، ئێمە نایبینین، بەڵام لەوەی دڵنیام کوردستان سەربەخۆیی خۆی هەر وەردەگرێ و من هەر بەو خەوەوە سەر دەنێمەوە ......

* ئەم دیدارە لە ڕۆژنامەی (میدیا) ، ژمارە (١٨٥)ی ڕۆژی سێشەممە ٢٠٠٥/٤/٥ ، ل٧ بلاوکراوەتەوە.

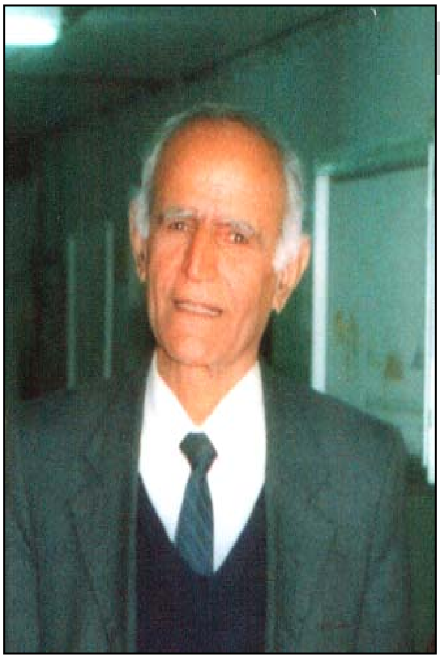

عەبدولڕەزاق بیمار:

شیعری نوێخوازی کوردی لە زمـان و کەشـوهەوای ڕەســـەنی خـــۆی دوور نەکەوتووەتەوە

عەبدولڕەزاق بیمار لەجولانەوەی ڕۆشنبیری کوردییدا ناوێکی دیارە و جیێ دەستی ڕوونە . لە زۆر بواری جیاجیای ئەدەبیدا چالاکی نواندووە ،وەک: شیعر، شانۆگەری ، ڕەخنە و لێکۆڵینەوە و دەربڕینی باری سەرنج . لەو بوارانەشدا بەرهەمەکانی بە پێی سەردەم و قۆناغی خۆی ئاست و گرنگی خۆیان هەیە ، بەڵام بە لای خۆیەوە خاڵی درەوشانەوەی لە بەرهەمهێنانیدا لە شیعردا دەبینێ ، هەر بۆیە ئەو پرسیارانەی ڕووبەڕوومان کردووەتەوە لە دەوروبەری شیعردا خولاونەتەوە و ئارامیان گرتووە . ئەم نووسەرە بێجگە لە کتێب و چاپکراوەکانی لە بواری شانۆ و وەرگێران و لێکۆڵینەوەدا ، ئەم کۆشیعرانەشی بە چاپگەیاندووە : (دیوانی بنەوشەکان ، کانیلە و خۆشەویستی ، دڵداری ئێمە ، ناوچەوان) .بە پێی تێگەیشتنی خۆی لە سنوور و ئاسۆی شیعرییەتدا بوێر و ڕاشکاوانە هاتە کۆ ئەزموونی نیو سەدەا زیاتری خودی داگیرساوی لە هەمبەربوون و داهێنان لەم هەڤپەیڤینەدا خستەڕووە.

*** لە ژمارە پێنجی نووسەری کورد ، ساڵی ١٩٨٦شیعرێکت بە ناوی (بەچرپە) بڵاوکردەوە ، شیعرەکە ڕێك لە ژیاننامەی خۆت دەچێت و لەسەر بردەی ئەشقێکی ناکام دەدوێت ، ئایا دەتوانین بپرسین سەرهەڵدان و بە کویێ گەیشتنی ئەم ئەشقەمان بۆ باس بکەیت ؟**

- زۆر بەبایەخەوە سەیری ئەم پرسیارەتان دەکەم ، ئێوە زۆر ورد لێی دەکۆڵنەوە و شیعرێکی پێش بیست ساڵ بڵاوکرابێتەوە ئەمڕۆ لەمنی دەهێنەوە پێش . دیارە مافی خۆتانە وەك ڕەخنەگر لەسەر

چەند و چۆنیی (دەق) و خاوەنەکەی باز نـەدەن ، ئەگەرچـی ڕەنگـە هەندێك باری نالەباریش بۆ من پەیدا بکات .

ئـەو دڵدارییـە ، یـان ڕەنگدانـەوەی دەوری ناکـامیی هـەرزەکاریی ئێمەمانانە کە لە ژینگەی بێ بەشی و دوور لە ڕەگەزەکەی دیدا تـافی هــەرزەکاریمان بەســەربردووە و لەوانەیــە تــا پیریــش جۆرێــك لــە جۆرەکانی هەرزەکاریدا بەسەرماندا دەسەڵاتدار بێت ، یـان ئـەنجامی پایزی تەمەنە کەوا لە پیاو دەکات دان بەوەدا نەنێ کە تەمەن بەرەو کۆتایی هەنگاو دەنێت ، بۆیە کەموکورییەکی وەها پێشان دەدات کە بـەرەو هــەر چـرپەیەك ڕوو وەربگێرێـت و لای وایـە بـانگی دەکـەن . دەبێ گورِ ببەستێ و بچێت .

شاعیریش وا ڕسکاوە دڵتەرە و بەرامبەر جواتی بـێ دەسـەڵاتە . جـا ئەو ڕووداوەی لە شـیعرەکە دەرکـەوتووە ، یەکێکـە لـەو حاڵەتانـە و ئەنجامەکەشی خۆشەویستیەکی یەك لایەنی بووە.

*** دوای گۆران تۆ هەڵبژێردراوێکی بەهێزبووی بۆ ئەوەی ئەو ئامـاژە شێوازیانەی مامۆستا گۆران لە بەرهەمەکانی خۆی دابوونی تـۆ ئـەم ئاماژانە گەورەتر بکەیت و نوێخوازییەکیڕوونی لێ بەرهەم بهێنی؟**

ــ دوای مردنـی گـۆرانی ڕێبـەرمان لەبیرمـە محەمـەدی مـەلا کـەریم دەیگوت :جێگیری (گۆران) مەگەر سەرکردایەتییەکی بە کۆمەڵ دەنـا کەسی وا لە باری دا نییە بە تەنیا ئـەرکی هونـەری ئـەو هونەرمەنـدە ئەنجام بدا . بەڕاستی ڕۆڵێکی گەورەی هەبوو لە ڕێنمایی کردنمان ,,, کاریگەرییەکـەی زۆر بـوو ، بەتایبـەتی لەلایـەنی زمانـەوە ، زمـانی شـیعری گـۆران جادوویـەکی تایبـەنی کوردانەیـە ، لەگـەڵ ئەوەشـدا سەرەتا مـن بـە کاریگـەریی بزووتنـەوەی نـوێی شـیعری عـەرەبی لـە پەنجاکان دا . بـە تایبـەتی گۆڤـاری (الاداب) ی بـەیرووتی سـەرەڕای

ڕێبازی وجودیانەی دەورێکی گەورەی هەبوو لە برەو پێدانی شیعری نوێ و نوێکردنەوە لە ئەدەبدا بەوردی دەمخوێندەوە ، هەندێك ئاسۆی هونەریم فراوانتر بوو. زۆر بەدوای شیعری ڕۆژئاوادا دەگەڕام ، کۆمەڵێك نموومنەم وەرگێڕا ، هەندێکیانم بلاوکردەوە . وابزانم لە هەندێ شیعردا نموونەی خۆدەرخستن و کۆششی بەرەو پێشەوەچوونم پێشان دابوو . چەند دانەیەکیان بلاوکرانەوە ، هەندێ پارچە لە (شانۆی کوردستان) وهەندێ پاشماوەش لە (دیوانی بنەوشەکان) دا بەدی دەکرێت . تا ساڵی ١٩٦٢ دوای (شانۆی کوردستان) کۆ شیعرێکم بە ناوی (ترووسکەی ئاوات) بۆ چاپ ئامادەکرد ، بەلام ئەنجامی کوودەتا ڕەشەکەی هەشتی شوباتی ١٩٦٢ ئەو کۆشیعر و شانۆنامەیەکی هۆنراوەو هەندێك گەلاڵەی نووسینم لەناوچوون.

ئەوەتا لە (دیوانی بنەوشەکان) دا شیوەنێکم بۆ نووسیووە و دەڵێم ئەو نەمر بوو ، خاوەنەکەی مردووبوو مایەوە:

نەمردوو مرد و مردوو مایەوە
دیارە نەمربوو بۆیە باوکەکەی
لەپاش مردنی (نەمێرد) مایەوە
زەوی نەزۆك بوو ، کانی (ئەستێور)
پاش ئەو بۆ گوڵێك هەر نەزایەوە .

جا لەو مێژووە تا بیست ساڵ ئەنجا پێم بە جەرگی خۆمەوە نا ، ساڵی ١٩٨٢ یەکەم کۆ شیعر بلاوبکەمەوە . کاریگەریی بەندیخانە ، باری ڕۆژگاری ساڵانی دوای کوودەتاکە بەسەر سۆز و هەستی ناسکمدا قورس و سەخت بوو ، تەنانەت تووشی نەخۆشی و بێ

هێزیی بیرەوەری بووم و بیروباوەڕی سیاسی و حزبایەتیم لەلا لەق بوو .

لەو بارە نائومێدی و بێ هێزییەدا لە نموونە پێشکەوتووەکانی ئەدەبی عەرەبی دابڕام ، هەروا لە بیرمە دەچوومە کتێبخانەی گشتی ، دەگەڕامەوە سەر نمونەکانی ئەدەبی ڕۆمانتیکی میسری و لوبنانی . کەوا نەختێك دڵدانەوە و هاودەنگیی خەم و گریان و نائومێدیم تێدا دەدیت .

*** کە گرووپی ڕوانگە بەیاننامەکەی خۆیان جاڕدا ، ئەو کات تۆ شاعیرێکی پێگەیشتوو بووی ، ئایا بۆ چی لەگەڵیان نەبوویی ؟**

ـ کە گرووپی ڕوانگە بەیاننامەکەی خۆیان جاڕدا ، ڕەنگە من یەکەم کەس بوویم وتارێکم لەو بارەوە لە ڕۆژنامەی (هاوکاری) دا بڵاوکردەوە ، لەم وتارەدا ڕەخنەم لە ڕاوێژی بەیانەکە گرتووە . بەڕاستی بەیاننامەکەیان هەرٍ لەجاڕدانی کوودەتا سەربازییەکانی ئەو سەردەمە دەچوو ، لەلایەکی تریشەوە لاسایی کردنەوەی (البیان الشعری)یەکەی چەند نووسەرێکی عەرەبی وەك (فازیل عەززاوی) و هی دی بوو کە خۆیان بە یاخی دەزانی ، نەهلیست و یاخی لە هەموو بنەرەت و بیروباوەڕو نەریتێك . کە ئەو ڕێژاوە لە دوای کوودەتاکەی ساڵی ١٩٦٣ و بە زینە حەیابەرەکەی ساڵی ١٩٦٧ بەرامبەر بە ئیسرائیل سەری هەڵدا و وێنەدانەوەی شکستی و نائومێدی و زەبرو زەنگی سەربازی بوو .

لەم وتارەدا پیرۆزبایم لە تازەکردنەوە کردووە ، بەڵام ڕەخنەم لەوە گرتووە کە هاتوون کوڵنگی تێکدانیان لە ڕووی چەند بوت و دامودەزگا و قەڵاتێکی خەیاڵکرد لە ئەدەبی کوردیدا بەرزکردووەتەوە . دەمگووت: برا ئێمە کوا لە کوێین ؟ کوا ئەدەبی کلاسیکیمان؟ کوا

ئەدەبی مەیوو و کۆنەخواز؟ کوا دەسەلاتی خنکێنەری هەوای تازە کردنەوە . تا بێین دەست بە رووخاندن بکەین و بوتەکان بشکێنین ؟ خۆ ئێمە تا ئەو سەردەم بە دوای پارچە شیعرێکی بلاونەکراوەی شاعیرێکی بەر لە خۆمان دەگەڕاین تا چاپی بکەین ، دیوانی کەڵە شاعیرانمان هیچیان بە تەواوی چاپ نەکرابوون . تا ئەو دەم ڕەخنەی ئەدەبی ، چیرۆك ، شانۆیی ، ڕۆمان و چەندین جۆری ئەدەبیمان ئەوەندە ساوابوون هەر لە حاڵی نەبوون دابوون . جا ئەو شێوازی یاخی بوونە ڕۆمانتیکیانەم لا سەیر بوو ، دەتوانی وتارەکەم لەو کتێبەی کە (حوسێن عارف) دەربارەی بزووتنەوەی(ڕوانگە) بەناونیشانی (ڕوانگە و یاران و نەیارانی) کۆی کردووەتەوە بخوێننەوە . لەڕاستیدا پرسیان پێ نەکردم لەوانەش دەیانزانی من هاوبەشیان ناکەم . نەوەیەکیش پێش ئەوان بووم .

لەو بڕوایەدام پاش پچڕانەکەی ساڵانی دوای کوودەتاکەی ٨ی شوبات، تا ساڵی ١٩٧٠ کە لەو ماوەیەدا وشکی و نەبوونی تووشی ڕۆژنامەنووسی و ڕۆشنبیری ڕەوتی ئەدەبی هات. هەروەها حزبەکان بە چەپ و ڕاستەوە تووشی دووبەرەکی و لەت لەت بوون هاتن. بێ گومان لامان هەردەبوو لاوان دوای ئەو دابڕانە بەشێوەیەکی تازە بێنە پێشێ. هەرواش بوو. هەندێك لەوان و نووسەرانیش لەدەرەوەی گرووپەکە بەهرەی تازەگییان نواند شتێکی تر ماوە باسی بکەم. بزووتنەوەکەی ڕوانگە بەهۆی کارکردن، یان نزیکی لاوەکان لە ڕۆژنامەنووسیەوە جموجۆڵ و هات و باتیان سەرنجی خوێندەوارانیان ڕاکێشا. هەرچۆنێك بێت لەو بڕوایەدابووم بزووتنەوەکە پێشکەوتنی بەدوادا دێت.

*** تۆ شاعیرێکی مولتەزیمیت بە بیری مرۆڤ دۆستی، ئایا مولتەزیمیت وای لێکـردووی کـەمتر بـچیتە نـاو فانتازیـا، لـە کاتێکـدا خـاڵی درەوشانەوەی شیعر فانتازیایە؟**

- بەڵێ، ئێستاش من لەو بڕوایەدام کە نووسەر ئەوەی دەینووسێت، با زۆر خۆپەرستانە و تاکییـەتی و دوور لـە کۆمـەڵ بێـت، دیـسان لـە ڕەنگدانەوەی ژیـان و دەوروبـەر و واقیـع بـە دوور نابێـت، مـادام لـەو ڕۆژگـارە دەژیـت. خۆیـشی پـێ نـەزانێت. دەچـێتە نـاو چوارچـێوەی ژیـانی ئـەو سـەردەمەیەوە. ژیـانیش ئەوەنـدە وشـك و تەسـك و دەرەتـان نییـە کـە نووسـەر لـە بەرامبەریـدا دۆش دابمـێنێ و لەسـەر داهێنـان و تـازەیی و بـەرەو پـێش چـوون لـە بەرهەمەکەیـدا پـەکی بکەوێت. نووسەری داهێنەر لە واقیعی ژیانەکەی دەریایەك دیمـەن و ڕووداو و سەرنج و دیاردەی ناو کۆمەڵ دەبینێـت و لـە بەرهەمەکەیـدا بە کەڵکی دێنێت، بەڵام نەك هەر بە زمان و ڕاوێـژە میللیەکـە، بـەڵکو بە زمانی شیعر و هونەر.

منـیش وەکـو ڕێگـەگیر و خـاوەن ئامانجێـك لـە ژیـانی کۆمـەڵ و تێکۆشان بۆ هێنانەدی داد و یەکسانی و سـەربەرزیی مـرۆڤ و خـەبات دژی چەوسـانەوەی نەتـەوەیی و چـینایەتی— بەتایبـەتی نەتـەوە نامرادەکـەی خۆمـان— هـەر لـە کڵاوڕۆژنـەی ڕیالزمـەوە دەمڕوانییـە بەرهەمی ئـەدەبی. ڕێبـازی ئایـدیالی و سـۆفیانە بەلامـەوە ئـاڵۆزی و تێنەگەیشتن و نادیاری لە دەربڕیندا دروست دەکەن.

*** زمان لە بەرهەمەکانی ئێوەدا زمانێکی نەرم و بێ گرێ و بێگەردە، ئایا دەتوانین بپرسین زمان لە پێکهاتەی ئەدەبدا ڕۆڵی چییە؟**

- بەرهەمی ئەدەبی پێش هـەموو شتێك بریتیـە لـە زمـان، هـەر لـە زمانەکەدا شێوە و ڕوخسار و وێنـە دەگۆرێـت . مـن لام وایـە دەبـێ

زمانی ئەدەب زمانێکی ڕەوانی لەڕووی ڕێزمانەوە دروست و ترپـە دار بێـت . زۆر هـەوڵم داوە وشـەگەلی هەڵبـژاردە و دوور لـە کاریگـەریی زمانانی بیـانی بـەکاربهێنم . نووسـینی کوردییـەکی پـەتی و دوور لـە ووشـە و دارشـتـەی نـاقۆلا ، زمـانی ناسـکی رۆمانـسیانە بێـت . بـا وشـەکان جـۆرە ئـاواز و ترپـەیـەك دروسـت بکـەن ، توانـای ئامـاژە و هێماداریيان هەبێتٍ ، بەلاّم زمان بۆ گەیاندنە .

*** تۆ لە زۆر بواردا بەرهەمداریت وەك شیعر ، شانۆنامە ، لێکۆڵینەوە . لێکۆڵینەوەکەش ڕووبەری فراوانە ، هەم لە ئەدەبی کلاسیکی و هەم لە ئەدەبی نـویٚ ، لـە ڕۆژنامەگـەری و پەخـشان .. تـا دوایـی ،ئایا هەست ناکەیت وەرگرتنی ئەم ڕووبەرە فراوانـە بووبێتـە هۆیـەك بـۆ کـەمتر دەرکـەوتنی شـاعیریەتیت . لـە کاتێکـدا شـاعیریەتیت لـە بەرهەمهێنانی تۆ لە هەموو ڕووەکانی تر درەوشاوە ترە ؟**

– لەو چەشنە ئەدەبیانەی باسـتان کـرد ، تـەنیا ڕۆمـان نـەبێت زۆر چەشنم تاقی کردۆتەوە ، ئەمانەش چ شیعر ، شانۆ، چیرۆك ، وتـاری ئەدەبی ، سەرچاوەکەیان ڕوانـین و هەسـت و سـۆزی نووسـەرە . لـە توانـا دایـە یـەکێك لـەم چەشـنانەدا بـەهرە بنـوێنیٚ .. ڕەخنـەٍو لێکۆڵینـەوەش بنەمایـەکی تێڕوانینـی (تیـۆری) نووسـەرەکەیە بـۆ ڕوانـین و بەرهـەم هێنـانی . لەوانەیـە بـۆ ڕوونکردنـەوەی ڕێبـاز و مەبەسـتەکانی هونەرەکـەی بـە کـەڵك و پێویـست بێـت ، بـەلاّم ئەدەبەکەی ئێمە ساوایە ، ماوەیەکی دێرو دوور نییە چاپخانەو کتێب و گۆڤـار و کتێبخانـە و قوتابخانـەمان هەیـە . جـا کـە مەیدانەکـە بـە چۆڵی ببینین ناچارین بـە پێـی توانـا پـەلێك بهـاوێین و کارێـك بکـەین نـەکرابێت . بـە نموونـە کتێبـێکم نووسـی لەسـەر کـێش و مۆسـیقای هەڵبەسـتی کـوردی ، هـەروەها کتێبێکـیش لەسـەر (پەخـشان) بـە

لێکۆڵینـــەوە و دیـاریٍ کردنـی جـۆر و هونـەرەکانی و دەقـی کـۆن و نووسەرانی پەخـشان نـووس . ئـەم دوو کتێبـە ئەگـەر هـەر نرخێکـی ئەدەبییان هەبێت ، نرخەکەی لەوە دایە کە دەست پێـشکەرین ، لـەو کاتــەدا مەیـدان چـۆڵ دیـتراوە ، بـەڵام کـارکردنم لـە بەڕێوەبـەرێتی خوێنـدنی کـوردی دوای ڕێکەوتننامـەی ١١ی ئـاداری ١٩٧٠ و کردنـە کوردیی خوێندن بە ناوەندی و ئامادەیشەوە ئەرکێکی تـازەی خستە سەر شانم . کارکردن لە پێداچوونەوە ، بژار ، سەرپەرشـتیی چـاپ ، زاراوەسـازی ، وەرگێـڕان و کاروبـاری گۆڤارێـك زۆر خـەریکی کـردمٍ، ئەگەرچی لـە پـسپۆڕەکانی بـواری زانـستی هەمـە جـۆر لـەٍسلێمانی هــەولێر لیژنــە دروســت دەکــرا بــۆ وەرگێــڕانٍ، بــەڵام ئامــادە و سەرپەرشتی کردنی دەیان کتێبی قوتابخانە پێویستی بە کـاری شـەو و ڕۆژ بوو . نزیکەی ماوەی پـازدە سـاڵ لـەو دایەرەیـەدا بەبـەردەوام ئەوە کارم بووٍ. لێرەشدا هاوڕێیەتی وەك : (شـوکور مـستەفا ، نـوری عەلی ئەمین ، فەرەیدوون عەلی ئـەمین ، هـەژار موکریـان) ، هـەروەها هاوکــاری چــەند مامۆســتایەکی دی لــە دەرەوەی دایــەرەدا وەك : (د.عیزەددین مـستەفا ڕەسـوڵ ، محەمـەدی مـەلا کـەریم ، د. کـەمال مەزهەر) کردیانە کارێك دایەرەکـە لـە بزاوتێکـی گـەرموگوڕ دابێـت . هەر خۆی لـە وەرگێـڕان و زاراوە داڕشـتندا کـۆڕی زانیـاری بـوو ، لـە ئامادەکردنی بە هەزاران دانـە کتێـب و چـاپکردنی فەرهـەنگ و نامیلکــەی پــەروەدەی منــداڵان و یارمــەتیی بەرهــەمی نووســەران دەزگایەکی پەخش و چاپەمەنی بـوو . جا ئـەم کـارە هەرچـەندە لـە بازنەی زمان و خوێندەوارییەوە دەرناچێت ، بەڵام فرِی بەسەر شـیعر و کـەش و هـەوای شـیعر دانانــەوە نـەبوو . بۆنموونـە یەکـەم کتـێبی زانستی ئابووری (پێنجی ئامادەیی)م لەگەڵ دوو مامۆستا (د. سـاماڵ

مەجید و مووسا سەمەد) کردە کوردی ، بەدارشتنی زاراوەگەل و وەرگێرانی برگەی وشکی ئابوورییەوە خەریك بووم . ئەمە جگە لە چەندین کتێبی دیکەی قوتابخانە لە مێژوو، جوگرافیا ، پەروەردەی نیشتمانی ، زانست و .. تاد . کارکردنیشم لە رۆژنامەنووسیدا وەکو لە رۆژنامەی بیری نوێ، چاپەمەنی دەزگای رۆشنبیری ، تەئاخی ، عێراق. هەربۆ دانەبرانم لە کاروانی رۆشنبیری – پاش ئەو ماوە سەختەی پێدا تێپەربووم _بێگومان بووەتە هۆی سست کردنی هەستی ئاوردانەوە وخۆ تەرخان کردنم بۆ شیعر .

*** کە رووبەرووی شاکارێکی جیهانی دەبیتەوە ، نموونە وەك : (کۆمیدیای خواوەندی) دانتی ، هەست ناکەی کورد لە ئاستی بەرهەمهێنانی ئەدەبیدا کورتی هێناوە ؟**

– بەڵێ، بەبێ دەمارگیری بێ خۆ بەکەم زانین دان بەوە دەنێم ئێمە ئەم جۆرە شاکارانەمان نییە ، ئەدەبی کۆنمان قوتابخانەی تایبەتی خۆی نەبووە ، بۆیە ئەگەر بەرهەمێك هەبووبێت پەرتەوازە بووە و لەناوچووە .

هەر ئەم هەست بە نەبوونی کردنە وای لە (عەلائەددین سەجادی) کردووە بێت لە کتێبی مێژووی کوردیدا شاکارەکانی ئەدەبی حیهانی لەگەڵ پەندی پێشینان و چیرۆکی فۆلکلۆری کوردی بەرامبەر و بەراور بکات .

ئەو گەلەی ئێمە تابلێی پێویستی بە خزمەتە ، هەمووی وا چەند گرێ سالێکە لە کاروانی رۆشنبیری جیهان گەیشتووە ، هیوامان وایە نەوەکانی داهاتوو لە کەشوهەوای خاوەنداریێتیی خۆیان و ئازایدا بتوانن بەرهەمی شاکار پێشکەش بکەن و سەرنجی خەڵکانی جیهانی پێ رابکێشن .

گرنگ نییە ئێمە ئەو شاکارانەمان نییە ، گرنگ ئەوەیە سەرباقی ئەو هەموو مەرگە سات و کاولی و پێ پەستییەی بێگانان وەکو گەلێك هەر ماوین و زمان و ئەدەب و هونەری خۆمان هەیە و کەسێتی خۆمان پاراستووە.

هەرچی(بەزمەساتی خوایی) دانتی – یە ، ئەگەرچی داستان نییە ، چونکە قارەمانێك نییە لە بەرهەمەکەدا ڕووداوەکان بەدەوری ئەوا بسورێنەوە ، بەلام چیرۆکی ئەو دونیایە بە دۆزەخ و پاکژگەو بەهەشتەوە لە چوارچێوەی بڕوایەکی پتەو بە مەسیحیەت و خۆشەویستی خوایی و بوونایەتیی هەتا سەرمانەوەدا ، بەسەر باڵی ڕووناکی و هێزی یەزدانی دا هەڵکشان بەرەو ئاسمان . بەزمە ساتێکە وەکو شیعرێکی دڵداری نایاب بە دڵ و داوێن گەورەیی و ڕێزداری خۆشەویستی پیشان دەدا پایەی (یار) ەکەی گەیاندووەتە پایەی فریشتان . لەلایەن بیرو باوەڕەوە لەم جۆرە، لە ئەدەبی کوردیماندا بە تایبەتی لە شیعری سۆفیانە و خواناسی و پارێزگاری وەکو مەهدی نامە ، میعراجنامە و لە هەندێ بەیتی ئاییني دا دەبینین، بەلام ئەم بیناسازییە پتەو و ئەو ڕێزبەندییە ڕێك و ئەم هێز و گڕی شاعیرییەتەی دانتی کارێکی دەگمەنە. مەگەر هێزی داڕشتنی(نالی)، یان سۆز و خەیاڵی(گۆران) لە بەرامبەریدا. پێکەوە کارێکمان بۆ بکەن.

*** ئایا شیعری نوێی کوردی لە هەڵچوون ڕزگاری بووە و چووەتە ناو قۆناغی شیعری تێڕامان و بیرکردنەوە. ئەگەر وەك نموونە لە هەندێکیان بدوێیت؟**

ـ هیوادارم بازنەی شیعر ئەوەندە تەسك نەکەنەوە، بەتایبەتی ئێمەی ڕۆژهەلاتی لە کۆنەوە تا ئێستا بە جۆرێکی جیاوازتر لە ڕۆژئاوایی لە

شیعر دەروانین، ڕۆژهەڵاتەکەمان هەر خۆی شیعرە، تەنانەت هیگڵ لە کتێبی(هونەری شیعر)دا شیعری ڕۆژهەڵاتی بە داستان و لیریك و شیعری سۆفیانەوە بەجودا باس کردووە و تایبەتییەکانی پیشان داوە. جا ئەگەر بەپێی دابەشکردنی قۆناغ بێین شیعر لە هەڵچوون دابڕین، مانای وایە یەکێك لە گرنگترین بنەماکانی شیعرمان بە لاوە ناوە کە ئەویش سۆز. هەر شیعرێك تەنیا هی ڕامان و هۆش بێت . سۆزی تێدا نەبێت، لە پاشاندا وشك و لە خەڵك بەدەر دەبێت. ئێستا لە ڕۆژئاوادا شیعر تەنیا بۆ دەستە خوێنەوارێکی هەڵبژاردەیە، ئەگەر شیعری(کاولە زەوی)، یان(چوارشەممەی خۆڵەمێش) یان شیعرەکانی دیکەی (ئیلیەت) لێکدانەوە و شیکردنەوەیەکی زۆری لەگەڵ نەبیت و ئاگاداری هەندێك ئەفسانە و ئایینی مەسیحیەت نەبێت، لێتێگەیشتنی سەختە.

من لام وایە هاوکاری کردنی سۆز و ژیری شیعرێکی هاوچەرخ بەرهەم دێنێت، ئەرکی شیعر هەر ڕامان و هەڵکشان بەرەو جیهانی سۆفیانە و ئایدیالیستی نییە، ئەرکی شیعر لە گۆرانی و چیرۆکە شیعر و (بەیت) و شیعر بۆ منداڵان و شانۆ و هی تردا جۆش دانی هەست و سۆز و شادی و دڵخۆشی بەخشینە.

ئەو ئەرکانەی لای ئێمە ڕۆژهەڵاتی ڕوون و ئاشکرایە، بەڵام لای ڕۆژئاوا زیاتر لە ڕۆمان و شانۆیی و چیرۆك دا بەدی دێن. لای ئێمەش خۆ وەنەبێت شیعر هەر زادەی هەڵچوون بێت و مەیدانی لیریکی پڕکردبێتەوە، شیعری جەلالەددینی ڕۆمی، حافز، چوارینەکانی خەییام، شیعری جزیری، خانی، مەولەوی زادەی بیر و ڕامانن، بەڵام لە بەرگی شیعری پڕ لە سۆزی لیریك دا.

له شاعیرێکی عەرەبم خوێندۆتەوە کە شیعری نوێ دەبێت بە تەواوی لیریک(گۆرانی ئامێزی) بە دوور بێت. ئەنجا ئەگەر ئەمە بێتەدی، دەبێت چ مەتەڵێکی ئاڵۆز و تەونێکی ڕەق و تەق تووش بین. تەنانەت خواستنەوەی دراما یان دەمامك، یان شێوەکاری و هی دی چارەی ناکات.

*** ئایا چیرۆك و ڕۆمانی کوردی لە کێشەی لادێ ڕزگارییان بووە و هاتووەتە ململانێی شار لە کاتێکدا ڕۆمان بەرهەمی شارستانیەتە؟**

ـ ڕاستە ڕۆمان بەرهەمی شارە، چیرۆك و چیرۆکی زۆر کورتیش هەر ڕۆڵەی شارن، لە چاو ئێمەدا ئەو هونەرانە نوێ باون. لەبەر باری ژێردەستەیی گەلەکەمان ، شارەکانمان گەشەیان نەکرد، کارخانە و پیشەسازی و دەزگا و بانك و بۆرسە و پرۆژەی گەورەی کشتوکاڵمان نەبوو، چینی کرێکار پێنەگەیشت. کوردستان هەر لە رژێمی شێوە دەرەبەگی مایەوە. بۆرژوازی نیشتمانی کەم دەست و پێوەندی کۆمەڵایەتی هەر شێوە کۆنەکەی هەبوو، لەبەرئەوە لە توانا دانەبوو چیرۆك و ڕۆمان لە کێشەی لادێ ڕزگاریان بێت و قارەمانان لە شار هەڵبژێرن . پاش سەرهەڵدانی چیرۆکی هونەری کوردیمان، زۆربەی کورتە چیرۆکەکانی(برایم ئەحمەد، شاکر فەتاح) هەر لەم جۆرەن، بەڵام لە ساڵانی پەنجاکان بە دواوە کورتە چیرۆك بە گشتی لە ململانێی ناو شار بابەتیان وەرگرتوو و کۆمەڵێك چیرۆکنووسی لێهاتوو هاتنە کۆڕەوە.

لێرەشدا حەزدەکەم کە ڕۆمانی (کێخوا سێوە)ی، عەزیزی مەلای ڕەش ئەگەر لەوانە بێت بڵێین لە کێشەی گوندنشینان دەدوێت، بەڵام مەسەلەیەکی سیاسی زۆر گرنگ دەخاتە ڕوو ئەویش شاڵاو هێنانی عەرەبە بۆ داگیرکردنی گوندەکانی قەراج و دەشتی هەولێر. مەسەلەی

بەعەربکردنی بەشێوەیەکی ڕەمزیـی ڕوون و ڕەوان خـستوٚتە بـەردەم خوێنەرانەوە .

*** هەسـت دەکـرێ ڕەخنــە و لێکوٚینــەوەی کــوردی لــە ئاســت بەرهـەمهێنانی شـیعرییت کەمتەرخەمـە ، ئایـا ئـەم هوٚیـە بوٚچـی دەگەڕێتەوە ؟**

ـ پەسندکردن ، هەڵسەنگاندن ، لێکوٚڵینەوە و ڕەخنە لـە بەرهـەمی ئەدەبی بە زوٚر نییە و نابێ بە خاتر و خوایشت بێت ، شـاعیر دەقـی خوٚی دەخاتە ناو کتێبخانە ، لەوانەیە پاش ماوەیەك لەبیر چوونەوە و توٚزگرتن ، بە کەڵکی ئەوە بێت تـوٚزی لـێ داتـەکێنن و وەکـو بـەردی بناغەی ئەدەبی سەردەمەکەی هەلی سەنگێنن . بەرهەمی شیعری مـن وەکو خوٚم شەرمن و خاکی و بێ هەڵپەن ، جوٚرێکی دەم بە هاوار نین ، بابــەتی شــیعرەکانڕوا دیــارە ســەرکەش و تایبــەتین ، بــەڵکو تایبەتییەکی سەیریان هەیـە لـە شـێواز و ترپـەو موٚسـیقادا . جـا مـن بەتەما نیم لەوە زیاتر بکەونە ناو بازنەی تیشکی ڕووناکییەوە .

تا ئێستا چەند ئەدیبێكسەرنجی ڕەخنەگرانەیان ئاراستە کـردووە ، لەوانـە : (د. عیـزەددین مـستەفا ڕەسـوڵ ، کاکـەی فـەلاح ،محەمـەد مەولوود مـەم ، ئیحسان فوئـاد ، کـەمال غـەمبار ، کـەریم شـارەزا ، جەمال نوری ، وەحییـدەددین بەهائـەددین ، حوسـێن جـاف ، حەمـە کەریم هەورامی).

*** ئەدەبی نامە و گەشـت و بـیرەوەری سـێ لکـی گرنگـی ئـەدەبن ، کەچی لە ناو ئەدەبی کوردی گرینگی بەم لایەنانە نـەدراوە ، هەسـت ناکەیت ناتەواویەك لەم بارەوە هەیە ؟**

ــ گەشـت نامـە و یادداشـت و نامـەی ئـەدەبی لکـی ئێجگـار گرنگـی ئەدەبن ، من لە کتـێبی (پەخـشانی کـوردی) لـە لاپـەڕە (١٨١–٢٢١)

باسێکم لەسەر نووسیوە . بایەخەکەی لەوە دایە نووسەرێك دێ سەرنج و تێبینی خۆی بەرامبەر شوێن و ڕووداو و کارەساتی سەردەمی خۆی بەوپەڕی سەربەستیی تاکانە تۆمار دەکات ، بەلاّم کە وێنەی سەردەم وجێ و ڕێ و باری ژیان وێنە دەگرێت مانای وایە بەرهەمەکەی تاکانە نییەو هەر لە خزمەتی کۆمەڵدایە . ئەوەی تۆماری دەکات دەبێتە موڵکی مێژوو . شێوازی نووسینی ئەم ئەدەبە پەخشانەش مەرج نییە زۆر پشت بە دارشتنی بەرز و ڕەوانبێژی ببەستێ ، زیاتر وەکو شێوەی ڕۆژنامەنووسی نووسەر بینینەکانی خۆی بە سەرنج و تێبینییەوە و هەندێ جار بە بەڵگەنامەوە تۆمار دەکات .

لە کوردیدا لەم چەند گەشتنامە و یاداشتانە ئاگادارم : (گەشتی فەقێیەتی چروستانی ، گەشتی حوسێن حوزنی لە سلێمانی و کۆیە و بەغدا– گەشتی ڕەفیق حیلمی لە ڕواندزەوە تائێران و تورکیا لەبەرگی حەوتەمی کتێبی یاداشت–دا – گەشتی شاربازێر ، سروچك ، هەڵەبجە ، هەورامان و پێنجوینی شاکیر فەتاح – گەشتێك لە کوردستاندای عەلائەددین سەجادی – گەشتێك لە ئەوروپادای محەمەد فەهمی هەمەوەند) یادداشتیش (هەر حەوت بەرگەکەی یادداشتی ڕەفیق حیلمی دەربارەی سەردەمی شێخ مەحموود ، یادداشتی ڕۆژانی دەربەدەریی مەلای عەبدوڵلاّی زێوەر لە کتێبی گەنجینەی مەردان – دا بیرەوەرییەکانی یوونس ڕەئووف دڵدار – یادداشتی شێخ لەتیفی حەفید– گەشتی ژیانی مەسعوود محەمەد – یادداشتی ئەحمەد تەقی و ئەحمەد خواجە) .

هەرچی نامەی ئەدەبییە ، ئەوە تایبەتمەندییەکی بایەخداری هەیە ، چونکە نووسەر لە بازنەیەکی تەسکدا هەرچی ڕازی دڵ و دەروون و

تێبینی و بیروڕای تایبەتی خۆی هەیە بەبێ دەست گرتنەوە و ترس بۆ نامە وەرگری هەڵدەڕێژێ . لەوانەی گەلێك نهێنی و ڕووداوی شاراوەی وا باس بکات کە پێوەندییان بە پەروەردە و کەسێتیی خۆی و گوزارشتی بەرهەمەکانییەوە هەیە ، بۆیە وەکو دەڵێن نامەی ئەدەبی ئاوێنەی دەروون و وێنەیەکی خۆیەتیی ڕاستی نامەنووسە . لەبەر ئەوەیش دەقی نامە وەکو وتارێك نییە لەلاپەڕەی ڕۆژنامە و گۆڤاراندا بڵاوبکرێتەوە ، نووسەر سەربەستە لە دەربڕینی هەر چ مەبەست و شێوازێك . مەگەر ئەو نامانەی بەسەر والآیی بەناوی (نامەیەکی کراوە) لە گۆڤارو ڕۆژنامەکاندا بڵاودەکرێنەوە . ئەمەش بەڵێ بۆ یەکێکی ناونیشان دیاریکراو نووسراوە ، بەلأم زیاتر بە وتاری ئەدەبی دادەنرێت.

دیسان من لە کتێبی (پەخشانی کوردی)ل ٢٤٤ بەولاوە باسی دوو نامەم کردووە ، نامەیەك لە ئەستەمبوڵەوە کە لە ١٩٢٢ لە ڕۆژنامەی بانگی کوردستان بڵاوکراتەوە و محەمەد ئەمین زەکی نووسیویەتی ، نامەی دووەمیش گۆران ساڵی ١٩٣٢ بۆ پیرەمێردی شاعیری ناردووە کە نموونەی پەخشانی هونەری و نامەی ئەدەبییە .

*** یەکەم چەکەرەی نوێخوازی شیعری کوردی لە کوێ و لەلای کێ سەری هەڵدا ؟**

ـ پاش قوتابخانە نوێیە ڕەسەنەکەی شیعری گۆران ، کۆمەڵێك شاعیر سەر بە قوتابخانەکە دوورو نزیك بزاوتیان هەبوو . یەکە سروشتی شیعری ئەو قۆناغە مانەوەی سیاسەتی گەل دۆستی و خەبات و پێشکەوتنخوازی بوو ، لە کەشوهەوای زمانێکی ڕەسەنی کوردی دانەبڕان . بەلاسایی کردنەوەی بیانی دەسبەرداری تامو

چێژی شیعری نوێی کوردی نەبوون . لەوان (ع . ح . ب ، حەسیب قەرەداغی ، جەمال شارباژێری) هی دی .

دوای ئەم وەچەی لاوانی تر هاتنە پێشەوە ، هەرچەندە ئەوان لە سەردەمی قوتابخانەکە دوور کەوتبوونەوە ، بەلأم هەر لە چوارچێوەی چەژگە کوردایەتییەکە دەنگی تازەیان بەرزکردەوە ، ئەمانە لە سالأنی حەفتاکان بەولاوە ، لە کەشوهەوای ئازادی پاش ڕێکەوتننامەی ئادار و دەرگاکرانەوەی ڕۆژنامەنووسی و چاپەمەنی و دامەزرانی چەند دەزگایەکی ڕۆشنبیری و کۆمەڵە و چالاکیی ئەدەبی و هونەری . ئەم لاوانە لە پەنجەرەی هەوڵی تازەخوازی عەرەبییەوە سەیری نموونەی یاخییەکان و سریالی و مۆدەرنیزمیان دەکرد . وابزانم زیاتر سەرسامی نموونەکانی ئەدەبی (ئەدۆنیس) بوون . لە چەند لاوە دەستکاریی شێوازو بیناسازیی شیعریان دەکرد ، مایەی هیوای تازە بوون. لەوان: (ئەنوەر قادر محەمەد ، ڕەفیق سابیر ، دڵشاد مەریوانی) . هەرچی (لەتیف هەڵمەت) ە بوێرانە کەسێتیی سەربەخۆیی سەرچڵانەی خۆی ڕاگەیاند . دەنگی تازەخوازی بەرزکردەوە. هەر لەو کاتەدا لە هەولێر کۆمەڵێك شاعیرلە دەرگای تازەخوازییەوە هاتنە ناو و هەنگاویان بەرەو نوێبوونەوە هەڵ هێنا ، لەوانە: (عەبدوڵڵا پەشێو ، ئازاد دڵزار ، کەریم دەشتی ،جەلال بەرزنجی) و هی دی ، بەڕاستی تا ئەو سەردەمە هەولێر ئەو گوڕ و تینەی لە بواری شیعردا نەبووە ، ئەوان توانیان دەنگ بەسەر ناوچەکانی تری کوردستاندا ڕابهێڵن . هەرچی (شێرکۆ بێکەس)ە ، لام ئەستەمە لە هیچ گرووپێك قەتیسی بکەین . هەر لە سەرەتاوە کانیاوی شیعری لێشاوی هێنا و لە ماوەی دە ساڵێکدا کۆمەڵێك بەرهەمی پەسندی نوێی بلأوکردەوە . کە گیانی ڕەسەنیی

زمانەکەیان پێوە دەدرەوشایەوە . ئەگەر سەرنج بدەنە بۆچـوونەکانم ، دیـارە مـن جـەخت دەکەمـە سـەر خۆمـاڵێتی و ڕەسـەنیی زمـان ، سـەیرکردنە نموونـەی جیهـانی و ئاگـاداربوون لـە ڕێـژاوی تێڕوانینـی ئەدەبی تازەی ڕۆژئاوا نـابێ ئەدەبەکـەمان لـە رەسـەنی و خۆمـاڵێتی دابڕێ . بەو بڕوایە کە لە زەمینەی خۆمانەوە ستوون داکوتین و پێی بەرزبینـەوە . ئـەزموونی شـاعیرانی وەك: (نـازم حیکمـەت ،ڕەسـوڵ هەمزەی داغستان ، لۆرکای شاعیری قەرەجان و ئەرنستۆ کاردینـاڵی قەشەی ئەمەریکای لاتینی) هەمووی لە خۆماڵییەوە بەرەو ناسـراوی و جیهانی بوون هەڵکشاون . دیـارە مـن لـەجغزی ڕیـالزم دا بـانگ بـۆ تازەو نوێخوازیدەدەم ، بەڵام ئەزموونی شاعیرانی تریش بیر ناکەم کە (سەرسەختانە) بەڵام سەرسەختانە بە دوا بانگی (نوێخوازی)یـەوە چوون ، ئەمانە ئەگەر بەهرەدار و ڕاسـتگۆ بـووبن، نـامۆیی چـاوبڕینە بیانییان لێ نابێتە عەیب . با لە تەلاری شیعری کوردی دا پەنجەرەی هەمەڕەنگ و جیاواز بکرێتەوە ، با ڕێبازی نوێ تاقی بکەنەوە ، چۆن حەز دەکەن وا بنووسن . بێ گومان لەدواییدا بزاوتێکـی دەمەتـەقێ و دەبێ ونـابێ پەیـدا دەبێـت و خـەرمانی شـیعری کـوردی پـێ پـڕ دان دەبێـت . ئـەو چـەند شـاعیرە کـە بـە سەرسـەخت ناویـان دەبم ، لـە خۆشەویـستی و سەرسـامیمەوە بــە بــوێری و هەتــەری و بــابلێین سەرچـڵییان . ئەمانــە بــێ پرســی مــن و تــۆ تێـشووی گەشـتیان هــەڵگرتووە و بـەرێ کـەوتوون . لەوانـە : (هاشـم سـەڕاج ، ئـەنوەر مەسیفی ،سەباح ڕەنجدەر ، دڵشاد عەبدوڵڵا) و هی دی .

داخەکـەم زۆر ئاگـاداری بەرهـەمی دوای سـاڵانی نـەوەدەکان نـیم بەهۆی دابڕانمان لە کەشوهەوای ئازادیی کوردستان نـاتوانم بەرهـەمی ئـەم ماوەیـەوە هەڵـسەنگێنم . پاشـان دەبـێ دان بـەوەدا بنـێم کـە

وەڵامـی ئـەو پرسـیارە خـۆ تـەرخان کردنێکـی تـەواوی دەوێ بـۆ لێکۆڵینەوە و دەق کۆکردنەوە و ڕەخنە و هەڵسەنگاندن لـە کتێبێکـی تایبەتیدا .

*** ئایـا بـەهرە بـە تـەنیا فریـای شـاعیریەتی دەکـەوێت ، یـان لـە ئاسـتێکدا ڕایـدەگرێت و پـەکی دەخـات ، یـان بـەهرە ڕۆڵـی لـە بەرهەمهێنانی ئەدەبیدا چییە ؟**

ـ بەهرە یەکە مەرجی شیعرو شاعیریەتە ، هـەر بەهرەیـە چـەندین شاعیری میللی و نەخوێندەواری بە گـەل ناسـاندووە ، هـەر بـەهرەش شـاعیر هـان دەدات لـە ئاقارێـك نەوەسـتێ و گۆڕەپـانی دی تـاقی بکاتەوە . لە کـۆن ڕۆڵەیـەکی پـیرۆزی بـەهرەیان لـە شـیعردا دەسـت نیـشان کـردووە و بـە (ئیلـهام) ناودێریـان کـردووە ، بـەڵام سـەرباری بەهرە دەبێ تاقی کردنەوەی ژیان و ئەزموونی دەوروبەر بچێتە پـاڵ. شاعیر ڕاستگۆیانە لە هەست و سـۆزی خـۆی شـیعر هـەڵێنجێ . بـێ گومـان خوێندنـەوە ، ڕوونـاکبیری ، ڕامـان و بیرکردنـەوە ئەمانـە تەواوکەری مەرجەکانی شیعری بەهرەدارێکن .

جارێکیـان لەگـەڵ برادەرێـك دیـدەنیی شـاعیرێکی لاومـان کـرد . دەفتەری شیعری دەرهێنا و بۆی خوێندینەوە برادەرەکـە بـەبێ سـێ و دوو گووتی من توانای نووسین لەتۆدا دەبینم ، بەڵام حەزدەکەم لە جیاتی شیعر ، چیرۆك بنوسیت . بەو بڕوایە بەهرەی بەدی نەدەکرد .

زۆر کەس گاڵتەی بە بەهرە دێ ، بـەڵام وانییـە . شـیعر ، چـیرۆك ، ڕۆمان ، شانۆیی بـا پـڕ بـن لـە کەرەسـتەی ڕۆشـنبیری و فەلـسەفە و جوانکـاری ، کـە خاوەنەکـەیان بـەهرەدار نـەبێت کارەکـە وەکـو ئـەو لێکۆڵینەوە ئەکادیمیانە دەردەچێت کە قوتابیەیەکی زیـرەك دەتـوانێ لە هەر بوارێکی ئەدەبیدا (تێز)ێك پێشکەشبکات ، بـەڵام پاشـان بـە

هیچ جۆرێك بەلای بابەتەکەوە ناچێت و لێی نامۆ دەبێ ، چونکە زیرەك بوو ، بەلاّم بەهرەدار نەبوو .

*** ئەگەر بلێین نەخشەیەکی فراوانی شیعری کوردیمان بدەیتێ لە هەموو قۆناغەکان . چیمان دەدەیتێ ، یان دەنگە دیارو کاریگەرەکانی هەریەك لە قۆناغەکانمان بۆدەست نیشان بکە و لەچۆنیەتیی کارکردنیان بدوێ؟**

ـ وەکو عەرزم کردن دیارکردنی قۆناغەکانی شیعری کوردی دەست نیشان کردنی دەنگە دیارو ڕەسەنەکانن . بابەتی لێکۆڵینەوەیەکی زانستییە ، دەڵێم باسەر پێیانە قسە نەکەم ، بەتایبەتی قۆناغی ساڵانی نەوەدەکان . کەوا بەرهەمێکی زۆر و چاپەمەنییەکی زۆر دنیای ڕۆشنبیرییان ڕووناك کردووەتەوە .

*** لە چرکەی سروش و سات و دەمی نوسیندا ، ئایا گوێ لە گۆرانی و مۆسیقا دەگریت ، یان گۆرانی و مۆسیقا لە پێکهاتەی ئەدەبیدا ڕۆڵیان چییە ؟**

ـ دەربارەی چرکەی سرووش و دەمی نووسین . گوڵی سەربوردە و نەریتی سەیری نووسەرانم خوێندوەتەوە ، وەکو ئەوەی کە دەڵێن هەیە لەو کاتەدا دەبێ گوێ لە مۆسیقا بگرێت . ڕەنگە هەبێ حەز لە خۆراکی و نەرم و گەرم و چەور بکات لای بێ ، بیستوومە کەوا (جاك لەندەن) کە دەینووسی دەرگای ژوورەکەی بە کلیل کلۆم دەدا. پەردەی ئەستوری بە پەنجەرەکان دەدا .. شاعیرێکی تر ناوەکەم لە یاد نییە کلاّفەیەك پرچی یارەکەی لەناو دەفرێکی نەخشیندا لە بەردەمی خۆی دادەنا . شاعیرێکی لای خۆشمان هەتا قۆرییەك چا ، دیشلەمەی نەخواردباوە ، شیعری نەدەنووسی .

ئەمانە وا ، بەلاّم نووسین خۆ تەرخان کردن و ئامادەکاری پـێ دەوێ . لەو کاتـەدا بـۆ نووسـەر بـێ دەنگی و کشوماتی لـە هـەموو شـتێك پێویست ترە ، بۆیە بـەلای منـەوە ئەگـەر دەنگی گـۆرانی و مۆسـیقا بێتە گوێی لەوانەیە بیرو خەیالّی بۆشوێنی جیاجیا پـەرت و پەخـشان بێـت . خۆتـان دەزانـن مۆسـیقاش زمـانی هەیـە و مانـا و مەبەسـتێك دەبەخشێت ،جگە لە هەست جوولاّندن و دلّڕاکێشان . جـا ئەگـەر بـۆ بـەر لـەکاتی نووسـین پێویـست بێـت ، وەکـو دەروێـشان کـە بـەهۆی دەنـگ و ئـاوازی مۆسـقاوە بـەرەو خرۆشـان و گەشـکەگرتن دەچـن ، ئەوە حالّەتێکی شیعریانەیە ، واتا خۆی شیعری پێك هێنـاوە ، بـەلاّم نووسەر ناتوانێ شیعری تێدا بنوسێت .

وا باوە (کولەریدج) شیعری درێژی(قەبلای خان) ی لـە بـاری بـەنگ کێشاندا داناوە ، چونکە زۆربەی شیعرەکە کە پـێچ و پـەنا و وڕێنـە و بێ ئاگایی پێوە دیـارە ، بـەلاّم ڕەخنـەگران ئـەوە ڕەت دەکەنـەوە و دەلّێن کولەریدج با ئەو خووەشی هەبووبێ، واتا تلیاکی کێـشا بێـت ، بەلاّم تلیاك کێش لە کاتی کێشانیدا ناتوانێ بیرێکی ڕێـك و بـە ئامـانج وەبەربهێنێ . ئاخر تاقەتی ئەو جۆرە بیرکردنەوانەی نییە . بەلاّم کـە دەپرسن گۆرانی و مۆسـیقا لـە پێکهاتـەی ئەدەبیـدا ڕۆلّیـان چـییە ؟ بەلّێ ، هەر شیعرە دەبێ بە گۆرانی و هەر چیرۆکە دەبێ بـە بناغـەی سیمفۆنیا و ئۆپەراو بـالێ . خـۆ ناونـانی پارچـە مۆسـیقاکان بـەناوی جوان جوان و مەبەست گەیێن دەیان کا بەشیعر و چیرۆك . لەلایـەکی تریشەوە شاعیران لە سیمفۆنیا ، سەرەتا و کۆمەلّێك دەنگی جیاواز و ترپەی دوایی دەخوازنەوە و لەسەر شێوەی ئەو شیعر دادەڕێژن ، خۆ ڕەمزییـەکان بـە جـارێ شـەیدای مۆسـیقا بـوون. هـەر هـەولّیان دەدا جۆرە ئاوازێکی مۆسیقایی بخەنە ناو تانوپۆی شیعرەکانیان . وەکـو

گوتم مۆسیقا هەر دەنگ و ئاواز و خەیاڵ نییە ، بەڵکو ماناشە . خۆ دیومانە لە جیاتی دوعا ، یان شیعری شێوەن ، لە هەورامان بە شمشاڵ مردوو بەڕێ دەکەن . هەرچی دەهۆڵ و زوڕنای شاییشە ، ئەوە مەلایەك دەیگوت : " بە زمانی ئەجندان قسە دەکەن و ختووکەی شەیتان بە دڵی ئاهەنگ گێڕان دەڵێن" .

زۆر پارچە شیعر بەهۆی ترپەی کێش و ئاهەنگی دەنگی پیتە ڕیز بەستووەکان دەڵێی گڕی مۆسیقای لێ هەڵدەستێ . ڕەنگە (نەزار قەبانی) ئەو کاریگەرییە مۆسیقاییەی مەبەست بوو بێت ، بۆیە کۆشیعرێکی پڕ لە دەنگ و ترپە و ناسکی ناو ناوە (سامبا) .

*** جوانیی شوێن لە ئەدەبدا دەوری چییە . تۆ لە کۆیە لە دایك بوویت و ژیاویت ، ماوەیەکی زۆریشە لە بەغدا دەژیت ، لەکاتی نوسیندا شوێنی لە دایك بوون گرنگە ، یان شوێنی ژیان ؟**

— دەم و جێ ، یان کات و شوێن دوو ستوونن گەردوونیان هەڵگرتووە . شوێن لە ئەدەبدا ڕۆڵێکی گەورە دەگێڕێت . شیعری مرۆڤانی بیابان ، یان ولاتانی بەفر و بەستەڵك ، یان دەشت و بەراو ، یان چیا و دارستان وەکو یەك نییە . مۆرك و دروشمیان ڕەنگدانەوەی دەوروبەری شوێنەکەی .

پێشتر (بەزمەساتی خوایی) دانتیمان باس کرد . تۆ سەیرکە ئازارو ئەشکەنجەدانی دۆزەخیان لای دانتی بە سەرما و سوڵە و شەختەیە ، بەلاّم دۆزەخەکەی ئێمە ئاگر و گەرما و داروبەردی داغە . ڕەخنەگران ڕەخنەیان لە هەندێك شاعیری عەرەب دەگرت کە وێنەی بەفر و سەهۆڵبەندانی ناو ئەدەبی ئەوروپایان دەگواستەوە ناو شیعرەکانیان ، لە کاتێکدا نەدیتوویانە و نە شوێنەکەی خۆیان لەو وێنانە نزیکە .

ئـەو شـارەی لێـی ژیـاوین: گـەڕەك کۆڵانـە ، بـازاڕ ، حەوشـە ، پەنجەرە. هەمووی لە قووڵایی نائاگایی نووسەردا وێنـەیان چەسـپاوە ، ئێمـە هەمیـشە یادیـان دەکەینـەوە و بەتاسـەوە لەبـەر دیـدەی خەیاڵماندا دەبرووسکێن . هێشتا (کۆیە) و دیمەنی ڕووبار و گەرمووك و کانیلـە و گۆڕسـتانی دەروێـش خـدر و مزگـەوتی مـەلا ئەسـعەدی ، ژوورە تاریکەکەی شێخ عەبدوڵڵا هەر لەگەڵمدا دەژین . با لە بەغداش بم . یادگارەکـان ناسـڕێنەوە . بۆیـە لەگـەڵ مـستەفا بـەگی کـوردی دەڵێم:

ڕۆژ و شەو دایم لەبەر دیدەی خەیاڵم حازری

جا چ فەرقێکی هەیە بۆ من ئیتر ئێرە و ئەوێ

سەیری کە (دیـدەی خـەیاڵ) چ داڕشـتەیەکی هونـەر کـرد و جوانـە ، بەڵام شوێن لە ژینگەی بەغدادا ئەویش کاریگەریی خۆی هەرهەیە ، لە هەندێ شیعردا دیمـەنی دارخومـا ، ڕووبـاری مەنـد ، مـانگ ، تریفـەی مانگە شەو ، قرچەی گەرمای ئاب و ئەیلوول . شەوانی بەغدام پێشان داوە ، تەنانەت پارچە شیعرێکم بە ناوی (دارخورما) بۆ ئازەربایجـانی وەرگێڕدراوە ، بەڵام بۆ گرنگی . بێ گومانم شوێنی(هێلانە) ئێجگار لە شوێنی ژیانی دوای ئەو گرنگترە . بەتایبـەتی کـە ڕووداو و هاتوبـاتی سـەردەمی منـداڵیی تـا گـەورەیی و پیربـوون کاریگـەرییان بەسـەر کەسێتیی مرۆڤەوە هەیە

پیرەمێردی شاعیر گووتویەتی کاتێك لە ئەستەمبووڵ لە تەلاری میرو شازادەکاندا دەخەوتم ، بەشەو خەونم بە باخەکانی گوندی وێڵـەدەری شارباژێڕەوە دەدیت کە بە منداڵی هەنارم لێ دەدزی .

*** پێوەندییەکانی مۆسیقا و شێوەکاری بە شیعرەوە چییە . کە مۆسیقاو شێوەکاری دوو ڕەگەزی گرنگن و بوونیان بەردەوام لە ناو شیعردا هەیە ؟**

ـ یەکێك لە بنەما گیانییەکانی شیعر مۆسیقایە . کێش و ترپەی ناوەوە ، دەنگی پیتە هاو ئاهەنگ و پیتە چرپەدارەکان ئاوازێکی مۆسیقایی دروست دەکەن . زۆر ڕستە و دێڕە شیعر وشەکانی بریتین لە پارچەیەك مۆسیقایی دروست دەکەن . زۆر ڕستە و دێرە و شیعر وشەکانی بریتین لە پارچەیەك مۆسیقا — چ شادی و چ خەمگینی —ی پێنج خشتەکییەکی عەبدوڵلا بەگی ئەدەب ، هەندێ شیعری مستەفا بەگی کوردی بە نموونە بلێسەی مۆسیقایان لێ هەڵدەستێ. جاران دەیانگوت ئەم جۆرە شیعرانە بە زەمزەمەن . لێرە ماوەی ئەوە نییە هەندێ نموونە پێشکەش بکەم .

بێ گومان شیعر دەبێ کێش و ترپەی تایبەتی خۆی هەبێت تا لە پەخشان جودا بکرێتەوە . لە کوردیدا کێشی عەرزوومان هەیە کە لە سەر بنەڕەتی ڕیزبوونی بڕگەی کورت و درێژ و جۆراوجۆریان دروست دەبێ ، هەروەها کێشی هیجا ، یان ژمارییمان هەیە کە پشووی نێوان چەند بڕگەیەك و ترپەی گشتی دێرەکە و جۆری خوێندنەوە ئەرکی مۆسیقاکەی بەجێ دەگەینن . زانایان دەڵێن شیعری بێ کێش و مۆسیقا لە دنیادا نییە و گیانی شیعر مۆسیقایە . لەلایەن شێوەشەوە شیعری درێژ سوود لە بنیاتی سیمفۆنیا دەبینێ.

شیعر کەوا مۆسیقایە هونەری شێوەکاریشە ، چاوەندازی سروشت، یان دیمەنی ڕووداوی کۆمەڵایەتی و وێنەی پەرێشانی و پەژارەی مرۆڤ و دەربڕینی هەستەکانی ناخی بە شیعر ئەمانە هەمووی ڕەسم و نەخشاندنی نیگارن . هەندێ دیمەنی ناوەوەی دەروون ئەگەر نەتوانرا

بە ڕەنگ و هێڵ و مەودا پیشان بدرێت ، ئەوە لە شیعردا بەهۆی وشەوە ، ئەنجا بەهۆی هێماکردن و نیشانەوە دەتوانرێ بە ئەنجام بگەیەنرێت ، بەڵام هونەری شێوەکاری و شیعر جیاوازییەکی سەرەکییان هەیە . لە تابلۆدا ڕیزکردنی ڕەنگ و تێکچڕژانیان و دانانیان بەبێ ئامانج ، جوانییەك هەر پەیدا دەکات . کەوا تیشکی ڕەنگەکان وەکو پەلکە ڕەنگینە ، ئالۆوالآیی ، بریق و باق و درەوشانەوە لە ئاوێنەی چاوی بینەر دەدەن و هەستی جوانی دەبزوێنن ، بەڵام ڕیزکردن و دانانی وشە بەبێ ئامانج و بەو ئاژاوە و تێکڕاییە شیعر دروست ناکات . بیشیکات ، شیعرێکی بێ مەبەست و بێ هوودە دەبێت

*** کێشەیەك لەناو شیعری کلاسیکدا هەیە ، هەندێك دەڵێن : شیعری ئایینیمان هەیە و شیعری تەوسەوفمان نییە . هەندێکیش دەڵێن : شیعری مەحوی و جزیری شیعری تەسەوفن . ئەگەر بکرێ لەم بارەیەوە قسەمان بۆ بکەیت ؟**

- هەروەکو شیعری سۆفیانە هەیە شیعرێکیش هەیە بە عەرەبیی (زوهد) ی پێ دەڵێن. ئەگەر هەردووك لە دینداری خواپەرستیدا لە ئامانجی دوور یەك بگرنەوە، بەڵام لە بناغەو فەلسەفە و بونیادا جیاوازن .

سۆفیاتی بزوتنەوەیەکی (فیکری)یە و لە ڕێگەی هەندێك کاریگەریی واتایی گیانی و کاریگەریی هەستداریی جەستەییەوە تاك ئامادە دەبێت بۆ پەروەردە بوون لەسەر پێڕەو و بەرنامەیەکی تایبەتی کە دڵی بە خۆشەویستی وا مشتومالّ بێت ، کە لە ڕێگەی تێکۆشانەوە بۆ نادیار بەرزبێتەوە و بە خۆشەویستیی خوا بگات . ئەم ڕێبازە فیکرییەش هەر تایبەت نییە بە ئیسلامەتی . لە کۆن و ئێستاش لە

لای هەندێ دەستە و ئایینزای هیندی و ئاسیایی هەر هەبووە و هەیە.
سۆفیاتی لە دڵەوەیە و سەودا لەگەڵ دڵە ، زوهد لە ژیرییەوەیە .

شیعری سۆفیاتی زاراوەی تایبەتی خۆی هەیە و ناوی قۆناغ و پایەکانی پێگەیاندنی مرید و گەیشتن بە نادیارەکە و حاڵەتەکانی مریدی تێدا دەخوێندرێتەوە . سەیردەکەی شیعرەکە یەك پارچە دڵدارییە ، بەڵام ئەو زاراوە و ئەو حاڵەت و قۆناغانەی سۆفیاتی تێدا دەبینین ئەوسا دەزانین ئەمە سەر بەو ڕێبازەیە . دەربڕینی ئەو حاڵەتانەش زۆرجار شیعرەکە چڕ دەکەن و جگە لە دیوی دەرەوەی ئاشکرای ، دیوی ناوەوەی شاردراوەی پێ دەدەن . یەکێك شارەزای بیر و فەلسەفەکە نەبێت لێی تێ ناگات ، یان بە ورێنە و (شطحات)ی دادەنێ .

کورد لە سۆفیاتیدا دەوری دیاری هەبووە . لە کۆنەوە ناوی هەندێ شێخی کوردی سۆفیاتی لە ئەدەبیاتدا دەبینین . لە سەدەکانی پێشوودا ڕێبازی (قادری) سەر بە عەبدولقادری گەیلانی لە کوردستاندا پەرەسەندوو بوو ، لەسەدەی نۆزدەمیشدا مەولانا خالیدی شارەزووری ڕێگەی نوێکەرەوەی (نەقشبەندی) بڵاوکردەوە . مریو لایەنگرێکی زۆری نەك هەر لە کوردستان ، لە عێراق و شام و تورکیاشدا بەدواکەوت ، بەڵام شیعری (زوهد) موناجات و پارانەوەی لە خودا و ستایشی پێغەمبەر و یارانە و هاندانی خەڵکە بۆ لە خواترسان بە باسی مردن و قیامەت و دۆزەخ و دەستبەرداری دنیای فانی وپەیڕەوکردنی بنچینەکانی ئیسلامەتی .

شاعیرانی کۆنمان وەکو شاعیرانی تری ڕۆژهەڵات لە نووسینی شیعری سۆفیانی دوانەکەوتوون . هەر بۆ نموونە چوارینەکانی بابە تایەری عوریان ، دیباجەی مەم و زینی خانی و هەرچیرۆکەکە

خۆیشی . ئەنجا دیوانی مەلای جەزیری نموونەی جوانی شیعری سۆفیانەن . بابە تایەر لە ململانێی سۆفیانەی نێوان خۆی و دڵەکەی ، کە دڵ کانگەی خۆشەویستی و ناسینی خوایە . کەوتووەتە موڵەکە ، چونکە ناگاتە ئامانجی پێك گەیشتن :

مەگەر شێرو پڵنگی ئەی دڵ ئەی دڵ

بە موو دایم بە جەنگی ئەی دڵ ئەی دڵ

ئەگەر دەستم ڕەسەد خوونت بریجەم

بوینم تا چ رەنگی ئەی دڵ ئەی دڵ

ساف هیرانیش یەکێکە لە شاعیرانی ڕێگەی (قادری) و لە خۆشەویستیی (قوتب)دا تواوەتەوە و دیوانەکەی دەڵێی کەمانچەی خۆشەویستیی دەرویشانەیە . هەموو ئاوازی دڵی عاشقی بە دنیادا دەوەشێنێ . شیعری مەحوی کە دەبوو سەرچاوەیەکی شیعری سۆفیانە بووایە ، بەڵام داخەکەم ململانێی نێوان ڕێگەی قادری و نەقشبەندی وای لەو شاعیرە کردووە کە ڕوو لە شیعری (زوهد) بکات . ئەوەتا دان بە سووکیی و نزمی پایەی خۆی لە شێخایەتی سۆفیانەدا بنێ:

چبکەم نە ئەو کەسەم کە کەسم بێ لەلا بە کەس

خۆش نەگەیمە ئەو کەسە ، ئەو من بکا بە کەس

یان نەدەبوو بکەوێتە شەڕە قسە و بڵێ (کەسێ بەردم تێ بگرێ من بەرقی تێ دەگرم) . کەچی بابە تایەر وەکو شێخ عەبدولقادری گەیلانی خۆی بە بازی هەمەدانی و مەلی ئاگرین داناوە :

منم ئان ئاخرین مورغێ کە فی الحال

بسووجەم عالەمێ گەر بەر زەنەم بال

(مصور) گەر کەشەد نەقشم بە دیوار
بسووجم عالەم أز تأثیری تیمثال

جا لێکۆڵینەوەیەکی بە پشوو ، بێ گومان گەلێك نموونەی بەرزی شـیعری سـۆفیانە لـە دیـوانی شـاعیرانی کۆنمانـدا بـەدەردەخات ، بەتایبـەتی لـە دیـوانی مـەحوی–دا کـە لـە زۆر لاوە درەوشـانەوەی ڕێبازی سۆفیانەی لێ بەدی دەکرێت .

* لە گۆڤاری (ڕامان) ، ژمارە (١٠٦) خولی سێیەم ،ساڵی یازدە ،تەمموزی ٢٠٠٦ ،ل٤٤– ٥٤بڵاوکراوەتەوە

عەبدولڕەزاق بیمار:
بانگەوازی روانگە دڵخۆشکەر بوو بۆ ئەوەی شیعری کوردیش لەگەڵ شیعری هاوچەرخی رۆژهەلات بەئاستی بەرزدا بڕوات

عەبدولڕەزاق بیمار ناوێکی دیار و پڕ کار و بەرهەمی ناوەندی رۆشنبیری کوردییە . ساڵی ١٩٣٦ لە شارۆچکەی کۆیە لە دایکبووە ، دەرچووی بەشی کوردی زانکۆی بەغدایە ، یەکەمین شیعری خۆی ساڵی ١٩٥٣لە ڕۆژنامەی (ژین)دا بلاوکردووتەوە . خاوەنی چەندین کتێبی چاپکراوە . هەندێك لەوانە : کێش و مۆسیقای هەڵبەستی کوردی ، پەخشانی کوردی ، شانۆی کوردستان ، دیوانی بنەوشەکان ، ناوچەوان ، دڵداری ئێمە ، کانیلەو خۆشەویستی ، نان و دەریا ،... هی تریش .

*** حەز دەکەین لەو پرسیارەوە دەست پێبکەین ، بۆچی رووت لە پسپۆری بواری ئەدەب کرد ؟**

– لەوانەیە گەلێ شت هەبن ببێتە پاڵنەری هەر کەسێك لەوەی شارەزاییەك لە بواری زانیاری و زانست پەیدا بکات ، لەوانە مەڵبەندی کۆیە دەورێکی گەورەی بووبێت ، بەتایبەت شاعیرو ئەدەب و مزگەوتەکان وەکو قوتابخانەی ئەدەبی لەناو خەلکدا تەماشا دەکران ، جگە لەوەی بارودۆخی ساڵانی (١٩٤٨ – ١٩٤٩) کەوا خۆپیشاندانی زۆر و کاریگەر دەکرا ، خەلك زۆر دەورووژان و سیاسەت لە دەوربینینی خۆی بەردەوام بوو ، شیعری سیاسی دەخوێندرایەوە ، شیعرەکانی (دلزار ، دڵدار و شێخ ئەنوەر) جگە لە کۆمەلێ شاعیرانی پێشتری وەکو (حاجی قادری کۆیی ، سەید

ئەحمەد ، عەونی) ئیتر ئەمە کەشوهەوایەکی ئەدەبی لە کۆیە دروستکردبوو ،لەقوتابخانەی ئەدەبی بەگشتی و شیعر بەتایبەتی شتێکی زۆر زۆر باوبوو ، لەم بارەوە خۆمان تاقی کردەوە ، من لە قوتابخانەی ناوەندی لەگەڵ (خالید دلێر) بووم ، زۆر پێش من لە ئەدەب و شیعر شارەزایی باشی هەبوو ، ئەوسا گۆرانیبێژێکی زۆر زۆر لێهاتوو فرە بەهرە بوو ، لە کۆڕ و دانیشتنی باوکی لە نزیکەوە ئاگاداری شیعر و مەقاماتی کۆن بوو ، ئەوەش دەورێکی زۆر گەورەی هەبوو کە زیاتر هانم بدات بەرەو پیری ئەدەبەوە بچم ، لەو بوارەدا هەلبژاردنی پسپۆریەك لە پسپۆریەکان دەکەوێتە سەر ئەوەی کە ئەو کەسە سەرەتا کەفوکولێکی هەیە لە شیعر دانان ، بەلأم ئایا بەهرەدارە یان نا ، ئەو بەهرەیە تا چەند دەمینێتەوە کە دەوری ژیانی دەگۆڕێت ، لە مێرد مندالیەوە بۆ هەرزەکاری و گەنجی و بەرەو بەرپرسیاریەتی ژیان ، تا چەند دەتوانێ خۆی بگرێ و ئەو بەهرەیە پێش بخات .

*** نوێکردنەوەی شیعر بەلاتانەوە چی دەگەیەنێت ؟**

– شیعر لەدێر زەمانەوە هەبووە ، مەسەلەن بابەتێکی وەکو دلّداری لەوانەیە پێش هەزار سالێش هەبووبێ و زیندووشە . ئەو شاعیرەی ئێستا باسی دلّداری کردووە ، یان شیوەن کە یەکێکی لەدەست چووە ، بەلأم شیعر سەر بۆ دوو شت دادەنوێنێ ، یەکەم : باری ژینگە ، ئەو رووداوانەی کە لەماوەیەکدا لە مێژوو روودەدەن ، وەکو رووداني شۆڕشێك ، یان کارەساتێك ، بێگومان ئەمە دەورێك دەگێڕێت ، دووەم : لایەنی فیکر ، پەیدابوونی چەند خاوەن فیکرێکی بەتوانا وتێگەیشتوو ، کە سەر لەنوێ بیردەکەنەوە کە ئەم شیعرە تا ئێستا دەقی خۆی گرتووە ، لەچ بارێکدایە و پێویستی بەنوێکردنەوە

هەیە ، یان نا . جا گۆڕانی بارودۆخی مێژوویی وایکردووە بە (١٠) ساڵ (١٠) دەخوێننەوە ، واتە دە ساڵی ئەوەندە ، بەلام ئەمە مەرج نییە ، لە حەفتاکان ،لەهەشتاکان ، لە ئەوروپا پێش شۆڕشی فەرەنسا ، دوای شۆڕشی فەرەنسا ، پێش شەڕی یەکەمی جیهان ، دوای شەڕی یەکەمی جیهان ، ئەم رووداوانەی ئەوروپا وایکرد کە ئەو نەوەیەیی شاعیرانی دوای ئەم کارەساتانەوە هاتوون ، سەر لەنوێ چاو بگێڕنەوە بە شیعری پێش خۆیان ، هەنگاوێ بەرەو پێشکەوتن و نوێکردنەوە چ لە روخسار بێ، یان لە ناوەرۆك ، وابزانم زەمانە خۆی دایدەسەپێنێ ، دەبێ شاعیران لە جێی خۆیان نەمێنن و چاوبگێڕنەوە بۆ ئەوەی نوێکردنەوە بێتەکایەوە .

*** ئەو داهێنانەی کە گۆران کردی ، ئەگەر بەراوردی بکەین لەگەڵ سەردەمی ئەمرۆکەماندا کەشاعیرانی ئەم سەردەمە ئەنجامیان داوە، چ بەراوردیەك دەبینی.**

– گۆران یەکێکە لە هەلکەوتووانی ئەدەب ، هەر نەتەوەیەك ئەدەبیێکی هەیە کە تا دێر زەمان رەنجی ناچێتەوە ، لەوانە (شکسپیر) لای ئینگلیز ، (پووشکین) لە رووسیا ،(لامارتین)و (ڤیکتۆر هۆگۆ) لە فەرەنسا ، دوای ئەمانە چەند شەپۆلی ئەدەبی هاتن ، چەند قوتابخانەیەك دامەزران ، ئەمانە سەنگی خۆیان هەر ماوەتەوە ، گۆرانیش لەو بابەتەنەیە ، یانی ئەو پیاوە هەر لەو ڕۆژەی دەستی داوەتە قەلەم هەر بەهرەی نواندووە ، تا دوا ژیانی ، بەڵێ ئێستا زۆر پێشکەوتن لەشیعردا هەیە گۆڕاوە، شاعیری بەهرەداری وەك : (شێرکۆ بێکەس) ، یان (لەتیق هەلمەت) خەڵکی دیکە گەڵ رێچکەی ترو بواری تریان گرتووە کە ئەوسا (گۆران) نەیگرتبوو ، بەلاّم جیاوازی ئەو لەگەڵ شاعیرانی ئێستاو کاتی خۆی (زمانەکەیە) ،

زمانی گۆران کۆن نەبووەو شاعیرێکیش نەیتوانیوە خۆی لە زمانی گۆران بدات .

*** قۆناغەکانی نوێکردنەوەی شیعری دوای گۆران ، چۆن دابەش دەکرێت و کێن ؟**

– دوای گۆران ساڵانی ١٩٦٣ سەردەمی قاتوقڕی بوو ، واتە بەنەمانی گۆران ئەو قوتابخانەیەش نەما، هەرچەندە قوتابخانەیەکی راگەیاندراو نەبوو ، بەلام شاعیران هەبوون وەك :

(حەسیب قەرەداغی ، ع .ح.ب، کامەران موکری ، دیلان ، عەلی فەتاح دزەیی) ئەمانە لەیەك ڕوانگە و بە چاورووونی گۆران بوو ، چونکە خۆی کە رۆژنامەی ژینی دەردەکرد وەکو رابەرو رێنیشاندەرێك بوو ،ئەم (دە) ساڵە قاتو قڕی بوون ، رۆژنامە دەرنەدەچوو هەموو (٥–٦) کتێب نەهاتە بازاڕەوە ، تا ساڵی (١٩٧٠)پاش بەیانی یازدەی ئادار ، ئەوەی زۆر سەرنج ڕاکێش بوو دیاردەو بەیاننامەی (روانگە)یە کە **(حوسێن عارف و جەلالی میرزا کەریم ، شێرکۆ بێکەس ، جەمال شارباژێڕی ، کاکەمەم بۆتانی)** رایانگەیاند ، بانگی ئەوەنیاندا کە گەلێ شتیان بەدەستەوەیەو دەتوانن بیکەن ، ئاگادارکردنەوەیەکی کاریگەریان هەلخست بۆ نوێکردنەوە ، ئیتر لە دەرەوەی روانگەش شاعیری بەهرەداری تر هەبوون هەر ڕێچکەی تازەکردنەوەیان گرتبووەبەر ، بەلام بانگەوازەکەی ڕوانگە دڵخۆشکەر بوو بۆ ئەوەی کە شیعری کوردیش لەگەڵ شیعری هاوچەرخی رۆژهەلات بەئاستی بەرزدا بڕوات ، ئەوەشمان لە بیر نەچێت بەیانێکی توندوتیژی شیعری وەکو بەیانەکەی ئەوان لە ئەدەبی عەرەبیدا لەلایەن : **(فازل عەزاوی ، فەوزی کریم ، خالید عەلی مستەفا ، سامی مەهدی)** ، دەرکرابوو کەوا

دانیان بەهیچ شتێکی کۆندا نەدەنا ، تەنیا دەبێ نوێکردنەوەبێ ، هەروەها چیرۆکەکانی (حوسێن عارف) کەوا ڕێچکەیەکی تازەیان گرت و زیاتر دەیڕوانییە ئەدەبی گەلانی دنیا ، لەوانە بڵێم (ئەدۆنیس) دەورێکی گەورەی هەبوو بۆ سەرنجڕاکێشانی شاعیرانی لاوی ئەوسا ، ئەمانەش دوو بەش بوون یەکەمیان : ئەو لاوانەی کە خۆیان بناغەیەکی ئەدەبی و بەهرەیەکی باشیان هەبوو ، توانیان بەچاو بڕینە دەرەوەش بێ ، بەوێنەی شیعری تازەو بەشێوازی تازەو هەندێك بابەتی تازە بێتەشیعرەوە ، دووەمیان: کەوتنە شێوەیەك لەوانەیە بڵێم کە بەس خۆیان تێ دەگەیشتن و کەس لێیان تێ نەدەگەیشتن ، پیاوێکی بەهرەداری وەك : (لەتیف هەلمەت) بەبێ ئەوەی ئەم لاو ئەولا بکات ، توانی لە سەر شێوازە ریالیزمەکەی خۆی ، گەلێ بەهرە بنوێنێ ، بەلام (شێرکۆ بێکەس) بە پێچەوانەی ئەو ملی دایە هێنانی ڕێبازە تازەکانی بۆ ناو ئەدەبی کوردی ، ئەو سەرکەوتووانە توانی بەکاریان بهێنێت و لە شوێنی خۆی دایان بمەزرێنێ و داهێنان بنوێنێ .

*** پەیدابوونی ئەو دەستەو گرووپەی شیعری و دەرکردنی بەیاننامەی تایبەت بە خۆیان ، بەڕای ئێوە ئاخۆ ئەم گرووپانە توانیویانە خۆیان بچەسپێنن ، ئەگەر بەراوردی بکەین لەگەڵ ((ڕوانگە))؟**

— من بۆچوونم ئەوەیە کە شاعیری کورد سەیری جیهان دەکات ، جیهانیش ئەدەبەکەی وەستاو نییە ، بەتایبەتی لە فەرەنسا بۆ نموونە : دەبینین هەر بەینێ نا بەینێ شەپۆلێك پەیدا دەبێ ، هەر لەو (١٠) ساڵەی پاش بزووتنەوەی (وجودی) ئەوا (بونیادگەری) پەیدا بوو ، دوایی مۆدێرنیزم پاشان پۆست مۆدێرنیزم ، جا لەبەر ئەوەی

شاعیری کورد دەبێ ئاگاداری ئەو شتانەبێ ، من بە یەکەمی نازانم ، شاعیرانمان بێن و خۆیان لەم ئەزموونانە تاقی بکەنەوە ، بەلام بەمەرجێ دوو بنەمای کوردانە واتە بیرو فیکر کردنەوەیەکی کوردانە و ژینگەی کوردانە هەلچووبێ ، کە خوێندتەوە بزانی کە ئەو شیعرە کوردییە ، یان نەوەکو بخوێنینەوە بزانین کە ئەمە شیعرێکی ئەوروپاییە و وەرگێردراوە ، دووەم : خۆی بەهرەداربێ وتوانای رۆشنبیری ئەوتۆی بێ کە لە رۆشنبیری ئەوروپایی گەیشتبێ ، چونکە زۆر کەسم بینیوە کە لەبارەی بونیانگەری نووسیویانە ، گەلێ شتیان بەروونی وەرنەگرتووە، لەزاراوەکانی تێنەگەیشتونە و دایدەسەپێنن بەسەر ئەدەبی کوردی ، ئا ئەمە نابێ من حەز بەوشیعرەئالۆزانە ناکەم کە تەماوین و دەچنە ژێر بالّی سوریالیەت ، بەلاّم لەسەرووی ئەوانەشەوە زۆر شیعری لەو بابەتانە هەیە کە پەسەندیان دەکەم لەوانەی (سەباح رەنجدەر) کە ئێستا دوو دیوانی پڕ گۆڕان و داهێنانی چاپکردووە، من دووراو دوور چاودێری ئەزمونی ئەم لاوە نوێخوازەم کردووەو ئاگادارم چەند سالە رێچکەی خۆی پەرەپێدەدا ، ئێمە لە هەشتایەکان لە گۆڤاری (بەیان ، رۆشنبیری نوێ) بووین ، شیعری دەنارد، بلاوکرابوایە یان نا . بەلایەوە گرینگ نەبوو ، قەت ڕۆژێ لە ڕۆژان تەنازولی لەو رێبازەی خۆی نەکرد ، سەیری شیعرەکانیشی دەکەی ، یان بلّێین بیرو بۆچوونەکانی هەموو شتن ، ئەدەبی جوانن ،ئەوڕێچکەیەی گرتووە کە جۆرە بەخشنامێزیەکی تێدا زالّە . جۆرێکە شاراوەیی تەمومژی لێ دەبینرێت کە خۆی لە باری بەجەماوەربوون ، یان بەجەماوەر نەبوونی ئەدەبەکەی بەرپرسە ، بەلاّم بلّێی شیعر نییە ، بێ هیچ گومان خسنتەوەیەك شیعرەوە شیعری جوانیشە .

*** زۆر جاران خوێنەران و رەخنەگران رەخنــەی ئــەوەدەگرن ، کــەوا هەردوو ژانری شیعرو پەخشان ئاوێزانی یەکتربوونــە، ئــاخۆ ئــەم دوو ژانــرە لــە ســەردەمی ئەمڕۆکەمانــدا چــۆن لەیەکترجیادەکرێنــەوە؟**

– بەڵێ ڕاست دەکەی ، لە ئەوڕووپا لە ئەنجامی ئەوەوە شیعریان لــە خوێنەر نامۆکرد ، بەڕاستی بــاری شــیعر زۆر زۆر تەســکە ، شــاعیری گەورە هەیە (٣٠٠) دانە لە دیوانەکەی چاپ دەکات ، ڕۆماننووســی وا هەیــە ، هــەر یەکــەو جــار (١٠,٠٠٠) دانــە چــاپ دەکــات ، ئــەو بەجەماوەربوونەی کە ڕۆمان یان شیعر جــاران هــەیبوو لــە ئــەوروپا ، وەکو جاران نەماوە ، ئەو دابەشکردنەوە کە ئێمە دەیزانین شیعرە ، یان پەخشانە ، ڕەنگە لەکۆندا وانە بووبــێ، لــە ئــەدەبی یۆنــانی هــیچ تراژیدیایەك نەبووە بەشیعر نەنووسرێ ، ئەو شانۆنامانەی کە زۆ باون ، ماوەتەوە هەمووی بە شیعر نووسراوە ، بەڵام ئێــستا شــانۆنامەیەك نییە بەشیعر بنووسرێ ، هەمووی بە پــەخشان دەنووسرێ ، لە بواری تیۆری ڕێبازەکانی ئەدەب بــواری ئالوگۆڕیــان هەیــە ، جــاری وا هەیــە لقێــك لــەو لادەردەکــات و لقەکــەی تــریش وشــك دەبــێ ، واتــە وەکــو درەخت وایە .

ئەوەی کە پێش بەینێ بەشــیعریان دەزانــی دەبوایــە کێــشی هــەبێ ، بابەتــەکانی دیاربــێ ، بــەڵام پــاش ئەمــە لەگــەڵێ لای میللــەتان و لای خۆشمان ئەوانە نەماوە ، بەڵکو دەبێ ترپەیەك (ئیقاع) هەبێ ، ئەوان ئێــستا زیــاتر بارەکــە ناخەنــە ســەر کــێش و پاشــان ســەروا ، بــەڵکو بارگرانییەکە دەخەنە سەر ئەو رستەو وێنەی کە گوتراوە ، تــا چــەند بارگەی شیعریەتی تێدایە ، لەسۆزو لەخــەیاڵ و لــە وێنــەی شــیعری ، زۆر جار ڕۆمانێکی گەورەی هی نووسەران دەخوێنیتەوە ، دە پــانزە لاپــەڕەی هــەروا تێدەگــەی بــەزمانی شــاعیرێ قــسە دەکــات و شــیعر

دەنووسێ ، تێکەلی کردووە ، کەوابێ جیاوازی نێوانیان شتێ نیە کە (تاپۆ) کرابێ ، یان دەبێ وابێ، هاتوچۆ دەکەن لە نێوانیان ، واتە ئەو جیاوازیە لای یەکێکە کە توانای نەبێ ، زۆر کەس وتارێك دەنووسێ پارچە پارچەی دەکات و سێ چوار وشە لەولاو لەم لا دەهێنێ دەیکات بەشیعر ، بەلاّم ئەمە ئەو گەرم و گوڕیەی شیعریەتی تێدا نییە ، بارگاوی نییە لە وێنەی شیعریدا .

*** وێنەی جوان لەشیعری ئەمڕۆکەماندا چۆن دەبینیت ، لەروخسار ، یان لەناوەڕۆك ، یان لە هەردووکیاندا ؟**

– زۆر جار شاعیر هەولّی تازەکردنەوەی خۆی لە شکلّدا دەبینێ ، بەو پێیە کە لە کۆنەوە وتراوە هەموو کەس دەتوانێ فیکر بکاتەوە ، بەلام هەموو کەس ناتوانێ ئەو فیکرە دەربڕێ و بیخاتە قالبی رووخسارێکی جوانەوە ، وێنەی شیعری پێویستە سۆزو هەستی هەلّقولاو دروستی بکات و لەگەلّ خەیالّ لەسەر بنەمایەکی فیکر ، واتە ئاسۆیەکی فیکری هەبێ کەبزانێ شتی خراپ و چاکە لەیەکتر جیا بکاتەوە ، لەشیعری تازەدا پێویستە شاعیر بەوێنەیەکونیازێکیگەورەوەبیروبۆچوونی خۆی دەربڕێت و پێویست بەوە ناکات لێکدانەوەی بۆ بکات ، بەلاّم پەخشان ئاسایی شیکردنەوەی زمانی لێکدانەوەیە ، بەلام شیعر لەوەوە وەکو پێوەرێکە بۆ دەست رەنگینی شاعیری نوێخواز .

*** ئەو رێزلێنانەی کەوا ئێستا لە کوردستان بۆ نووسەران و رۆشنبیران دەکرێ ، بەڕای ئێوە چ کاردانەوەیەکی دەبێ لە بواری نووسیندا ؟**

– بەپێی دنیای دیدەی خۆمان و ئەزموونمان ، ئەدیب و شاعیر لە باری زۆر ناخۆشی ژیاندا لە برسییەتی ، لە زیندان ، لەدەربەدەری و

له بارودۆخی نالەبار توانیانە زۆر بەرهەمی جوان پێشکەش بکەن ، کەچی زۆر ئەدیب و ڕۆشنبیر هەبووە لە بارودۆخی خۆش و باشدا بوون ، کەچی نەیانتوانیوە بەرهەمێ پێشکەش بکەن کە داهێنانی تیابێ ، ئەو ڕێزلێنانە دەمێنێتەوە سەر ئەوە کە ئەو نووسەرە تا چەند خزمەتی کردووە ، کە شتی وای پێشکەش کردووە ببێتە مایەیمانەوەی (ناو)ی خۆی و مانەوەی شێوە ئەدەبیەکەی ، نەك بەو ناوەی کەوەختی خۆی یەکێ (٥ ـ ٦) وتاری ئەدەبی ، یان ڕۆژنامەنووسی نووسیوە، ڕێز بەها زانینی بەرهەمی ئەدیب و شاعیران شتێکی باشە، بەلام نەوەك بەهەرەمی و تێکرایی .

*** دەرنەچوونەوەی ڕۆژنامەو گۆڤارەکانی (هاوکاری ، بەیان ، ڕۆشنبیری نوێ) بەڕای ئێوە زەرەر نەبوو بۆ کاروانی ڕۆژنامەگەری کوردی، یان نەدەکرا ئەم ڕۆژنامەو گۆڤارانە بەشێوازو پرۆگرامێکی تری جیا لەسەردەمی ڕژێم دەرچنەوە؟**

– لەو بابەتەوە ئەوەی مایەی خۆشییە لەهەولێرو سلێمانی و دهۆك و کەرکوك ، ڕۆژنامەو گۆڤار ڕۆژانەوهەفتانەو مانگانە دەردەچن ، ئەوەی کە جاران لە بەغدا ئەو ڕۆژنامەو گۆڤارانەیکەدەوریان هەبووەو ئەوا ئەوساتە لەکوردستان نەبوون ئەگەر هەش بوبێ ئەوا دەست خوێنەرانی گەرمیان و بەغدا نەدەکەوتوون ، بەلاّم ئەوەندە زۆرە بەنسبەت ئەدەبی کوردییەوە (ئیکتیفای زاتی) کردووە، بەلام لەجیاتی ئەوانە لە بەغدا دەربچنەوە خۆزگە لەبەغدا چەند سەنتەرێك دەکرانەوە، چاپەمەنیەکانی کوردستانیان بەدەست خوێنەرانی کوردی بەغدا دەگەیاند ، ئەمە گرینگترە ، بەلام (ڕۆشنبیری نوێ و بەیان و ...هتد) دەربکرێتەوە .. هەر چۆنێ بن ناتوانن پێشبڕکێیی ئەمانەی کوردستان بکەن .

*** ئایندەی کورد لە مرۆدا چۆن دەبینیت؟**

– وەکو ئێمە لەبەغدا دەژین حیسابی ئەوە بکەین کە زیاتر ئاگادارین لە بارەی عێراق ، لە بارەی ژیانی کۆمەلایەتی باشوورو ناوەڕاستی عێراق ، زۆر سەختە مەسەلەی مافی ڕەوای گەلی کورد لە فیدرالیەت و لەسەربەخۆیی ، بەئاسانی لەبەرامبەر بگەینی ، دیارە زۆر خەتای بەرامبەریش نییە ، چونکە بەهۆی ئەو پەروەردەو ڕۆشنبیریەی کە لەڕژێمە یەك لە دوای یەکەکانی عێراقدا باوبووە ، لە هیچ سەردەمێك باسی کورد نەکراوە ، کەوا میللەتێك هەیە ناوی کوردە ، پێویستی بە مافی تەواوی خۆی هەیە ، بەرانبەر ئەگەر بەخراپە نەبێ ، بەچاکەش بێ شارەزایی لەپرسی کورد نییە ، خۆیان نەبان دەکەن لەوەی کەی کورد هاتووەتە عێراق ، ئەو شۆڕشانەی کە کورد لە پێناویدا کردوویەتی چین . جا لەبەر ئەوەی ڕوونیبکەمەوە کە کورد ئەو داخوازیانەی کە هەیەتیلەبەرامبەر بگەیەنێ : یەکەم : پێویستە کە خۆی ڕێگا خۆش بکات . دووەم : ئێمە لە زەمانێك دەژین دپلۆماسیەتی کورد پێگەیشتووە کە پێشان ئەو دپلۆماسیەتە نەبوو ، یان پێنەگەیشتبوو ، زۆر باشە کە ئێستا ئێمە نوێنەرانمان لە ئەوروپا و لە ئەمریکا هەیە ، دەتوانن قسە بکەن . زۆر بەرچاو روونم کە دوا ڕۆژی کورد رووناکە ، گەشەو ئەو میللەتانەش هەر چۆنبێت دەبێ تێبگەن و ئەو ڕاستییە بێتەپێش چاو کە کوردیش نەتەوەیەکە مافی تەواوی خۆی هەیەئەگەربەجیابوونەوەشبێت ، بەلاّم ئێستا بارودۆخێك هاتووتە پێش بەهاوبەشی بژیت . خۆ ئەم هاوبەشیەش تا سەر نابێ و دەبێت بەرەو قۆناغی سەربەخۆیی ببەین .

*** بەرهەم و کاری ئایندەت چین ؟**

– چـەند لێکۆلینەوەیـەکی ئـەدەبیم هـەن ، خـەریکم پێکـەوەیان ببەستمەوە وەکو بلێی زنجیرەیەك ببێـت و بـبن بـەکتێبێك ، هەنـدێك وتاری تری بۆ زیاد دەکەم بەو ناوە کـە (شـیعری کوردانـە لەسـەدەی نۆزدەهەمدا) بەو پێیە من لەبڕوایەدام کەوا شـیعری کـوردی سـەدەی نۆزدەهەم بۆتە شیعرێکی نامۆ ، هـیچ کەسـێ تـامو چـێژی لەشـیعری کلاسیکی کۆن وەرناگرێ ، مەگەر لەو دوایە کـە شـەرحێکی زۆری بـۆ کـرا ، لـەو ماوەیەشـدا هـەبوون شـیعری کوردانـەیان دەنووسـی و زمانەکەیان رەوان و کوردی و بابەتەکانیان زۆر لە کوردانـەوە دەدوان ، وەك : (تاهیر بەگ و مستەفا بەگی کوردی) ، ئەمانـە جیاوازییـەکی زۆریان هەیە لەگەڵ شیعری (نـالی و سـالم و مـەحوی) و ئـەوانی تـر ، هەروەها کۆمەڵێ وتار وەختی خۆی لە ڕۆژنامەو گۆڤارەکان کـە بـلاوم کردبوونەتـەوە ، ئەمانـەش خـەریکم دەیانکـەم بـەکتێبێك ، دیـارە ئەمانەش وەنەبێ ڕەنگیان چووبێتەوە، بەلکو لەو بڕوایەدام کە مایەی سەرنج دەبن ، هەروەها کتێبێکی ترم لەبـەر دەسـتە (ئـەو کتێبانـەی خوێندوومەتـەوە) بەتایبـەتی ئەوانـەی کـوردین ، زۆر سـەرنجم دەربارەیـان نووسـیوە ، یـان رەخنـەو لێکۆلینـەوەم بـۆ کـردوون ، ئەمانەش دەکەم بـە کتێبێـك ، بەرهـەمی ئێـستام هـەر کۆنەکانـە کـە نوێی دەکەمەوە .

* ئەم دیدارە لە گۆڤاری (کاروان)، ژمارە(١٩٦)، مانگی ٧ی ٢٠٠٥ ، ل٧٥– ٧٩ بڵاوکراوەتەوە .

پرۆفیسۆر ئەوڕەحمانی حاجی مارف:

بە هیممەتی کـاك کۆسـرەت کوردانــە و گوردانــە بەشــی خوێندنی بـاڵـا لـە زانکـۆی سلێمانی کرایەوە

د. ئـــەوڕەحمان بــۆ گەیــشتنە ئـــەم پلەوپایـــە بـــەرزە زانـــستی و کۆمەلأیەتییەی ئێستاکە، جگە لەوەی بوار و دەرفەتی چاك و بـاش و لەباری بۆ رەخساوە، ئەویش کەڵك و سوودی تەواوو زۆری لێ بینیـون و هەوڵ و کۆششی داوە لەدەستیان نەدا...

بۆی رێکەوت، پاش سـالێك دوای دەرچـوونی لـە قۆنـاغی ئامـادەیی، بچێت بۆ یەکێتی سۆڤیەت، تا لە ولأتێکی وەها پێشکەوتوو بخـوێنێ. سەرباری ئەوە، شاری جوان و رەنگینی لێنینگراد"پـیتر سبورگ"ی بەرکـەوت، کـە لـە هـەموو ڕوویەکـەوە پێـشکەوتووترین شـاری ئـەو ولأتەیە، بەتایبەتی لەڕووی کەلتوور و ئەدەب و شانۆ و زماننـاسییەوە لەجیهاندا کـەم وێنەیـە... لـە بەشـە بەناوبانگەکـەی زمـانی ڕووسـیی کۆلێژی ئادابی زانکۆ دێرینە شکۆمەندەکەی ئەوشارە بووە قوتابی... لەو کۆلێژە هەژدە بەش هەبوو، کە لە هەربەشێکدا بەلایەنی کەمـەوە بیـست کەڵـە پرۆفیـسۆر وانـەیان دەوتـەوەو بەشـی ڕووسـیش لـە هـــەموویان ســـەرکەوتووتر بـــوو... کـاتێ کەوتــە نێــو ئــەو کــەش و هەوایەوە، ئەویش هـەموو کـات و توانـستی بـۆ خوێنـدنی ڕاسـتەقینە تەرخان کرد... ئەوبەشەی ئەو لێی دەخوێند گەرچی ماوەکەی پێـنج ســـاڵ بـــوو، بـــەلأم ئـــەو بەچوارســـاڵ و پلـــەی بـــالأ تـــەواوی کردودبلـۆمی"سـوور"، کـە تایبەتـە بـۆ ئەوانـەی سـەدی نـەوەدی نمرەکانیان بالأیە–پێدا.... گەرچی دەیان جار فرمێسك بەچاوەکانیدا بـۆ ولأت و کەسـوکار و هاوڕێیـانی خوڕخـوڕ هاتۆتـە خـوارێ، بـەلأم لەگەڵ ئەوەشدا، هۆگری و شەیدایی خوێندن و فێربوون و، زانیـاری و زانـست وایـان هانـدابوو، نەگەڕێتـەوە ولأت تـا ماسـتەر و دکتـۆراش تەواودەکات... ئەمەش بـووە هـۆی ئـەوەی سـیانزە سـاڵ لـەو ولأتـە

بمێنێتەوە.... لەوسالآنەدا وێرای گرنگیدان بەباش فێربوونی زمانی رووسی و زانستە هەمە چەشنەکانی زمان، زۆربەی زۆری بەرهەمی کەڵە نووسەرانی رووسی، وەك: دۆستۆییڤسکی، تۆڵستۆی، گۆرگی...هتد. خوێندووەتەوە و ئەوەش، کە فریای نەکەوتبێ هاوڕێیان و دۆستانی رووسی بە تێروتەسەلی بەناوەرۆکەکانیان ئاشنایان کردووە... بەشێکی زۆری ئەو بەرهەمانەش، کە لەسەر شانۆ نمایش کراون بینیونی... بەڵگەی ئەم وتانەش ئەوەیە، کە وێڕای ئەوەی د. ئەوڕەحمان لەبواری زمانەوانی و کورد ناسیدا گەلێ بەرهەمی بەکەڵکی وەرگێڕاوە، بەڵکو نزیکەی هەزار لاپەڕەیەکی لە بەرهەمی ئەدەبیش کردووەتە کوردی، وەك"چارەنووسی ئادەمیزاد"ی شۆلۆخۆڤ و "دوژمنان"ی مەکسیم گۆرگی و...هتد.

شیعرێکی زۆری"پوشکین" و"یەسێنین" و"مایکۆڤسکی"... لەبەرە.

هەر بەزمانی رووسی دەیان رۆمان و دراماو رازو چیرۆکی کەڵە نووسەرانی ئەوروپاو ئەمریکای، وەك:"بایرۆن"و"ڤیکتۆر هیگۆ"و "بەلزاك" و"دانتێ"و"هامنگوای"... خوێندووەتەوە.

گەرچی ئەو لە لێنیگراد دەیخوێند و د. کەمال مەزهەریش لە باکۆ، بەلآم بەردەوام نامەو تەلەفۆن لەنێوانیاندا هەبوو و ساڵی چەند جارێکیش لە لێنیگراد یان لەمۆسکۆ کاتیان پێکەوە دەبردە سەر و رێنوێنی و ئامۆژگارییەکانی د. کەمالی یەك بە یەکەم بەجێ دەهێناو کاریگەرییەکی ئەو گەورە پیاوە بەسەرییەوە زۆرە. لە لێنیگراد هاوڕێیەتییەکی توندوتۆڵی لەگەڵ د. مارف خەزنەدار و د. کاوس قەفتان هەبوو و بەبەردەوامی کتێب و گۆڤار و رۆژنامەی کوردی لێ وەردەگرتن و دەیخوێندنەوە. دوای تەواوکردنی قۆناغی ماجستێر بەساڵێك لەهەمان کۆلێژی ئادابی زانستگای لێنیگراد بە قوتابی

خوێنــدنی دکتــۆرا وەرگــیرا... لەبــەر ئــەوەی بابــەتی دکتــۆرای لەمەڕ"مێژووی فەرهەنگ نووسیی کوردی و شێوازی دانانی فەرهەنگی رووسی–کوردی"یەوە بوو، بۆیە زووتێگەیشت، کە بەجێ هێنانی ئەم کارەی ئێستای پێویستی بەسەرپەرشتێکی زمانەوانی، کوردی زانە. لەبــەر ئــەوە داوای کــرد بیگوێزنــەوە بــۆ ئامۆژگــای رۆژهەڵاتناســیی ئەکادیمیای سۆڤێتی لێنیگراد... پاش مانگێـك لـەو ئامۆژگاییـە بـووە شاگردی پرۆفیسۆر قەتانی کوردۆ"کوردۆییێڤ"... لە ماوەیـەکی کـەم دا وایان لێهات ببنە باوك و کـوڕ، بـەهاوڕێی گیـانی بـەگیانی، بـەجێی متمانــەی تــەواوو یەکــەم کەســی نێزیکــی. بەڵگــەی ئــەم وتانــەش ئەومامۆستایانەن، کە لەو ماوەیەدا لەگەڵیان بوون و ، ئەو نامانـەش، کە دوای گەڕانەوەی بۆ وڵات، بۆی ناردووە... تەنانەت کە هاوینانیش د. ئەورەحمان سەری لێنیگرادی دەدایەوە، هـەر یەکـەم رۆژ دەهاتـە لای و تاشەو درەنگ لەلای دادەنیشت و بەزۆر بۆ چەند رۆژێك خۆی و مــاڵ و منــداڵی دەبردنــە ڤێلایەکــەی قــەراغ شــاری لێنیگــرادی و بەوپیرییەوە میدیای کچی دەکردە کۆڵی...

د. ئەورەحمان لەماوەی دووساڵدا نامەکەی تەواو کـرد، بـەڵام لەبـەر ئەوەی لەودەمە یاسایێکی عێراقی سەیرو سەمەرە هەبوو، کـە ئەگـەر قوتابییەکی دکتۆرا بەسێ سـاڵ کـەمتر بڕوانامـەی دکتـۆرا وەربگرێ، دان بەبڕوانامەکەیدا نـانرێ"بەپێچەوانەوە، لـە شـوێنانی دی، ئەگـەر یــەکێك پێــشتر تــەواوی بکــا پاداشــتی دەدەنــێ، رێــزی تایبــەتی لێ دەگرن"... بۆئەوەی خۆی تووشی بەڵای نەفامیی ئەو نەزانانە نەبێ، نامەکــەی لەســەر مێزەکــە دانــا. مــاوەی ئەوســاڵەی مــابووی، خــۆی بەنووسینی وتارێـك و وەرگێڕانـی کتێبـی"هەنـدێك بیروبـاوەڕی هەڵـە لەبارەی زمان و مێژووی کوردەوە"ی قەناتی کوردۆوە خەریك کرد...

ئــەوجا لــەكاتی یاســاییدا بەســەرکەوتوویی وتوێــژی لــەبارەوەکراو نامەکەی مایەی ڕەزامەندیی هەمووان بوو... بەهاری ساڵی ١٩٧٣ کـە لـە هەنـدەران گەڕایـەوە ولاّت، هەریـەك لەبەشـی کـوردیی زانـستگای سلێمانی و کۆڕی زانیاری کورد لە بەغدا بەپیریەوە چوون، بەلاّم ئـەو دەیزانی لە"کۆڕ"مەودا و سنووری پێشکەوتن چ لە باری زانستی و، چ لەباری کۆمەلاّیەتییەوە گەلێك والآترە...

لــە د.ئیحــسان شــێرزادەوە ئــەزموونی کــارگێڕی و هەڵــسوکەوتی دیبلۆماســییانە فێربــوو... لــە د. کــەمال مەزهــەری براگەورەیــەوە هێنــدەی دی تــاو و تینــی ڕوو لــە زانــست کردنــی فــراژۆ بــوو... لـە مامۆستا مەسعوود محەمەدەوە بیری ورد و چێژ وەرگرتن لـە شـیعری نالی و هێمنی و هێوری وەرگرت... لـە مامۆسـتایان: شـێخ محەمـەدی خاڵ و عەلائـەدین سـەجادی یـەوە، کەوتـە سـەر ئـەوەی هـەمووکاتی خـۆی بـۆ لێکۆڵینـەوەو توێژینـەوە تـەرخان بکـا... لـە مـام هـەژار و مامۆستا شوکر مستەفاوە فێری سەدان وشەی کوردیی پـەتی بـوو... لەڕێی مامۆستا محەمەدی مەلاکەریمەوە شارەزاییەکی چاکی لەچاپ و هەڵەبژێردا پەیداکرد....

گەرچی مامۆستا زەبیحی"عولەما"ئەندامی کۆڕ نەبوو، بەلاّم هەفتەی دووســێ ڕۆژێــك دەچــووە کــۆڕ و زۆری کــاتی لای د. ئــەوڕەحمان دادەنیـشت و زۆربـەی وتوویـژیان لەمـەڕ کـاری فەرهـەنگ نووسـی و زمانەوانییەوە بوو، واتە– لەوێشەوە ئەزموونی چاکی وەرگرت: وێڕای زانایانی کۆڕ، کە هەریەکەیان بۆ د. ئەوڕەحمان ئەستێرەیەك بوون... لە دەرەوەی ئەو دەزگایەش خواو ڕاستان کردی، کە بـە ناوبـانگترین پیاوانی سیاسەت و شاعیر و نووسـەر ببنـە هـاوڕێ و دۆسـتی گیـانی بــەگیانی، کــە ئــەوانیش زۆربــەیان ســەرانی حیزبــی دیمــوکراتی

کوردستانی ئێران:"د. عەبدولڕەحمان قاسملۆ، کەریمی حیسامی، مام هێمن، عەبدوڵڵای حەسەن زادە..."بوون... د. ئەوڕەحمان جێی متمانەی تەواویان بوو و تاکە کەس بوو، کەماڵیانی دەزانی و نەك هەر دیوانی"تاریك و روون"ی مام هێمنیان لەچاپدا داوایان لەوکرد لە پاشکۆیدا فەرهەنگی بۆ رێك بخا، بەڵکو چەندین وتار و بەیانی سیاسیشی لە زمانێکی دیکەوە بۆ وەرگێڕاونەتە سەر کوردی.... نێوانیان هێندە پتەو بووە، کە گەڕاونەتەوە بۆ ئێران لەوێوە چەندین نامەیان بۆ د. ئەوڕەحمان ناردووە و ئەمەش نموونەی دوانیانە:

نامەی یەکەم

لە مام"هێمن"ەوە:

دەقی نامەکە:

١٩٧٨

برای خۆشەویست و بەڕێزم دوکتور ئەوڕەحمان

زۆر خۆم بە شەرمەزار دەزانم کە نهێنی کارەکەم نەیهێشت خوا حافیزی لەتۆ و لەهەموو دۆستانی کۆڕ بکەم و نیوەشەو دەرپەڕیم و زۆر بەماندوویی شپرزەیی گەیشتمە مەهاباد. بڕوابکە وەك چۆن لەوێندەریّ پەرۆشی خەڵکی شار و وڵاتی خۆمان بوو ئاواش لێرە پەرۆشی ئێوەم. لێرە چم بۆنەکراوە تائێستاش لەبەر میوانی و لوتفی خەڵکی شارەکەم، نەمتوانیوە لەماڵ وەدەر بکەوم. لەسەر یەکی هیوا زۆرە. بەلاّم واش هاسان نییە. بەتایبەتی دەردی کوردی نەزانین دەردێکی کوشندەیە. بۆ یەکەم جار پاش سی و چەند ساڵ یەکەم میهرەجانی شیعرم لە مەهاباد گرت. لەنێو ئەواندا تەنیا شاعیرێکی باشم نەدۆزییەوە. سلاّوی من لە دەرکەوانەوە بگرە تادەگاتە سەریّ بەکچ و کوڕەوە بگەیەنە. من قەتم ئەو هەموو لوتفە لەبیر ناچیّ کە

لەگــەڵتان کــردووم. تکایــە هەرچــیت پــێ دەکــرێ تەنانــەت ئەگــەر بەکرێنیش بێ کتێب و گۆڤاری کوردی بەتایبەتی نووسینەکانی خۆت و ئەوانی کۆڕم بەو ناونیشانە بۆ بنێرە:

ایران – أزربایجان غربی– مهاباد– خانە جوانان

سلاوی وان لە میدیا و موکریان دەگەیەنم

برای بچووکی پیرت: هێمن

نامەی دووەم

لە مامۆستا عەبدوڵڵا حەسەن زادەوە

دەقی نامەکە:

برای ئازیز و نازدارم کاك دوکتور ئەورەحمانی حاجی مارف

نازانم چۆن دەست پێ بکەم و بەچ زمانێك هەستی دەروونم بەرامبــەر بە گەورەیی رۆحی ئێوە دەربڕم. ئەوەی لەدڵم دایە نایەتە سەر زمــان و ئەوەی بەزمان دەگوترێ ناخرێتە سەر کاغەز. کەوابوو با تکاتان لێ بکــەم رێگــا بــدەی دوور بــەدووریش بــێ دەســتە گــەرم و پــڕ مەحەبەتــەکانت بگوشــم و لاچــاوەکانت مــاچ بکــەم و ســەری رێــز و وەفاداری بۆ هەست و شعوری پاکی برایەتیت دانەوێنم. خۆشەویستی و گەورەیی ئێوە شتێك نییە قەت لەبیر بـچێتەوە و پـێم وایـە هـەرمن نیم، بەڵکو هەموو برایـانی مـن لـە میوانـداری ئێـوەو ئەمـساڵی ئێـوە بەدڵ مەمنوونن.

دەزانم پێشت خۆشە بزانی چۆنم. کەوایە با پێت بڵێم ئەوەندە ساغم گوللە نامبڕێ. غەمێکی بێ دووری خۆشەویستانە. بەلام لێـرەش هـەر لەنێو خۆشەویستانم و ئەوەشی تێدایە کـە دەزانم بـۆ دەژیـم. هـەموو رۆژێك لەژیانم تێدەپەڕێ دەبینم شتێکی لێ بەجێماوە و ئەوە جێگای زۆر شتم بۆ پڕدەکاتەوە.

وەزعمان لەسەر یەك زۆر باشـە، بـەرەو پـێش و دوا رۆژێکـی روونـاك هەنگاو دەنـێین و هیوامـان وایـە دەسـتکەوت و سـەرکەوتنی باشمـان بەدەست بێ.
ئێستا باتووشی زەحمەتێکت بکەم و بڵێم بەتۆن و بـەبار و بەخـەلوار سـلاّوو رێـزم بـەکاك د. کـەمال و کاکـە حەمـەو کـاك مەسـعود و کـاك لـەتیف و هـەموو بـراو خوشـکە بـەڕێزەکان پێـشکێش بکـەو سـلاّوی برایانەم بە براژنم بگەیەنەو چاوی منداڵەکانم بۆ ماچ بکە.
پێم خۆش بوو تکایەکی دیکەش بکـەم. بۆخـۆت دەزانـی ئەوەنـدەی لەوێ بووم هەموو کتێبەکانی کۆڕم پەیدا کردوون. ئێستاش لەوێ نیم و پێم خۆشە دەستم بکـەون. جـا ئەگـەر بکـرێ لـە هەرشـتێکی تـازە نوسخەیەکم بـۆبکڕی، بۆخـۆت دەزانـی چـەند مـەمنوون دەبم. دیـارە لەلای خۆت بۆم رادەگری.
جارێکی دیکە سلاّوو سوپاس

برات
عبدالله حسن زادە
١٩٧٩/٢/٢٥

د. ئەوڕەحمان سەرەتای ساڵی ١٩٩٢ لە نووسینی بەشی پێنجـەمی بـەرگی یەکـەمی کتێبـی"رێزمـانی کـوردی- کـردار"بـووەوە و بـەم چەشـنە چـوار کتێبـی بـە پـاك نـووس کـراوی لەسـەر مێزەکـەی بـێ خەمخۆر هەڵچنرابوون، کە ئەمانەی خوارەوە بوون:
١- رێزمـانی کـوردی ، بـەرگی یەکـەم"وشەسـازی"، بەشـی چـوارەم "ژمارەو ئاوەڵکردار".

٢- ســـەرەتایێکی زمانناســـی، بـــەرگی یەکـــەم، لـــە ڕووســـییەوە وەریگێڕاوەتە سەر کوردی.

٣- چـیرۆکی هەڵبـــژاردە، بیـــست کورتـــە چـیرۆکە لـــە ڕووســـییەوە کردوونی بەکوردی.

٤- ڕێزمـــانی کـــوردی، بـــەرگی یەکـــەم، "وشەســـازی"بەشـــی پێنجەم"کردار".

لەو دەمەدا هیچ ئومێدێکی ئەو نزیکانەی بۆ لەچاپدانی ئـەو کتێبانـە نەبوو... لەو ماوەیەشـدا بڕیاریـدابوو هـیچ لـە ڕۆژنامـەو گۆڤارەکـانی میریدا بلاَونەکاتـەوە... ئـەم وەزعـە بـیری ئـەوەی خـستە مێشکەوە خۆی بەکارێکی گەورەی درێژخایەنەوە خەریك بکات. کـاری گـەورەی درێژ خایەنیش، بەش بەحاڵی کەسـێکی وەك ئـەو، ئەگـەر فەرهـەنگی کوردی- کوردی نەبێت، دەبیّ چـی بێـت...بـەم خەیاڵـەی خـۆی زۆر دڵخۆش بوو... بەڵێنی دابوو ئەو خەون و ئاواتە کۆنەی بێنێتـەدی... قۆڵی لیّ هەڵکرد و بۆی چووە خەڵوەتەوە... یان بەیانیان مەلابانگدان لەخەو هەڵدەستا، یـان شـەوانە تـا درەنگـانیّ کـاری تێـدا دەکـرد... لەڕۆژێکدا هێندەی دوو ڕۆژی جاران ئیشی دەکرد... وای لیّ دەهات لە پـەل و پـۆ دەکـەوت... ورەی بـەرز و هیـوای بـەتینی گشت مانـدوو بوونێکیان دەڕەواندەوە و لەبیر دەبردەوە. ئەزموونی دەیـان سـالّ و تەمەنیـشی فێریـان کردبـوو گیروگرفتـەکانی جـارانی چارەسـەر بکـا. لەماوەی چوار ساڵدا ڕەشنووسی فەرهەنگەکەی تەواو کـردو دەسـتی کرد بە پاکژکردن و نووسینەوەی.

١٩٩٦/٤/٣ دەستی کـرد بـە پاکـژکردن و نووسـینەوەی... لـەماوەی سیّ مانگێکدا بە خەتێکی ورد و جوان"١٠٣"لاپەڕەی لیّ تـەواوکرد... لەپڕ نەرمە پەیلێەك"شلل"لێیدا... ناچار کەوتە بیرکردنەوەی چوونە

هەندەران... بۆ ئەم مەبەستە سەرێكی سلێمانی دا، تا لەوێوە ڕێگای ئەوروپا بگرێتە بەر... بەو نەخۆشییەوە، پەرۆش و ئەمەك و وەفا گەیاندییە لای ئازیزان و خۆشەویستانی بەشی كوردیی كۆلێژی زمان، كە زۆرینەو زۆراتییان چ لەخوێندنی بەكالۆریۆسدا، یان لەخوێندنی ماجستێردا دەرسی پیێ وتبوون... دەوریان داو هانایان بۆهێنا هاریكاریان بكا خوێندنی دكتۆرا بكەنەوە... ئەویش خۆی و نەخۆشییەكەی و ئەوروپای لەبیر چووەوە و وەلاوەنا... ئەودەمە كە دكتۆر زاهیر لەتیف راگری كۆلێژ و د. جەلال شەفیق سەرۆكی زانستگاو كاك كۆسرەت رەسول عەلی سەرەك وەزیران...بوون، كوردانەو گوردانە لەماوەی دوو هەفتەیەكدا هەموو كارێكیان مەیسەركرد... ئیتر د. عیزەدین مستەفا رەسولّ و د. زاهیر لەتیف و د. ئەورەحمانی حاجی مارف و دواتریش د. محەمەد مەعروف فەتتاح كەوتنە گەڕ كاری زۆر گرانی خوێندنی بالأو سەرپەرشتی كردنی نامەی خوێندكاران و بلأوكردنەوەی ئەو چوار كتێبەی هەر لەزووەوە بۆچاپ ئامادەبوون و پێشتر ناوم بردن و نووسینی هەندێ كتێبی دی و پەخش كردنی چەندین وتار بەنازناوی جۆر بەجۆرەوە... لەكاری فەرهەنگەكەیان دابڕی.

ئێستا چەند كارێكی لەبەر دەست دان، بەهیواو ئومێدە لەماوەی سالێكدا بیانگەیەنێتە ئەنجام... شاد و بەختەوەر دەبیێ، ئەگەر بیرو هزری هیچ بابەتێكی دی نەبزوێنن و فشار و گروشاری بۆ هیچ پۆستێك نەخەنە سەرو بێتەوە سەر كارە سەرەكییە پیرۆزەكەی، كە فەرهەنگەكەیە.

بۆ فەرهەنگەكەی، كە نێوی"فەرهەنگی میدیا"ی لێ ناوە، هەر لەسەرەتاوە ئەوەی لەبەر چاو گرتووە، وشەی گشت شێوەیێكی

کوردی و هەموو ناوچەیەکی کوردەواری کۆبکاتەوەو لەنێو ئەو فەرهەنگەدا تۆماریان بکا، بەڵام زوو لەوە تێگەیشت، کە هەزاران وشە هەن دەستی نایانگاتێ... لەگەڵ ئەوەشدا ژمارەی وشەی فەرهەنگەکەی خۆی لەسەد هەزار وشەیەك دەدا، بۆیە بەراشکاوییەوە دەڵێم لەڕووی چەندێتی یەوە لەسەرجەمی ئەو فەرهەنگە کوردییانەی تائەمڕۆ بەچاپ گەیاندراوون، زیاترە.

بەپێی مەبەستی ئەم کارەو یاساو دەستووری فەرهەنگنووسی، گەلێ وشەی هەڵبواردووە، وەك: ناوی تایبەتیی کوڕان و کچان"ئازاد، شێروان، لاوك... شنە، نازەنین، هاژە...". ناوو نازناوی شاعیر و نووسەر و هونەرمەند و ناوداران: "خانی، گۆران، مەم... سێوە... نۆدێ...". ناوی جوگرافیایی: ناوی چیا"هەڵگورد، پیرە مەگرون"، ناوی رووبار"تانجەڕۆ، سیروان..."، ناوی گوند و شارو وڵاتان"بیارە، ماردین، تاران، ئەمریکا..."، ناوی تیرە و خێڵ و هۆز و میللەتان "جاف، سورچی، هەرکی، فارس، تورك..."... چونکە ئەم فەرهەنگە، فەرهەنگی وشە لێکدانەوەیە و فەرهەنگی ئینسکلۆپیدیایی نییە.

هەروەها ئەو وشەو زاراوانەی لەم سالآنەی دواییدا دانراون و داڕێژراون و وەرگیراون و هێشتا لەزمانی کوردیدا نەچەسپاون، لە فەرهەنگەکەیدا تۆماری نەکردوون، چونکە پێی وایە، کاتێ دەشێ ئەو جۆرە وشەو زاراوانە بخرێنە نێوفەرهەنگی زمانی کوردییەوە، کە گومان لەبنج و ریشە داکوترانیان نەمابێ و بەتەواوی جێی خۆیان کردبێتەوە و چووبنە ریزی وشەکانی دیی زمانەوە.

بە پێچەوانەوە، سەدان وشەی ئەسڵی عەرەبی و تورکی و فارسی و فەرهەنگی، وەك:"ئاتاج، ئاخر، ئاخرخێر، بەتاڵ، بەقاڵ، خەڵك،

شـێخ... ئاچـغ، بـاجی، برنـووتی، یـاپراغ... ئامیـل، ئەختــەر... ئاجودان، ئادرێس، بلوور، بلیت..."...کەوتوونەتە ئەو فەرهەنگەوە، چونکە تێکەڵ بـە زمانەکـەمان بـوون و هەمیـشە لەسـەر زار و زمـانی بەشێ لە کوردانن و بوونەتە ماڵ و مولکی خۆمان.

گەلێ وشەی دی هەن لە فەرهەنگە کوردییەکانی دیدا بەرچـاودەکەون و لـەم فەرهەنگـەی د. ئەورەحمانـدا بـەدی نـاکرێن، ئەمـەش لەبـەر ئەوەنییە، کە لەو بڕوایەدابێ، کە ئەو وشانە لە زمانی کوردیـدا نـەبن، بەڵکو هۆی ئەوەیە، نازانێ هەن یـان نـا!... سـەرپاکی ئـەو وشـانەی کەوتوونەتە فەرهـەنگی "میـدیا"وە، جـەختی تـەواو لەسـەر بوونیـان کراوە، ئەوجا تۆمار کراون.

زۆربەی فەرهەنگە کوردییەکان نیشانەو پاشگر و پاشبەندی وەك:"– ان، – ەکــە،– ێــك...– انــدان،– ایــەتی، ێنــی...–ەوە،– ڕا،– دا..."یــان وەك وشــەی فەرهــەنگی تۆمــار کــردووە و ماناکانیــان لێکداوەتەوە. وێڕای ئەوەش پیتـی هـەمزەیان لەپێشیانەوە دانـاوەو لەشێوەی"ئان، ئەکە، ئێك... ئاندن، ئایـەتی، ئێنـی... ئـەوە..."دا نووسیویانن. لەبەر ئەوەی ئەوجۆرە ئامرازانە بەتەنیا بەکار ناهێنرێت و لەسەرەتای وشەوە نایەن و کاتێ لەکۆتایی وشەدا بەکار دەهێنرێن، دەنگـی"ئــ"وەرنـاگرن... بۆیـە ئـەم فەرهەنگـە نەیگرتوونەتـە خـۆ. ڕاستییەکەی ئەوانە دەبێ بکەونە باسی ڕێزمانەوە.

ئەگەرچـی ئــەو فەرهەنگــە نــاتوانێ وەك کتێبێکــی ڕێزمــان هــەموو بارودۆخێکی ڕێزمانیی ساغ بکاتەوە، بەڵام هەندێ لایەنی گرنگی ئـەو مەبەستەی دیاری کردووە، وەك: ١) نیشانی داوە هەر وشـەیێك سـەر بـەچ بەشـە ئاخاوتنێکـە. بەوێنـە: ئـا–ئـامرازە، بـەرد– نـاوە، تـۆ– جێناوە، جوان–ئاوەڵناوە، ئابڕوبردن– چاوگی تێپەڕە، ئابڕوچـوون–

چاوگی تێنەپەڕە، ئابڕووبەر– ناوی کارایە، ئابڕووتکاو– ئاوەڵناوی بەرکارە... ٢) جۆری ڕۆنانی وشە ناسادەکانی یەکالأکردووەتەوە. بۆنموونە: ئابڕووبەرە = ئابڕوو+ ب"بردن"+ەر، ئاودەستخانە = ئاو+دەست+ خانە، بەرچنە = بەر+ چن"چنین"+ە، پشتاوپشت = پشت+ او+ پشت، ڕەشەبا = ڕەش+ە+با...

ڕاستە ئەم بەرهەمە لێکۆڵینەوەیەکی ئێتمۆلۆژی نییە، بەلأم توانێتی هەندێ ڕووی ئەسڵ و سەرچاوەی بەشێکی وشەکان نیشان بدا. وەك: "ئازاد" وشەیەکی کوردییە و لە ئاوێستادا –"ئازاتە"و لە پەهلەویدا"ئازات"ەیە. "ئاسمان": ئاوێستا"ئەسمەن" و پەهلەوی"ئاسمان ، "ئاشتی": ئاوێستا"ئاخشتی"یە و پەهلەوی"ئاستین"، "ئاشنا"، ئاوێستا"ئاخشنا"و پەهەلەوی"ئاشناك"... "بووم"بەواتای "ئەرز، خاك، زەوی، ولأت": ئاوێستا "بوومی"، پەهلەوی"بووم"سانسکریتی"بهوومی"..."ئاتاج"لە "ئیعتیاج"ی عەرەبییەوە، "بوختان" لە "بهتان"ی عەرەبییەوە... "بۆیاغ" لە تورکییەوە، "ئابوونە"لە فەرەنسییەوە، "بوتڵ"لە ئینگلیزییەوە، "سەماوەر"لە ڕووسییەوە.

لەبارەی شێوە ناسی و شێواز ناسیشەوە تەنیا هێندەی کردووە، کە چ بەدانانی نیشانە بەدواوشەدا، یان بەهێنانەوەی نموونە لەسەرچاوەی جۆربەجۆرەوە ڕابگەیەنێ و ڕوونی بکاتەوە، کە فلانە وشە لەکام شێوەو ناوچەدا دەوترێ و لەچ بوار و مەیدانێکدا بەکار دەهێنرێ.

بەوێنە، کە بەدوا وشەی"ئاخمە"دا نیشانەی "د"ی داناوە، ئەوەی بەوە ڕاگەیاندووە، کە ئەو وشەیە لەشێوەی"دملکی"دا بەکار دەهێنرێ. یاخوود کە بۆ وشەی"ئابڕوو"نموونەی لە پیرەمێرد و

تحفەی مڤفریە و بەیتی دمدمی– عەبدوحەمیدی حوسەینی و لەیلی مەجنوونی هەورامانی...یەوە هێناوەتەوە، ئەوە دیارە مەبەستی ئەوەیە، لەهەموو ئەو شێوانەدا و لە زمانی ئاخاوتنیش و ئەدەبیشدا لەکار دایە... وشە فەرهەنگییەکان بە خەتی رەش نووسیوەتەوە و بەپێی چاولێکەری نووسینی کوردی بە ئەلفوبێی عەرەبی"بەکەمێ دەستکارییەوە"ڕیزکراون. یەکەم روونکردنەوەی وشە"ئەوی پێویستی بەروونکردنەوە بێت"، دیاری کردنی باری رێزمانییەتی– واتا سەر بەکام بەشە ئاخاوتنە و چۆن ڕۆنراوە. دووەم– نیشاندانی باری ئێتمۆلۆژی. سێیەم– لەکام دیالێکت یان بەشە دیالێکتدا بەکار دەهێنرێ. چوارەم– لێکدانەوەی مانای: ١– وشەی هاووتاناکانی، ٢– شەرح و لێکدانەوەی مانای، ٣– نموونە هێناوە لە ئەدەب و فۆلکلۆر و خۆیەوە، بۆ: أ) ئاسانکردنی تێگەیشتن لە مانای، ب) شارەزابوون لەچۆنێتی بەکارهێنانی، ج) بەڵگەی بوونی لە زمانی کوردیدا... ناوە ناوەش بۆ پتر روونکردنەوەی مانای وشەیەك، کەڵك لەوشەی دژواتا وەرگیراوە... لەکۆتاییدا پەندی پێشینان و قسەی نەستەق و ئیدیۆم– ئەمانیش بۆ مەبەستی:١) پتر روونکردنەوەی مانای وشەکە، ٢) بەیانی مەودای بەکارهێنانی وشەکە، ٣) نیشاندانی مانای جۆربەجۆری، ٤) خستنەڕووی زێدە زانیاری لەبارەیەوە.

چالاکی و زانیاری د. ئەوڕەحمان هەر لەسەرەتای ژیانی زانسی یەوە ئاشکراو دیار بوو... بۆ نموونە: چەند مانگێك دوای گەڕانەوەی بۆ ولاّت، واتە– لەمانگی تەمموزی ساڵی ١٩٧٣دا لەکۆڕێك بۆ چاککردنی کتێبی قوتابخانەکان لەلایەن بەڕێوەبەرێتیی خوێندنی کوردییەوە گیراو پتر لە دەباسی جیاوازی تێدا پێشکەش کرا، ئەوی د. ئەوڕەحمان چ لەلایەن پسپۆڕان و، چ رۆژنامەکانی"التاخی" و "برایەتی"...یەوە بە باشترین لێکۆڵینەوە دانرا.

ئەوباسەی بەنێوی"بنچینەی دانانی فەرهەنگێکی کوردی – عـەرەبی بۆ قوتابخانە"ەوە بوو و دواتریش لـەگۆڤاری"پـەروەردەو زانیـست"، ژ٦، ساڵی ٣، بەغدا، ١٩٧٣، ل٥٧ – ٨٤دا بلاوکرایەوە.

ئەم بەرهەمە لەدووبەش پێکهاتووە: بەشـی یەکـەم– باسـی مێـژووی رێکخـستنی فەرهەنگـە کوردییەکانـە... بەشـی دووەم– دەربـارەی چۆنیەتی دانانی فەرهەنگەیە و لێرەدا بایـەخ بەسـێ بـاس دراوە: ١– هەڵبژاردنی وشە، ٢– سازکردنی بەشـە عەرەبییەکـەی، ٣– هونـەری رێکخستنی.

بەشێکی بەرهەمەکانی د. ئـەورەحمان، نـەك هـەر لـەئێران و هـەولێر چاپکراونەتەوە، یاخود لـە هەنـدێ زانـستگاکان دەخوێنـدرێ، بـەڵکو گەلێك لە زانایان جوان هەڵیان سەنگاندوون...

فەرموون لەگەڵ هەندێ لەو هەڵسەنگاندنانەدا:

* زانایەکی وەك مامۆستا مەسعود محەمەد لەبارەی نامیلکـەی"چـی لەبارەی زمانی کوردییەوە نووسراوە، دەڵێ: "ئەم نووسـینە لـەڕووی ناوەڕۆکەوە نرخی تایبەتی خۆی هەیە لەبەر دوو هۆی گرنگ:

یەکـەم– تائێـستا لـەم بابەتـەوە کـەس، چ کـورد چ غـەیری کـورد، بەرهەمێکی ڕێ نیشاندەری پێشکەش بە کـورد ناسـیی و خوێنـەرانی کوردی نەکردووە. یەکێك بیەوێ سەرچاوەی نووسین لەبارەی زمـانی کوردییەوە بدۆزێتەوە دەبێ ماڵەوماڵ و شارەو شار پرسـیاری بۆبکـا. ئـەم کتێبـە، بـا بڵـێم ئـەم نامیلکەیـە رێگـەی درێـژی پرسـیار کـردن دەپێچێتەوە و دەیکا بەیەك تاکە هەنگاو.

دووەم– نووسینەکە سوود بەخـشترە لـە بیبلـۆگرافی ڕوون، چـونکە دەربارەی گەلێك لەو کتێبانەی لەسەر زمـانی کـوردی نووسـراون، تـا ڕادەی پێویـست، ڕەخنـەو نرخانـدنی تێدایـە، سـەرەڕای ئـەوە کـە

پوختەیــەکی مێــژووی نووســینەکان روون دەکاتــەوە و بەمــەدا لیستەیەکی زەمەنیش ئامادە دەکا بۆ ئەوکەسەی بیەوێ بە مێـژووی نووسینی کوردییەوە خەریك بێ".

هەر لەبارەی ئەم نامیلکەیەوە، مامۆسـتا جـەمال بابـان لـە وتـارێکی دوورو درێـژی دووئەڵقەییـدا زۆر بـەرز هــەڵی سـەنگاندووەو، ئـەویش چەند بەندێکی "لەم بەینەداو لەیەك رۆژدا سێ کتێبـی بـەنرخی کـاك ئـەورەحمانی حـاجی مـارف"باحـپ علمـی" لـەکۆڕی زانیـاری کـورد کەوتنە بازاڕەوە.

کتێبی ناوبراوی سەرەوە"چی لەبارەی زمانی کوردییەوە نوسـراوە–ئەورەحمان"کەلێی دەدوێین، پێشەکی دەمەوێ روونی بکەمەوە کەوا نووسینی"عیلمی"لەسەر بناغەی زانـستی، خەریکە لەناوماندا پـەرە دەســێنێت و بڵاودەبێتــەوە، ئــەویش بــەهۆی ئــەو گەنجــە بەنرخانەمانەوەیــە کــە زۆریــان لــەدەرەوە خوێندوویانــە، کــەزیاتر خوێندنەکەشـیان لـەبارەی مێـژوو، ئـەدەب و زمـانی کوردییەوەیـە. بەتابیـەتی ئەوانـە لەیـەکێتی سـۆڤیات خوێندوویانـە، کـە بەڕاسـتی جموجـۆڵێکی زانایانـە خـستۆتەوە. داواکاریـان کـە وێنـەی خۆیـان و بەرهەمەکانیان هەر لەڕوو زیادی بن. یەکێك لـەو گەنجـە بەنرخانـە د. ئەورەحمانی حاجی مارفە، کە دکتۆرای لە"فەرهـەنگ"دا وەرگرتـووە لە یـەکێتیی سـۆڤێت و خـاوەنی ئـەم باسـەیەو کـۆڕی زانیـاری کـورد بەڕازاوەیی خستوویەتییە بەردەمی خوێندەوارانی کورد.

من خۆم یەکێکم لەوانەی کە بەم جۆرە فراوانە نەم ئـەزانی ئەوەنـدە نووسراو لەبارەی زمـانی کوردییـەوە هەیـە تـا کتێبـە بەنرخەکـەی د. ئەورەحمانم نەخوێندبووەوە.

بەکورتی کتێبەکە بەلای منەوە گەلێك بەنرخ و بایەخدارە لەبـەر ئـەم هۆیانەی خوارەوە:

یەکـەم: وەك لـەوتاری پێـشوودا وتم: نووســەر بناغـەی کتێبەکـەی لەسەر زەمـەنێکی زانستی دارشـتووە، قـسەی گۆترەو بـایی هـەوای نەکردووە، هەرچییەکی وتووە پەنجەی بۆ سەرچاوەکەی راکێشاوە و بـە پـەراوێزی پـەرەکان جمـەیان دێ... ئەوکتێبـە حـەفتا لاپەرەیـە، هەشتاو پێنج ئیـشارەت و روونکردنـەوەی تیایـە کـە شـتێکە ئێجگـار زۆرە لەچـاو قـەوارەی کتێبەکەیـدا. جگـە لـەوە کـاکی نووسـەر، ئـەو نووسینانەی نرخاندووە یان رەخنەی لێ گرتـوون، کـارێکی گرنگـە لـە هەرنووسین یا لێکۆڵینەوەکەیدا کە نابێ بخرێتە پشت گوێ.

دووەم: نووسـینی کتێبەکـە بەشـێوەیەکی ئێجگـار رەوان و خـۆش و ئاسانە، وشەی قەبەو فارس کراوی بەکار نەهێناوە.

و گەلێکی تر.

ئێـستاش فـەرموون لەگـەڵ چـەند بەنـدێکی بەشـێك لـەو وتارانـەی بەزمانی عـەرەبی لەمـەر ئـەو نامیلەکەیـەوە، کـە یەکـەم بەرهـەمێتی نووسراون.

مامۆستا کـەمال غـەمبار لـەژمارە "٢٤٠"ی رێکـەوتی ١٩٧٤/١١/١ ی رۆژنامەی"طريق الشعب"دا نووسیویە:

"يقع هذا الكتاب في ٧٠ صفحة الفه الدكتور عبدالرحمان الحاج معروف وهو من مطبوعات المجمع العلمي الكردى. تكمـن اهميـة اكتـاب مـن ان يشكل دليلاً للمهتمين بالدراسـات الكرديـة اي يـتخمن عـشرات المراجـع للمؤلفين الاكراد وغير الاكراد، ولا يكتف المؤلف بحرض هـذه المراجـع بصوره مجردة انمـا خفمهـا لملاحظـات الخاصـة ويلقـى الاضـواء علـى اهداف ومرامي مؤلفيها باسلوب علمي دقيق يتحرى النقاط التـى تفتقـر الى الموضوعية ويصنع يدها على مواطن الصمف والقـوة في كـل مرجـع

وينبه الى خطورة الاتـراء المفويـة التـى يطرحهـا المؤلفـون في كتابـاتهم تجاه اصل اللغة الكردية وقواعدها.

والدكتور عبدالرحمان خلال كتابه هذا يقدم خدمـة جليلـة لكـل مـن ال يريد يساهم في كتابة تأريخ اللغة الكردية.

....

يعتبر هذا الكتاب مثابة مدخل لتعريف الكتـب والابحـاث المكتوبـة عـن اللغة الكردية مع تقيمها وابراز اهميتها العلمية والتأريخية...."

مامۆستا محەمەد عەلی ئیبراهیمیش لە رۆذنامەی"التأخی"دا نووسیية:

"بعد ان تصمخت هذا الكتاب وجدته من الكتب القيمة جـداً بحـث مـن الـضروری ان يترجـم لـيس الى اللغـة العربيـة فحـسب، بـل الى اللغـات العالمية الآخری، وذلك لان مالجوية الكتاب من اسماء العلماء والباحثين المهتمين بدراته اللغة الكردية ونتاجاتهم من المقالات والكرايس والكتب المنشره هنا وهناك في الجرائد والمجلات الكردية والعالمية، وموجز لتلك الدراسات و تمثين بمضها من الناحية العلميـة اكـبر قيمـة واكثـر فائـدة للذين يهمهم التتبع والقمق بدراسات اللغة الكردية من غيرها مـن الكتـب كابيبلوكرافيا المجردة مثلاَ..."

... گەلێکی دی

جا ئەگەر ئەم هەموو تـاريف و پەسـنی يـە بـەرزە سـەبارەت يەكـەم كتێيی كرابێ، ئيدی پێويست بـەوە ناكـا درێـژە بـەم باسـە بـدەين و بێينە سەر باسی هەڵسەنگاندن و نرخاندنی بـاڵای بەرهەمـەكانی ئـەم ساڵانەی دوايی و بەتايبەتيش، خوێنەران خۆيان ئاشناو رۆشنايانن.

* ئەم ديدارە لە مانگنامەی بەدرخان ، ژمارە (٧٧) ،٢٠٠٧/١/٢٢ ، ل١٠-١١ بڵاوكراوەتەوە .

دیدارێك لەگەڵ عادل گەرمیانی

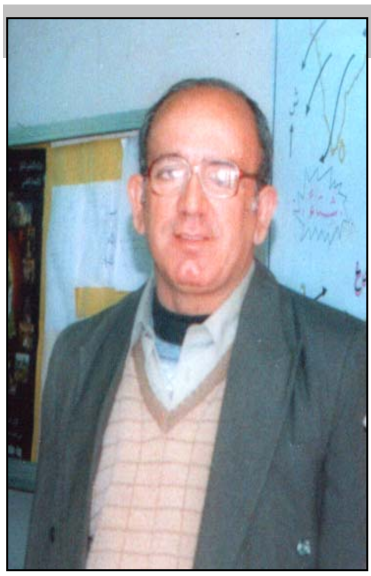

لە بارەی سەرەتاکانی ڕۆمانی کوردی و ئاسۆی واقیعی ئەمڕۆ

ڕۆمـان وەکـو ژانرێکـی ئـەدەبی و ڕەگـەزێکی نوێبـاو لـە ئـەدەبی کوردیمـان ،لێـرەو لـەوێ نووسـەران و لێکۆڵـەران چ بـەدەق یـان لێکۆڵینەوە لە بارەی ئەم ژانرە دەخەنە ڕوو ، بۆ زیاتر ئاگادار بوون لە سەرەتاکانی ئـەم ژانـرە ، دیـدارێکی تایبـەتیمان لەگـەڵ (د. عـادل گەرمیانی) سـەرۆکی بەشی کـوردی کۆلیـژی زمـان ، زانکـۆی بەغـدا ساز کرد .

*** سەرەتاکانی رۆمانی کوردی چۆن بوو ؟**

– وەکـو دیـارە کـە سـەرەتاکانی دەرکـەوتنی هـەموو ڕەگـەزێکی ئەدەبی بە سانایی دەردەکەون لە ڕووی دارشتنی هونەرییەوە ، بەڵام بەردەوامی ئـەم ڕەگـەزە ئەدەبییانـە وادەبـێ کـە بـۆ توێـژەر لایـەنی پێشکەوتن و گەشەسەندنی بۆ دەرکەوێت .

سەبارەت بە ڕۆمانی کوردیش ، ئەوا سەرەتاکانی سـەرهەڵدانی نـوێ بـە نـسبەت ئـەدەبی کوردییـەوە ، بـە جـۆرێ کـە تەمـەنی ناگاتـە سەدەیەك ، بەڵام ئەوەی پەیوەست بێت بە سەرەتاکانی سەرهەڵدانی .. ئەوا ڕا و بۆچوونی جیاجیا هەیە و ، ئـەوەی پەیوەسـت بێتبـە بـۆ چوونی خۆم ، ئەوا سێ سەرەتا هەیە بۆ ڕۆمانی کـوردی و ، دەتـوانم لەم سێ خاڵە ڕوونیان بکەمەوە :

١–ئەوەی پەیوەست بێت بەدەستنووسی نووسینەوە ، ئەوا رۆمـانی (مەسەلەی ویژدان – مـسألة الـضمیر)ی نووسـەرو شـاعیر(ئەحمـەدی موختار جاف) بەسەرەتای رۆمـانی کوردی دادەنرێـت لـە سـەرتاپای کوردستاندا ، لەبەر ئەوەی ئەم ڕۆمانـە لـە سـاڵی(١٩٢) نووسـراوە ،

دەستنووسەکەی لـە پەرتوکخانـەی تایبـەتی نووسـەر بـە پارێزگـاری ماوەتەوە تا ساڵی (١٩٧٠) ، کەوا بە هەوڵ و تێکۆشانی (د. ئیحسان فوئـاد) چـاپکراو پێـشەکی بـۆ نووسـی، لەگـەڵ هەوڵـدانی هەنـدێ گۆرانکاری ئەدەبی تیایدا و ، ئەگەر هاتبایە ئەم دەسنووسە ئەو کاتە چاپکرایە ، ئەوا سەرەتای رۆمانی کـوردی بـە سـەرەتایەکی هونـەری دەستی پێدەکرد .

٢–ئـەوەی پەیوەسـتبێت بەبلاۆکردنـەوە ، ئـەوا رۆمـانی (نـازدار)ی نووسەر (محەمەد عەلی کوردی) بە یەکەم رۆمـانی کـوردی بلاۆکـراوە دادانرێت لە بواری ڕۆژنامەگەریی کوردیدا ، کە بەهۆیەوە نووسەر سێ ئەڵقـە لـە ژمارەکـانی (٧– ٩– ١١)ی گۆڤـاری (ڕوونـاکی) بـلاۆی کردۆتـەوە ، دیـارە ئـەم ڕۆمانـە هـەمووی بـلاۆ نەکراوتـەوە، ئـەمیش بەهۆی وەستانی گۆڤارەکە ، کەوا دوا ژمارەی ئاماژە پێکردنیشە ئەم گۆڤارە لـە شـاری هـەولێر دەردەچـوو ، ئەگـەر هاتبایـە ئـەم ڕۆمانـە هەموو بەشەکانی بلاۆبکرایەوە ، ئەوا دەبـووە سـەرەتایەکی خێـر بـۆ رۆمانی کۆمەلآیەتیی واقیعی لـە ئـەدەبی کوردیـدا ، بـەلآم بەداخـەوە ئەم ڕۆمانە لەدەستچوو و کەسـێ نـەیتوانی خـۆی بگەیەنێتـە شـوێنی ئەم ڕۆمانە ..

٣– ئەوەی پەیوەست بێت بە چاپکردنەوە ، ئـەوا رۆمـانی (شـوانی کـورد –الراعـی الکـردی) نووسـەر (عـەرەبی شـەمۆ) بـە سـەرەتای ڕۆمانی چاپکراوی کـوردی دادەنرێـت ، بـەجۆرێ کـە ئـەم ڕۆمانـە لـە ساڵی (١٩٣٥) لە شاری (یەریڤان)ی ئەرمەنی چاپکراوە و ، لـە دوای ئەم دەقە کۆمەلێ دەقی دیکەی ئەوەی (ڕۆمان) لەم شارە چاپکراون ، ئەمیش لەبەرئەوەی کە کوردەکانی ئەم ناوچەیە دەرفەتێکی باشی ئـــەدەبی سیاســیان بــۆ خولقــا بــوو بــەهۆی سروشــتی ڕژێمــی

سۆشیالیستی ، کەوا لە کۆمارەکانی یەکێتی سۆڤیەتی ئەوکاتە پەیڕەو دەکران ، بەڵام چاپکردنی ئەم ڕۆمانەی نووسەر و چەند ڕۆمانێکی تر بە (پیتی رووسی) وایکرد کە زۆر بەدەگمەنی بڵاوبێتەوە بەنێو خوێنەران ، چونکە کوردەکانی عێراق و ئێران بە (پیتی عەرەبی) لەگەڵ دەسکاری و گۆڕانکاری هەندێ پیت تاکو لەگەڵ وێنەی دەنگەکە بگونجێت بەکاردەهێنن و ، کوردەکانی (تورکیا)ش پیتی (لاتینی) بەکاردەهێنن ، کەوا (کەمال مستەفا ئەتاتورك) بە توندی لەسەری فەرزکردوون دوای هاتنە سەر تەختی سەرۆکایەتی لەسەرەتای بیستەکانی ڕابردوو و ، کوردەکانی (ئەرمینیا)ش پیتی (ڕووسی) لە نووسینەکانیان بەکاردەهێنن ، جێگای باسە ئەم پیتانە تاکو هەنووکەش هەر پێی دەنوسرێت بەتایبەتی لە ڕۆژنامەی (ریا تازە)و گۆڤار و بڵاوکراوەکانی دیکەدا .

*** کاك دکتۆر حەزدەکەین ئێستا بێینە سەر خاسیەتەکانی ڕۆمانی کوردی! ئاخۆ سیفات و خاسیەتەکانی ڕۆمانی کوردی لە ڕووی سەردەمەوە چۆن بووە؟**

ـ سەرەتای ڕۆمانی کوردی بە خاسیەتێکی ڕەخنەگرانە دەستی پێکردووە ، کە بە هۆیەوە رەخنەی لەو واقیعەی ژیانی گەلی کوردی دەگرت، کەوا لە دوای جەنگی جیهانیی دووەم دووچاری ببوو ، کە ئەمیش لە ڕۆمانی (مەسەلەی ویژدان) ئەم خاسیەتە بەڕوونی دەردەکەوێت ، کەوا واقیعێکی ڕەخنەگرانە دەخاتەڕوو ، هەروەها سەرەتای چیرۆکی کوردیش کە چیرۆکی (لە خەوما)ی جەمیل سائیبە هەر بە ڕەخنەگرتن دەستپێدەکات ، کەوا بە (٢٣) ئەڵقە لە رۆژنامەکانی (ژیانەوە)و (ژیان) بڵاوکراوەتەوە . هەروەها خاسیەتێکی دیکەی ڕۆمانی کوردی ئەوەیە کەوا سەرهەڵدانی رۆمانە

پێش چیرۆكی كوردی، كه ئه‌میش واقیعی ئه‌م دوو ڕه‌گـه‌زه ئه‌ده‌بیـه له ئه‌وروپا ، به جۆرێ كـه رۆمـان پـێش چـیرۆك لـه ئـه‌وروپا سـه‌ری هه‌ڵـداوه ، هــه‌روه‌ها خاسـیه‌تێكی دیكـه‌ش ئه‌وه‌یــه كــه زۆربــه‌ی نووســه‌ره‌كانی ئـه‌م ڕۆمانانـه لـه سـه‌ره‌تای ده‌ركه‌وتنیانـه‌وه و تـاكو ئێستا له‌سـه‌ر هـه‌مان شـێوازی واقیـع بینانـه بـه هـه‌موو جۆره‌كـانی كۆمه‌لأیه‌تی و ڕه‌خنـه‌گرتن و ڕامیـاری و تۆمـاركردن.. هتـد ده‌ڕوات ، هه‌روه‌ها خاسیه‌تێكی دیكه‌ی ڕۆمانی كوردی ئه‌وه‌یه كه‌وا نووسـه‌رانی نه‌وه‌ی نوێی هاوچه‌رخ پـه‌نا ده‌به‌نـه بـه‌ر شـێوازی (كورتـه رۆمـان) و خۆیان دوورده‌خه‌نه‌وه له شێوازی لاساییكردنه‌وه له نووسینی ده‌ق و رۆماندا ، كه ئه‌مه‌ش خاسیه‌تێكی رۆمانی كوردی نوێ و هاوچه‌رخه .

*** جیاوازی له نێوان رۆمان و چیرۆكی درێژ چییه ؟**

– هه‌ر ڕه‌گه‌زێكی ئه‌ده‌بی خاسیه‌ت و تایبه‌تمه‌ندی خۆی هه‌یه ، كه جیایه له هه‌موو ڕه‌گه‌زه‌كانی دیكه ، له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شـدا هه‌نـدێ لایـه‌نی هاوبــه‌ش هه‌یــه كــه به‌هۆیــه‌وه ره‌گــه‌زێك بــه ره‌گــه‌زێكی دیكــه ده‌به‌ستێته‌وه ، له نێوان ڕۆمان و چیرۆكی درێژدا لێكچوون هه‌یـه لـه ڕووی لایه‌نی په‌خشانی هونه‌رییه‌وه و ، هــه‌روه‌ها هــه‌ردوو ڕه‌گه‌زه‌كـه په‌نا ده‌به‌نه به‌ر گێڕانه‌وه به‌شێوه‌یه‌كی زۆر فراوان كه ئه‌مه‌ش جیایه له‌گه‌ڵ هه‌موو ڕه‌گه‌زه‌كانی دیكه‌ی ئه‌ده‌بی ، هـه‌روه‌ها بـوونی لایـه‌نی كه‌سایه‌تی و شوێن و كـات و خـه‌یاڵی ئـه‌ده‌بی و گفتوگـۆ و دیـالۆگ ، به‌لأم لایه‌نی جیاوازیی و خه‌یاڵی دژبه‌یـه‌ك زۆر بـه ڕوونـی و گـه‌وره‌یی دیـاره ، بــه جــۆرێ لــه چــیرۆكی درێــژدا یــه‌ك پاڵــه‌وان و كه‌سـێكی سه‌ره‌كی و هه‌ندێ كه‌سایه‌تی به‌رز ده‌رده‌كـه‌ون ، كه‌چـی لـه ڕۆمانـدا پاڵه‌وانێك ، یان زیاتر.. له‌گه‌ڵ بوونی كه‌سێكی سه‌ره‌كی ، یـان زیـاتر له‌گه‌ڵ كۆمه‌ڵێ كه‌سی به‌رزده‌رده‌كه‌ون ، به‌نـسبه‌ت لایـه‌نی (كـات) و

(شوێن) ئەوا سروشتی مەوداکەی زۆر گەورەو فراوانترە لە ڕۆمان لە چاو چیرۆکی درێژ ، هەروەها دەبێ ئاماژە بۆ ئەوە بکەین ، کەوا رۆمان بە شێوەیەکی فراوان پەنا دەباتە بەر جوانکردنی گفتوگۆ و دیالۆگ و مەنەلۆگ لە چاو چیرۆکی درێژدا ، هەروەها لە ڕۆمان ڕووداوێکی سەرەکی یان زیاتر لەگەڵ ڕووداوی ناوەندی تیایە ، بەڵام لە چیرۆکی درێژدا کەمترە ، قسەکردن لەبارەی جیاوازی لە نێوان ڕۆمان و چیرۆکی درێژ زۆر دەکێشێ و ناتوانین لەم دیدارەدا هەمووی بخەینە ڕوو ، بۆیە با هەر ئەوەندە بەسبێت .

*** با بێینە سەر خوێندنی باڵای زمانی کوردی ، ئاخۆ ڕۆمان لە بواری ئەدەبی کوردی هیچ بەشێکی هەبووە ؟**

ـ لە نێو بەشەکانی زمانی کوردی لە زانکۆکانی هەرێمی کوردستان و زانکۆی بەغدا ، جۆرێك لە هەڵچوونی ئەدەبی و ڕەخنەیی لەگەڵ رەگەزەکانی ئەدەبی هەیە ، بە هۆیەوە ڕۆمانی کوردی بەشێکی باشی هەیە لە لێکۆڵینەوە ئەکادیمییەکان ، لەم بارەوە (٢) نامەی دکتۆرا و (٤) نامەی ماجستێر لەبارەی رۆمانی کوردی پێشکەشکراون ، سەرباری کۆمەڵێ لێکۆڵینەوەی ئەکادیمی باڵای کوردی لە بارەی ڕۆمان لە ئامادەکردن و نووسیندان لەلایەن هەندێ قوتابیانی کورد لە زانکۆی بەغدا و زانکۆکانی هەرێم .. بوونی ئەم ژمارە زۆرەی لێکۆڵینەوەی ئەکادیمی لە بارەی رۆمان دیاردەیەکی باشە و ، هێمایەکە لە دەرکەوتنی ڕۆمانووسی داهێنەرانە لە ئەدەبی کوردی نوێدا.

*** هەندێ رۆمانووسی کورد هەن بە زمانەکانی بێگانە ڕۆمان دەنووسن ، بۆچوونتان لەبارەی کێشەی ناسنامەی نەتەوەیی بۆ ئەم**

دەقە ئەدەبیە چۆنە ؟ لە کام مێـژووی ئـەدەبی نیشتمانی مامەڵـەی لەگەڵدا دەکرێت ؟

- بە بۆچوونی خۆم سێ لایەن هەیە بۆ دیاریکردنی ناسنامەی ئـەم دەقە لە ڕوانگەی هەستی نەتەوەیی تەواو ، ئەم لایەنانەش بریتین لـە : (ئەسڵ و ڕەسەنی نەتەوەیی نووسـەری دەقەکـە) ، وەکـو دیـارو روونـە زۆر لــە رۆماننووســە کوردەکــان ، دەقــی ڕۆمانــەکانیان بــە زمانێکی دیاریکراو نووسـیووە ، کـە ئـەمیش پەیوەسـتە بـە جـۆرەی ئەوانــەی کــە بــەزمانی کــوردی نووســیویانە ، ئــەوا بەشــێکی زۆر پێکدەهێنن و ، هەشیانە بە زمانی عـەرەبی یـان فارسـی یـان تـورکی نووسیوویانە ، کە ئەمانەش ژمارەیان کەمن .

بەنـسبەت زمـانی دەقەکـە ، ئـەوا لـە لایـەن بەشـێ لـە لێکۆڵـەران بەلایەنی یەکلایکەرەوەی دادەنـێن بـۆ مەسـەلەی کێـشەی نەتـەوەیی دەقە ئەدەبییەکە ، بەڵام بەبۆچوونی من کێشەکە خۆی لـە خوێنـدن دەبینێتــەوە ، بــە جــۆرێ ئــەو کەســانەی کــە بــە زمــانی بێگانــە نووسیویانە ، ئەگەر هاتبایە خوێندن و دیراسەیان بـە زمـانی کـوردی لەو وڵاتەی کە تێیدا دەژین بخوێندایە ، ئەوا ئەم گیروگرفتەی زمان و دەقە ئەدەبییەکە لە مێژووی ئـەدەبی کوردیـدا رووی نـەدەدا ، بـەڵام چــی بڵــێین پــاش دابەشــبوونی کوردســتان بــۆ دووجــار بــە گــوێرەی ڕێککەوتنە نێودەوڵەتییەکان ، پاش شەڕی چاڵدێران لە ساڵی (١٥١٤) یەکەمین دابەشکردنی کوردسـتان لـە نێـوان فـارس و عوسمانییـەکان ڕوویــدا ، پـــاش پەیماننامـــەی (لـــۆزان) لـــە ســـاڵی ١٩٢٣ دووەم دابەشکردنی کوردستان روویدا ، کە زۆر ترسناك بوو بە نسبەت گەلی کـورد ، دوای ئـەوەی کـە کوردسـتان بەسـەر چـوار وڵات دابەشـکرا : عێراق ، تورکیـا ، ئێـران و سـوریا ، سـەرباری کۆچـکردنی هـەزارەها

کوردی ئێزیدی بۆ شاری یەریڤانی ئەرمینیا . ئەم دابەشکردنە کاریگەرییەکی خراپی هەبوو بە سەر بواری خوێندنی هاوولاَتییانی کورد بە زمانی دایك و ، رووداوی کێشەی هەستی نیشمانی لە دەقە ئەدەبییە کوردییەکە تیادا ماوە ، تەنیا کوردی عێراق نەبێ کەوا بە زمانی دایك ماوەتەوە لەسەر نووسین ، مەگەر نا کوردەکانی ئێران و تورکیا و سوریا بە زمانەکانی دیکە دەنووسن ، لەوانە (سەلیم بەرەکات) لە سوریا و (یەشار کەمال) لە تورکیا و (عەلی ئەشرەف دەروێشان) لە ئێران . ئەگەر بهاتایە لە منداڵییەوە ڕەوانەی قوتابخانە بکرانایە و بە زمانی کوردی بیانخوێنبایە ، ئەوا ئەوانیش بە زمانی کوردی دەیاننووسی .

بەنسبەت لایەنی کەشی ئەدەبی لە دەقی ڕۆمانەکە ، کە من مەبەستم لە سروشتی ڕووداوی ڕۆمانەکە و ناوی کەسایەتییەکانی ڕۆمانەکە و سروشتی بیرکردنەوەی پێکهاتنی ڕۆمانەکەیە ، کەوا ئەمە زۆر بەجوانی دەبینرێت لە زۆربەی دەقەکانی (سەلیم بەرەکات) و (یەشار کەمال)و(عەلی ئەشرەف دەروێشان) ئەوانی دیکە.. بە گوێرەی بۆچوونی خۆم هەر هۆکارێکی هەستی نەتەوەیی کوردو کەشی کوردی لەم دەقە ڕۆمانانە بینران ، ئەوا دەتوانرێت بەدەقی ڕۆمانی ئەدەبی کوردی حیساب بکرێت ، سەرباری نووسینەکەی بە زمانی بێگانە بێ ، بەلاَم هەر کەسێ ئەم لایەنانەی تیا نەبوو ، ئەوا ئێمە تەنیا شانازییان پێدەکەین کە کوردن و .. وا هەستدەکەم کە ئێمە لە نێو سەردەمێکی ململانێی ئەدەبی لە نێو بواری پێشەنگی ئەدەبیدا دەژین ، بۆیە وا دەخوازین و بۆ ئەوەی راگەیاندنی کوردی دۆڕاو نەبێت بە بیانووی ئەوەی کە ئەم نووسەرانە بە زمانی بێگانە نووسیوویانە ، بەڵکو دەبێ بە نیگایەکی تایبەتیانە مامەڵە لەگەڵ

ناسنامەی نیشتمانی ئەم دەقە ڕۆمان و ئەدەبییانە بکەین و پێویستە ئێمە تەنیا شانازی بەوانە نەکەین کە بە زمانی کوردی دەنووسن ، بەڵکو گەرەکە سنووری شانازیکردنەکەمان فراوان بکەین ، تاکو بە هۆیەوە هەموو نووسەر و ئەدیبەکانی دیکە بگرێتەوە ، کەوا هەست بە ڕەسەنێتی نەتەوەی کورد و گەلی کورد دەکەن .

* ئەم دیدارە لە گۆڤاری (کاروان) ، ژمارە (٢٠٠) ، مانگی ١١ی ساڵی ٢٠٠٥ ، ل١٠٣–١٠٦ بڵاوکراوەتەوە .

د. عادل گەرمیانی .. سەرۆکی بەشی کوردی زانکۆی بەغدا:

ئەو خۆشەویستییەی دوای هاوسەرێتی دروست دەبێت، باشترە لەوەی لە پێش هاوسەرێتی هەیە.

*** بۆچی هەر لەبەغدا مایەوەو نەگەڕایتەوە کوردستان؟**

– لەراستیدا لەسالی (١٩٩٦) کەنامەی ماجستێرەکەم تەواو کرد ڕووم کردە سلێمانی بەمەبەستی دامەزراندن، بەداخەوە لەوێ تووشی بێ ئومێدی هاتم، دواتر هاتمە هەولێر، بەداخەوە لەوێش سەرۆکی بەشی کوردی مەوقفێکی سلبی هەبوو، ناچار رووم کردە دهۆك و بۆماوەی سالێك بەعەقد دەرسم وتەوە، پاشان گەڕامەوە شاری هەولێرو داخوازییەکم ئاراستەی کاك (نێچیرڤان بارزانی) کرد بەمەبەستی دامەزراندن، زۆر سوپاسی دەکەم فەرمانی دامەزراندنی بۆ دەرکردمو، چوار سالٚ لەم بەشەی کوردی کۆلێژی پەروەردە کارم کرد، بەلام دیسان دەلێم بەداخەوە هەندێك لەمامۆستایانی ئەم کۆلێژە،دەستیان کرد بەکێشە نانەوە بۆم، زیاتریش لەبەر ئەوەی من بێ لایەن بوومو بەسەربەستی دەچوومە بەغداو دەگەڕامەوەو دەرسم دەوتەوە ئەوانیش ئەو شتانەیان پێ نەدەکرا، هەندێك کێشەیان بۆ نامەوەو، ناچاریان کردم دەست لەکار هەلگرم، ئێستاکەش بەدلٚو بەگیان حەز دەکەم نەك چوار سالٚ بەلکو چل سالٚ بۆ هەولێر دەرس بلێمەوە.

*** بەڕای جەنابت ئازادی رۆژنامەگەری لەکوردستان هەیە یاخود لەبەغدا؟**

– لەڕاستیدا ئازادی رۆژنامەگەری سەد دەر سەد نییە چ لە کورستان

و لەبەغـدا، لەبـەر ئـەوەی سانـسۆری تایبـەتی خـۆی هەیـە، لـەوێ کێشەی نووسین نییە، بەڵکو کێشەی ئـەنجامی نووسـین هەیـە، کـەوا لەلایــەن هەنــدێك کــەس‌و گروپــەوە لەوانەیــە تووشــی کوشــتن‌و تیرۆربێتــەوە لەســەر ئــەم نووســینە، کەواتــە راســتە لــەوێ ئــازادی نووســین‌و دەربڕینــی بــیروڕا هەیە،بــەڵام دەبێــت حیــسابێك بکــەیت لەنووسـینەکەتدا، کـە چ دەنووسـیت‌و بۆکـێ دەنووسـیت‌و ئـەنجامی نووسینەکەت چییە، ئەم جۆرە مەترسییەی لەبەغدا هەیە بەرانبـەر بەرۆژنامەنووســان لەکوردســتان نییــە، لێــرە لێــشاوو لافــاوی رۆژنامەگەری هەیـە، ژمارەیـەکی زۆر رۆژنامـەو گۆڤـار هەیە،تەنانـەت وای لـێ هـاتووە، چ نوسـینێك بـۆ رۆژنامـەکان بنێریـت، ئـەوا بـڵاوی دەکەنەوە،واتە هەر بۆ ئەوەیە رۆژنامەکـە یـان گۆڤارەکـە دەربـچێت، واتە مەسەلەکە زۆری و بۆری پێوەدیارە.

*** ئێـستاکە بابێینــە سـەر ژیـانی لاوێتـی جـەنابت، ئـاخۆ لەژیانـدا دڵداریت کردووە؟**

– وابــزانم وشــەی ئینــسان، بــەمانا عەرەبییەکــەی لــە وشــەی (ئونس)ەوە هاتووە، واتە ئەو کەسەیەکە هاوڕێیـەکی یـان دۆسـتێکی هەبێت لەگەڵیا ژیان بباتـە سـەر، چـونکە ژیـان یـەك جەمـسەر نییـە، بــەڵکو دوو جەمــسەرە، پیــاوو ئــافرەت، بەتەئکیــد هــەموومان بــەو قۆناغــەدا چــووینەو تــام وچــێژی خــۆی هەیــەو لــەیادەوەری مرۆڤــدا دەمێنێتەوەو، هەندێکیش هەڵسوکەوت و رەفتارێکی هەرزەکارانەیـە، واتە شت نییە بەکاملی لـەدایك ببێـت، بـەڵکو هـەموو شـتێك‌و هـەموو ئەزموونێك، سـەرەتا کـاڵن تـا بـەرە بـەرە مرۆڤەکـە دەبێتـە خـاوەن ئەزموون و دەزانێـت هاوسـەرەکەی یـان کەسـەکەی هەڵبـژێرێت، جـا خۆشەویستیش هەنـدێك جـار دەگاتـە هاوسـەرێتی‌و هەنـدێك جـاریش

ناگات، بەلای منەوە ئەو خۆشەویستییەی دوای هاوسەرێتی دروست دەبێت، باشترە لەوەی لەپێش هاوسەرێتی هەیە.

*** لەنێو پێگەو حەرەمی زانکۆ،لایەنی زانستی بالاّ دەستە یاخود لایەنی سێکسی؟**

- غەریزەی جنسی لای مامۆستاو قوتابی بەدی دکرێت، بەلاّم مامۆستا تاڕادەیەك چوار چێوەیەكو سنورێكی بۆ دانراوە، بۆیە ناتوانێ بەعزە شتێك بكات، قوتابی سنوورەكەی فراوانترە، كەبەعزەشتێ ئەكات ئەوا پێی ئەڵێن هەرزەكارە، بەلاّم مامۆستا دەبێ حیسابی شوێنو مەكانەتی خۆی بكات، بۆ ئەوەی لەنێو پۆلو كۆلێژ رۆڵی خۆی ببینێت وەكو مامۆستایەك و وەكو پەروەردەكارێك، بەهەر حاڵ كاتێك قوتابی دەچێتە قۆناغی زانكۆ دڵی پێ خۆش دەبێت، بۆیە هەندێ جار لەوانەیە نامووسی خۆی لەدەست بداتو دوایی پەشیمان دەبێتەوە بۆیە تەجرەبەی یەكەم ساڵ زۆر مەترسییە بۆ قوتابی، بۆیە ئەگەر توانی غەریزەكەی كۆنترۆڵ بكات، ئەوا ئەنجامی خوێندنەكەشی باش دەبێت.

***ئەو لێشاوە زۆرەی وەرگرتنی قوتابیان لەخوێندنی بالاّ زیان بەپرۆسەی خوێندن ناگەیەنێت؟**

-من لەگەڵتام، تۆ ئەبێ سنوورێك لەبەینی كۆلێژو پەیمانگە دابنێی، واتە هەر بوارێك بۆ مەبەستێك دانراوە، پەیمانگە بۆ كادیری ناوەندی، كۆلێژ بۆ كادیری باشتر، خوێندنی بالاّ یابڵێین نوخبە، نوخبەی كۆمەڵ دروست دەكات، لێرەدا ئەگەر هاتوو ئەم نوخبەیە بەسەقەتی فێر كرا، ئەوا چاوەڕوانی هیچ داهاتوویەكی باش لەم جۆرە نەوەیە ناكرێت، واتە زۆریو بۆری خراپە.

*** چۆن دەڕوانیتە ئاستی رۆشنبیری کورد؟**

– ئەمەپرسیارێکی گشتییە،ئاوها ناتوانی وەڵامی بدەیتەوە، جاران لەکاتی سەددام چەوساندنەوەی کورد هەبوو چ لەرووی رامیاری و چ لەرووی رۆشنبیری، بەلام لەرۆژگاری ئازادیو دیموکراسی کوردستان،دیسانەکە دەنگی ناڕەزایی هەیە بەرانبەر بەبارودۆخەکە، چ لەرووی ماددییەوە بێت یاخود چاپکردنی بەرهەمەوە بێت، رۆشنبیری بێ لایەن باجێکی زیاتر دەدات لەچاو رۆشنبیری حزبەکان، چونکە حزبەکان دەیانەوێت مارەی رۆشنبیران ببڕنو، ئەو رۆشنبیرەی خۆی دەداتە پاڵ حزبێکەوە، ئەوا حزبەکەی تر دژایەتی دەکاتو، ئەگەر هاتوو بێ لایەن بوو، ئەوا لەدەسکەوتی هەردوو حزبەکە بێبەش دەبێت.

*** لەو رووداوە ترژایدیایەی بەسەر خێزانەکەت هات، تاچەند ئارامیت گرت ئەمە لە لایەك و، لەلایەکی ترەوە تاچەند دەستی یارمەتیت بۆ درێژکرا؟**

– بەهۆی سووتاندنیماڵەکەم، هاوسەرەکەمو منداڵێکی (١٠) ساڵانەم شەهید بوون، ئەوکارەساتەی بەسەر من هات، یەکەم ئارامی گرتنی من بوو کەخوای گەورە پێی بەخشیبووم، چونکە ئەگەر یەکێکی تر بووایە ئەوا ئینتیحاری دەکرد، یانیش بەخەمو خەفەتەوە لەناو دەچوو، هەروەها مەسەلەی ئیمانداری مرۆڤ، چونکە خوای گەورە لەچەند ئایەتێك دڵی ئەم جۆرە کەسانە دەداتەوە، ئەمە بەنسبەت رووداوەکە، ئەوەی پەیوەندی بەلایەنی یارمەتییەوە هەبێت، ئەوا زۆر کەس هەبوون دەستی یارمەتییان بۆ درێژ کردم.

لەڕووی بەچاپکردنی نامەکە، ئەوا د. ئازاد باخەوان و د.عەزیز گەردیو د. عەبدوڵڵا خدر مەولودو مامۆستا ئازاد ئەحمەد یارمەتییان

دام، لەرووی ماددیشەوە تاکو ئێستا خۆم بەقەرزداری هەموو ئەو گروپو کەسانە دەزانم کەیارمەتییان دام، لەوانە کاک مەسعودی بەرێز دەستی یارمەتی بۆ درێژ کردم، کاک کۆسرەتو مامۆستایانی زانکۆی سەلاحەدینو بەغداو سلێمانیو دهۆک دەستی یارمەتییان بۆ درێژ کردم، بۆیە هەتا هەتایە سوپاس گوزاری کاک مەسعود و هەموو ئەو کەسانە دەکەم کەوا لەرووی ماددیو زانستییەوە یارمەتییان داوم.

* ئەم دیدارە لە گۆڤاری پێشکەوتن ، ژمارە (١٤٢)ی نیسانی٢٠٠٦ ،ل ٢٩–٣٠ بڵاوکراوەتەوە .

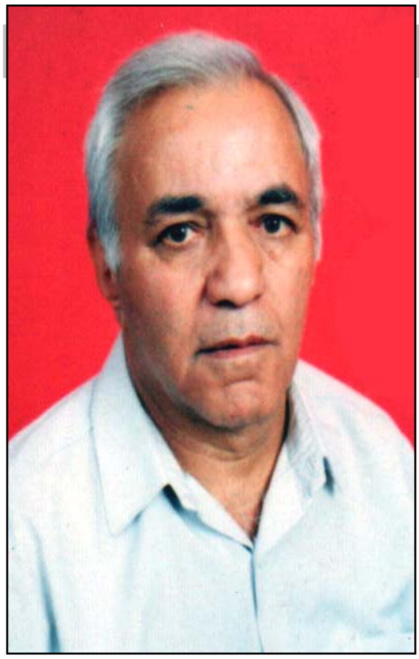

محەمەدی مەلا کەریم:

لە تاریخی تازەی کورددا شەخـــسیەتێکی وەکـــو (مـەلا مـستەفا) نییـە ، بەلامـــەوە شەخـــسیەتی یەکەمە بۆ کورد

*** حەزدەکەین لەو پرسیارەوە دەست پێبکەین ،لەهەولێر وا قسەت لەسەر دەکەن ،کە حەمە سەعید حەسەنێکی تری ، بۆ؟**

– ڕەنگە مەبەستت ئەوە بێ منیش وەك ئەو زۆر جار بەرپەرچی ئەم و ئەو ئەدەمەوە ، ئەبێ پێشەکی بڵێم تەمەنی من لە بواری نووسیندا زۆر لەهی حەمە سەعید حەسەن زیاترەو ئێستاش ماوم وەك ئەو ئەنووسم ، لەگەڵ ئەوەشدا من شەخسیەن لەگەڵ حەمە سەعید حەسەن نیمە و مەشاکیلم هەبووەو ، ڕەخنەکانم هەردەم لەسەر حەق بووە ، کاتی خۆی (مەسعوود محەمەد) غەڵەت بوو ، وا مەشهور بوو کە ئالآی موحارەبەی شیوعیەتی هەڵکردبوو ، بەو زمانە قسەی دەکرد ، لەگەڵ ئەوەشدا عیلاقەمان زۆر خۆش بوو ، ئیحترامم دەگرت و ئەویش ئیحترامی دەگرتم ، ئەویش بەڕاستی کابرایەکی موسەقەفی زۆر گەورە بوو، بۆچوونی خۆی هەبوو، منیش بۆم نییە مەنعی بۆچوونی کەس بکەم ، ئەوەی پەیوەست بێت بە (د.کەمال مەزهەر) کەوا من دکتۆر کەمالم زۆر خۆش دەوێت ، من ئێستاش دەڵێم ئەگەر بەقەناعەتی خۆم شتێکم بینی غەڵەت بوو ئەوە دەبێ ڕەدی بدرێتەوە ، زەروریە پیاو بێ دەنگ نەبێت لەغەڵەت و شتی نادروست ، مەسەلەن (مام جەلال) ئێستا دەڵێت من ئیمزا لەسەر ئیعدام کردنی (سەددام) ناکەم ، چونکە ئەندامی ڕێکخراوێکی عالەمیم کە مەنعی ئیعدام دەکات ، بەلامەوە ئەوە زۆر بێ مەوقعە ، چونکە ئێمەی کورد هەزارەها کەسمان بەدەستی ئەم زاڵمە کوژراوەو،دەڵێن حەواڵەی (عادل عەبدولمەهدی) و (غازی عجیل)ی دەکەم ، بۆیە بەلامەوە زۆر غەڵەتە ، چونکە ئەو ئیلتیزامی ڕێکخراوێکی عالەمی دەکات، کە

مەوقیعەکەی لەگەڵ مەوقیعی کوردستاندا زۆر جیاوازە و بۆ ئێمە ناشێت.

*** ئاخۆ جەنابت بۆچی درەنگ ژنت هێناوە؟**

– ڕاستە زۆر درەنگ ژنم هێناوە، لەوەدا کەوتمە هەڵەیەکی گەورەوە، بەڵام قەناعەتت هەبێت، ئەگەر یەکێك بەڕاستی خەریکی سیاسەت بێت ، نابێ ئەرکی ژن و منداڵ بخاتە ئەستۆی خۆی ، چونکە ئەگەر ئەوەی خستە ئەستۆی ، ئەوا یان دەبێت بچێتە باوەشی باوکی ژنەکەی ، یان باوەشی دایك و باوکی خۆی ، هەردووکیان بەلای منەوە مەرفوزن ، هەروەها لە مەرحەلەیەکی تردا ویستم ژن بهێنم ، بەڵام ڕێك نەکەوت ، ئاخیری تووشی ئازاری قاچ و فەقەرات و گیان هاتم ، تێگەیشتم ئیتر تازە تەحەمول ناکەم و دەبێ یەکێك هەبێت خزمەتم بکات ، بۆیە ناچار تووشی ئەم ژنە باشە (شیرین) هاتم کە ژنێکی بەویستی خۆم و شایان و تێگەیشتوو و پێشکەوتنخوازم دەسگیر بوو ، هاوڕێی ڕاستەقینەی هەموو ژیانمەولەگەلێك کاروبارەکانما سەرەڕای ئەرکی خۆی لە ماڵدا یارمەتیەکی باشی منیش ئەدا.

*** باشە بۆچی بەیەکجاری نەگەڕایتەوە کوردستان و بەغدات جێ نەهێشت ؟**

– لەهەر قۆناغێکدا سەبەبێك هەبووە ، وەختێ مەفروز بوو لەگەڵ مەلا شکور مستەفا بگەڕێمەوەو کۆڕی زانیاری کوردستان دابمەزرێنین ، من هاتمەوە بەغدا و پرسم بە باوکم کرد و ڕازی بوو، بەڵام ئەوەندەی پێنەچوو (سەلاح)ی برام چووە (ئیمارات) بۆ ئیشکردن ، بۆیە ناچار بووم لە بەغدا بمێنمەوە، چونکە باوکم بەو پیری و نەخۆشیە دەمایەوە ئەوە ئەوجار نەگەڕامەوە ، مەلا شکور ڕۆیشت و

کۆری زانیـاری دامەزرانـد ، بـەلاّم ئێـستا لەوانەیـە بـۆم ڕێـك بكـەوێت بگەڕێمـەوەو ، لەگـەڵ چـەند برادەرێـك ڕێكەوتوومـە ، پـڕ بـەدڵیش حەزدەكەم بگەڕێمەوە كوردستان ، هەتا وتوشمە ئەگەر لێرەش مردم ئەوادەبێ تەرمەكەم بگەڕێننەوە كوردستان.

*** باسی كۆڕی زانیاریت كرد ، ئاخۆ بەڕای جەنابت دامەزراندنـەوەی كـۆڕی زانیـاری كـورد لـە بەغـدا ڕەفزكردنـەوەی كـۆڕی زانیـاری كوردستان نییە؟**

– دوای ڕەفزكردنەوەی ئیتفاقییەی (١١)ی ئادار ، حكومـەتی عێـراق ، كـۆڕی زانیـاری كـوردی و سـریانی و عێراقیـشی هەڵوەشـاندەوە ، دواتر كۆڕێكی تری دامەزراندو لەنێوانیاندا (٩)كەسـی كـوردی بـەناوی (دەسـتەی كـورد)دانـا ، بـەلاّم ئـەم دەسـتەی كـوردە قەتعـەن نەدەگەیشتە قوولە پێی كۆڕی كوردییەكەی پێشوو ، بەلاّم هەر باش بـوو ، گۆڤـارو كتـێبی كـوردی دەردەكـرد، دوای ڕووخـانی سـەددام ، (د.تاهیر بەكا) وەزیری خوێندنی بالاّ هەوڵی بنیاتنانی كـۆڕی زانیـاری كوردی دا ، بەلاّم لە كوردستان ئیعتراز هات و گوتیان ئێمـە خـەریكی سـەر لـەنوێ پێداچـوونەوەی كـۆڕی زانیـاری كوردسـتانین‌و خـەڵكی بەغـداو سـلێمانی تـێ دەكـەین ، بـەلاّم دواتـر ئـەم فیكرەیـە وەسـتاو هیچیان نەكرد ، ئەو كۆڕی زانیارییەی عێـراق كـە ئێـستا هەیـە چـەند لیژنەیەكی لەخۆگرتیە ، لەوانە (عەرەبی ، زاراوە ، مۆسیقا) و ئێـستا كوردیشیان دانا، كە(٥)كەس لەخۆدەگرێت (د.فوئاد حەمە خورشـید، د.ئیسماعیل ساڵەیی، د.عادل گـەرمیانی، حوسـێن جـاف، محەمـەدی مەلا كەریم) بریارە گۆڤارەكەش دەركەینەوە، كەپێش شـەڕ ژمارەكـە ئامادەبوو، بۆیە دەڵێم دامەزراندنەوەی كۆڕ مایەی قەلەق و دڵتـەنگی نییە.

*** ئەگـەر چـی جـەنابت لـە بنەماڵەیـەکی ئـاینی پـەروەردەکراوی و چـــوویتە حـــوجرەو مزگـــەوت، کەچـــی دواتـــر لـــەباوکت هەڵگەرایتـەوەوفیکرەی مارکـسیەتت کـردە پێـشەنگی خـۆت، ئـاخۆ جەنابت بە ویستی خۆت نەچوویە مزگەوت و حوجرە ؟**

– من بە ئیختاری خۆم نەچوومەتە حوجرە ، باوکم مەلا بووە و منی خستۆتە بەر حوجرە و ویستوویەتی بمکاتە مەلا ، تەنانەت عەقڵیـشم بەوە نەشکاوە کە موعارِەزەی بم ، بەڵام کاتێك کە کولیـەی شـەریعە دروست کرا ویستم لەگەڵ (مەلا شکور مستەفا) و (شێخ رِەئـوف) ی برای خەتیبی سلێمانی بچمە کولیەی شەریعە ، بەڵام باوکم نەیهێـشت ، هەربۆیەشە بەهۆی خوێندنـەوەی جەرائیـدەکانی پـارتی و شـیوعی کە مەقالەی جوان بوون و، قـسەکان دەچـووە نـاو دڵمانـەوە ، بۆیـە بیرمان کەوتە سەر سیاسەت ، تەنانەت محاکەمەی (فەهد)م لە بیـارە لە جەریدەی نەهێنی خوێندەوە ، کە جەرائیدەکانی حکومەت بـڵاوی نەکردەوە ، دەمەوێ ئەوەشت پێ بڵێم کـە مـن کـاتی خـۆی غـەیری سیاسەتێکی دینی ، ئـەوا هـەموو شـتەکانی تـر بەلامـەوە رِەفزبـوو ، بەڵام ئێستا لایەنی سیاسیم گرتووە.

*** باشـە جـەنابت باسـی سیاسـەتت کـرد ، لـە دوا دیمانـەت لەگـەڵ رِۆژنامەی (کوردستانی نوێ) گوتوتە (لەسەردەمێکدا ئەگەر وازم لـە سیاسەت بهێنابایە ، وامدەزانی دنیا دەوەستێ) باشە لەبەر چی ؟**

– نەخێر نەك من بەڵکو هـەزار کـەس واز لەسیاسـەت بهێنـێ ، ئـەوە دنیا ناوەستێ ، دنیا لەسەر ئەم و ئەو نەوەستاوە ، فەقـەت مـن لـەم باوەرِەدام ئەگەر یەکێك بە راستی چووە نـاو سیاسـەت ، ئـەوە نـابێ بەجێی بهێڵێ ، من بۆم رێککەوت کە بچمە ئەزهەر و لـەوێ بخـوێنم و تەنانــەت ماجــستێر و دکتــۆراش وەربگــرم ، بــەڵام لەبــەر خــاتری

تێکۆشان نەچووم ، بۆیە من لەو قەناعەتەدام ئەگەر مرۆڤ کەوتـە نـاو سیاسەت ، نابێ واز بهێنێ و ، من ئێستاش نـاڵێم وازم لـە سیاسـەت هێناوە ، بەڵام لەبەر ئـەوەی پـیرم و تاقـەتم نـەماوە ، بەقەڵـەم و بـە زمان بەشداری لە سیاسەت دەکەم .

*** لەم دواییانەدا وتارێکت بلأوکردەوە ، گوتت وشەی (سـەرەك) لـە وشەی (سەرۆك) تەواوترە ، لەبەرچی ؟**

– بەلامەوە هەردووکیان دروستکراون ، بەڵام (سـەرەك) لـە کوردیـدا هەیە ، شەتڵی (توتن) لە ئاخیری گەڵای سـەرەوەی پێـی دەگوترێـت (سەرەك) ، کە بەرزترین لوتکەی گەڵاکانەو (سەرەك) پەیوەندی بـە (سەر)ەوە هەیە ، هەربۆیەشە (سەرۆك)م لە کوردیدا نە لە شیعرو نە لە پەندی پێشینان نەمبیستووە ، بۆیە (سەرەك) تەواوترە .

*** تۆ دژی نوێخوازی ناوەستیت ، بایەخی سەرەکیشت بـە شـیعری کلاسـیکی کـوردی ئـەدەیت ، ئـەم دوو لایەنـە چـۆن پێکـەوە ئەگونجێنی؟**

– دژی نوێخوازی نیمە ، فەقەت شیعر ، شیعر بـێ ، دەبـێ سـیفەتی شیعریەتی تێدابێت ، وە کۆن و نوێی نییە و ، ئەوەی ئێستا ئێوە بـە شیعری نوێی دادەنێن ، قەڵغانێکە بۆ ئینسانی تەمبەڵ و بێ بـەهرە ، بـەڵام بـە عمـوم ئێـستا شـیعرمان نییـە ، ئێمـە توراسـی شـیعرمان خستۆتە ژێر پێوە ، جارێ بەر لەهەر چی شتێك شیعر بە مۆسـیقا لـە پەخشان جوێ دەبێتـەوە ، بـەڵام بەشـی هـەرە زۆری ئـەوەی ئێـستا بەناوی شیعرەوە ئەوترێ قسە ڕیزکردنی ڕووتە ، نە مۆسیقای تیایە و نە وێنەی جوان و نە خەیاڵی بەرز و باڵا ، تەنانەت (شێرکۆ بێکەس) کە شاعیرێکی زۆر باشە ، بەڵام وازی لـە کـێش هێنـاوە ، کـێش واتـە مۆسـیقای تێـدابێ ، کاتێـك کـە دەڵـێن " دەچـم بـۆ بـازاڕ " ئـەوە

مۆسیقای تێدا نییە ، بەڵام ئەگەر وەکو کابرای گۆرانی بڵێی " من چووم بۆ بازاڕ ، کچێکم بینی " ئەوە مۆسیقای تێدایە .

وێنەی جوان و ئیقاعی تێدایە ، ئێمە ئێستا لە ئەزمەی شیعر داین ، بۆیە من دژی بەشی زۆری شیعرم ، بەڵام هەشە زۆر باشە ، لەوانە (ئازاد دلزار ، عەبدوللا پەشێو ، کەژاڵ ئەحمەد).

*** سەنگی کورد لە بەغدا چۆن دەبینی و ، سەرنەکەوتنی هاوپەیمانی کوردستانی لە بەغدا بۆچی دەگەڕێتەوە ؟**

– هەردوکیان (پارتی و یەکێتی) پێویستیان بە ئیعادەنەزەر هەیە ، لە هەڵبژاردنی کەسایەتیەکانی پەرلەمان مۆفەق نەبوون ، یەکێ لە ئەسبابەکانی فەشەل هێنانی کورد لە ئینتخابی ئەمساڵ کە (٢٥) کورسی کەمتر هێنا ، خراپ کارکردنی ڕێکخراوەکانی پارتی و یەکێتی بوو لە بەغدا ، نەیانتوانی علاقەتیان لەگەڵ کوردەکان بەتین بکەن ، تەنانەت شیعەێك زۆر چاکتر کاریگەری دەکاتە سەر کوردە فەیلییەکان ، بۆیە دەبێ گوێ لە موعاناتی خەڵك بگرن .

تەنانەت لە بەغدا ئێمە پێش دوو ڕۆژ بەرلە هەڵبژاردن زانیومانە مورەشحی هاوپەیمانی کوردستانی لە بەغدا کێیە ؟! هی وای تێدایە نەخوێندەوارە و هەشە کۆنە جاشە ، هەشە خزمی فلان و فیسارە ، ئەمانە بۆ پەرلەمان پێویست نییە ، بەڵکو پەرلەمان پێویستی بە کەسانی زمانزان و بە توانا هەیە .

*** ئەگەر بتوانی ئەمانە بە ڕستەیەك پێناسە بکەیت (مام جەلال ، کاك مەسعوود ، لینین و مارکس) ؟**

– مام جەلال : زۆر دڵسۆزی برایەتی عەرەب و کوردە.

– کاك مەسعوود : سیاسییەکی دووربینە ، کەم دووە ، تاتەواو لەشتەکان ورد نەبێتەوە ، قسە ناکات.

– لینین و مارکس : دوو قائیدی زۆر گەورەن لە تاریخی ئینساندا ، مەشخەڵێکن بە دەست میللەتاندا و کەم یا زۆر ئیستیفادەیان لێ دەکەن.

*** هەرمیللەتێك شانازی بەسەرکردەیەك دەکات ، هیند بە غاندی ، کوبا بە کاسترۆ ، ئەرجەنتین بە گیڤارا ، ئاخۆ ئێمەی کورد لە ڕۆژگاری ئەمڕۆکەماندا شانازی بەکێ بکەین ؟**

– لە تەئریخی تازەی کورددا شەخسیەتێکی وەکو (مەلا مستەفا) نییە ، بەلامەوە (مەلا مستەفا) شەخسیەتێکی یەکەمە بۆ کورد ، چونکە ئینسانێك بووە تاحەدێك زۆر پڕ بە پێستی کۆمەڵگای کوردی بووە ، توانیویەتی هەموو چینەکانی میللەتی کورد لە سەعاتی میحنەتدا بەدەوری خۆیدا کۆبکاتەوە و ، زۆر بڕوای بە فەللاح بووە و ئاغاشی بەڕەڵلا نەکردووە و ، نەیهێشتووە ئاغا بەربێتە گیانی فەللاح ، شیعاری ئاشتی بۆ کوردستان هەبووە ، تەنانەت لەساڵی ١٩٦٢ کاتێك شیوعییەکان پەنایان بردە کوردستان ، ئەوا لەناو هەموو قادەکانی پارتیدا ، (مەلا مستەفا) لێیان هاتە پێشەوە و داڵدەی دان و چەکی دانێ .

*** لە کۆتایدا زۆر سوپاست دەکەین ؟**

– منیش سوپاسی ئێوە و ڕۆژنامەکەتان دەکەم.

*** ئەم دیدارە لە ڕۆژنامەی (پرس) ،ژمارە (١٨)ی (٢٥)ی نیسانی٢٠٠٦ ، ل٦ بڵاوکراوەتەوە .**

دیدارێك لەگەڵ (شاهۆ)ی کوڕی (گۆران)ی شاعیر

شاهۆ گۆران، یەکێکە لەکوڕەکانی گۆرانی شاعیر، لەدایکبووی ساڵی (١٩٤٤)ی شاری (حەیفا)ی فەلەستینە، سەردەمانێکی زۆریشە لەشاری بەغدا دەژییێتو، ئێستاکەش بەرپرسی (دەزگای ئۆجەلانە) کە دەزگایەکی رۆشنبیریی زانستییەو، بەرێوەبەری ئەنجوومەنی کارگێری گۆڤاری (الشرق الاوسط الدیمقراطي)یەو یەکێکیشە لەکادیرەکانی پەکەکە. بۆ زیاتر ئاشنابوون لەنهێنییەکانی گۆرانی شاعیرو خانەوادەو جەنابیان ئەم دیدارەمان لەشاری بەغدا لەگەڵیا سازکرد:

***سەرەتا حەز دەکەین لەخانەوادەی گۆرانی شاعیر دەست پێ بکەین، ئاخۆ ئێستا چەند منداڵی لەژیاندا ماون؟**

– حاڵەتی خێزانداری یەکەمی گۆرانی باوکم، کە(سەبری خانی) مارەکرد بەهۆی پەیوەندی خزمایەتی بوو، کە(هیوا)و (گوڵاڵە)ی لێ بوو، ئەم دووانە هەر بەمنداڵی مردن، پاشان (هۆگر)و (ئەژی) بوون. زەماوەندی دووەمی لەگەڵ دایکم بوو، بەناوی (سەبریە عەبدولکەریم باخەوان)ە، کەئافرەتێکی کوردە، باوکی خاوەنی زەویو زارێکی فراوانە لەقەرەداغ، کەهەربە ناوەکەیەوە دیارە کە(عەبدولکەریم باخەوان) کورد بووە، بەڵام لەبەر ئەوەی دایکم لەشاری بەغدا ژیاوەو گەورە بووە، بۆیە لەنێو خەڵکدا وابڵاوبۆوە کەدایکم عەرەبە، بەڵام ئەوە پێچەوانەی ڕاستییەکانە.

دایکم خاوەنی سێ کوڕو دووکچ بوو، کوڕەکان بریتینە لە خوالێخۆشبووان (هەڵۆ)و (فەرهاد) لەگەڵ من کەناوم (شاهۆ)یە،

کچەکانیشی (هێرۆ)و (پـیرۆز) بـوون، ئەوانـەی کەلەژیانـدا مـاون (مـن وهـۆگرو هێـرۆو پـیرۆز)یـن، دەمـەوێ ئـەوەش بڵـێم کـە بـاوکم بەزەماوەندی دایکم زۆر دڵخۆش بوو ، ئـەوکات بەیەکـەوە سـەفەریان بـۆ (فەلەسـتین) کـردو زۆر هـۆگری یـەکتر بوونـە، بـەڵام دوای پـیلان گێڕانەکەو زیندانی کردنەکەی بۆیەکـەمجار، جیاوازییـەکی گـەلێك زۆر لەنێوانیانـدا سـەری هەڵـدا، کەلەئەنجامـدا بـووە هـۆی تـەڵاق ولێـك جیابوونەوەی هەردووکیان لەیەکتری.

*** ئەوەی بەلامانەوە سەیرە ئەوەیە، کە هیچ یـەك لەبنەماڵەکـەتان لەبواری شیعر نووسیندا ڕێچکەی باوکتان نەگرتووە؟ لەبەر چی؟**

–ئەگەر مەبەسـتت لەمـە داهێنـانی ئـەدەبی بەبەهرەیـەکی بـەرزبێ، کەئـەویش لەسـەر چـەند پلەیـەکی بەخـشینی جیاکارانـە دەوەسـتێ بەکامل بوونی جوانکاریو داهێنانکارییەکـەی، ئەمـەکارێکی مەحاڵـە نـەك تـەنیا بـۆ نـەوەکانی گـۆران، بـەڵکو بـۆ سـەرجەم ئـەدیبانو شـاعیرانیش ئەگـەر بێتـوو خـاوەنی ئـەو بـەهرە یـاخود ئـەو هێـزە پەنهانەو توانستە باڵادەستە نەبن، کەوابوو هۆنراوەسـازیو داڕشـتنی پشت بە سروشت گەلو کاردانەوەو کاریگەریـەکانو ئامـاژە گەلـەکان دەبەسـتێ لەگـەڵ هەڵوێـستی شـاعیرەکەبەرانبەر پەیوەندییـە گـشتییەکانو ژیـانی بـژێوی لـەکاتو شـوێنو سـەرجەم بارودۆخـە کۆمەڵایەتیو سیاسییەکانو پابەندبوونی بەبیرو باوەڕی پرەنسیپانەو بـیریو زانـستی، واتـە هـەزم کـردنو وەرگرتنـی واقیعـە بژێوەکـەو دووبـارە دروسـت کردنـەوەی پێکهاتەکـەی بـە دوانێکـی ویـژدانی بەرێڕەوەکانی ڕەگەزە ئەدەبییەکان لەدوای هـەڵقوڵانی بـەمیکانیزمی خەیاڵی شیعری.

جا پەراوێزی داهێنانکاری لای گۆرانی بـاوکم لەسـەر بەشـداریکردنە

هاوشێوەكان یان هاودژەكـان دەوەسـتێو بەشـێوەیەك لەشـێوەكان توانستو زنجـیرەو یـەكێتی ئەنـدام بـۆ پەیكـەری عەقیـدەی شـیعری تیایـدا نمـایش دەكـرێن لـەفۆرمو نـاوەڕۆكو مۆسـیقادا، هـەروەها تێبینی ئەوەش دەكەین، كەمۆسیقاكە لەگەڵ هەر دانەیەكی شیعری هەڵدەقولێ، كەمۆسیقایەكی خۆشو دڵرفێنە، ئەمەجگە لەهەماهـەنگ بـوونی قییەمـە هـزریو فەلـسەفیو ئەدەبییـەكان لـەنێو نـاوەڕۆكی جوانكاری شیعرەكانی، هەر خودی ئەمەشە رێی بەگۆراندا، كەكێشی هۆنراوەكانی لەسەر شێوازی كێشی بڕگەیی سـەروادار تـازە بكاتـەوە تاكو لەدوایدا چێژێكی شیعری بۆ خوێنەرو رەخنەگر پێكبهێنی، هـەر ئەوجیاكارییـەش بـوو، كـەبووە هـۆی بـەرەو پـێش چـوونی رێبـازە ئـەدەبیو شـیعرییەكان بـۆ پێویـستییەكانی خزمـەتكردنی ئامانجـە نیشتمانیو نەتەوایەتییەكان، هەروەك چۆن لەبارەی پرەنـسیبەكانی ئاراستەی قوتابخانەی ئەدەبیو شیعریی كوردی بەدووڕێگەی جیاواز دەڵـێن نوێكردنـەوەو ریـالیزمی. جـا شـتێكی سەرسـوڕهێنەر نییـە كەنەوەكانی گۆران ڕێگەی باوكیان نەگرنە بەر، بەڵكو بەڕای من سەیر ئەوەیە كەگۆران هەموو ئەوانـەی كەپێشكەشی كـردوون لـەداهێنانو گوزارش و رێبازگەلی خەباتگێرانە، كەبەتەنیا ولەماوەیەكی زۆر كـورت ئەنجامی داون، كاتو حوكمدانەكان خۆیان تیایدا خزاندووە، بۆیەشـە شـیعرەكانی بەگوزارشـت كـردن لـەواقیعی بـژێوی لـەجیهانی بینـراوو هەست پێكراوی ئێمە دادەنرێت بە پەیوەندییە گشتییە هاوڕێكـەكانو ناهاوڕێكـەكان، جـا ئەگـەر ئـەم ڕوونكردنەوانـە بەشـێكی بـچووك بـن لەجیهانی گۆران، كەوا نوێنەرایەتی هێزی توانستو هێزی سووربوون دەكـات بـە روئیایـەكی هزریانـەی كـراوە لـەڕووی مرۆڤایەتییـەوە، هەروەها لەپێناوی مرۆڤەكاندا بێ، ئەوا چۆن كەسێك دەتوانـێ خـۆی

بخزێنێتـە نێـو ئـەو جیهانـە داهێنانکارییـەی، کەپڕیـەتی لـەئازارو ئەشکەنجە یاخود پڕیەتی لەبەرخودان، وەکو گۆران ئاسا کـەژیانی بریتـی بـوو لەبەنـدکردنو ئـاوارە بـوونو ڕاوە دونـانو برسـێتیو ئەشکەنجەدان. ئێمە وەکو کوڕانی گۆران پشکداری ئەدەبیمان هەیە، بەڵام ناگەینەئاستی داهێنانکاری باوکمـان، ئەمـە سـەرەڕای ئـەوەی کەئێمە لەگەڵ گۆرانی باوکمان ژیانمان هاوبەش بـووەو لەگـەڵ ئـەودا تووشی جۆرەهـا ناخۆشـی بووین،هـەر لەبرسـێتیو دەربـەدەربوونو ناخۆشـی ژیـانو تـەنگی بـژێوی ژیـان، (هـۆگرو ئـەژی) گرنگییـان بەهۆنراوە دەداو (هێرۆ)ش بەچیرۆكو منیش (شاهۆ)شتم دەنووسـیو لەپاڵ ئەمەشدا بەشداری جۆراو جۆرم هەیـە لەگرنگیـدان بـەهۆنراوەو چـیرۆكو شـانۆو رەخنـەو وەرگێـڕانو گوتـار گەلـە سیاسـییەکان ، ئەمـەش شـوێنەواری زیـاتر بـوو لـەو قۆنـاغ بەندێتییـەی کەبەنـدە بەوەرچـەرخانو گۆڕانکـاری سیاسـیو لەداهاتووشـدا سـەبارەت بەسـەرجەم بەشـداریو پـشکداریەکانم کتێبێـك دەردەکـەم. ئـەوەی جێی باسە من(سی) ساڵ بەر لەئێستا پرسیارم لێکرا کەبۆچـی؟ مـن وەکـو بـاوکم شـاعیر نەبوومـە، وەڵامـی منـیش لـەو سـاتە وەختـەدا هێنانـەوەی بەهانەگـەلێك بـوو، بـەڵام گفتوگۆکارەکـەم دوا بـەدوای قسـەکانی مـن گـوتی: تـۆ لەبـەر ئـەوە نەبوویـە شـاعیر، چـونکە لەکوردسـتان، نـەژیاوی، لەبـەر ئـەوەی مـن هـەر لەمنداڵییـەوە ژیـانم لەبەغدا بردۆتـە سـەر، سـەیرم کـرد بەهانەکـەی لۆجیکانەیـەو لـەدڵی خۆمـدا قەناعـەتو متمانەیـەکم بـەدی کـرد بـەوەی کەهەسـتم بـەو ڕاسـتییانە کـرد ، کەپەیوەنـدییان بەکارلێکـەخودیو بابەتییەکانـەوە هەبوو، هـەروەها پەیوەنـدییان بـەو سـەرکوتکردنانەوە هـەبووە، کـە زۆربەی دانیشتوانی بەغدا یـاخود شـارە عەرببیـەکان تییـادا دەژیـان

بەهۆی بەکارهێنانی توندو تیژی لەلایەن دەسەڵاتی ڕژێمی دکتـاتۆری ڕووخاوەوە، هەروەها پەیوەندییان بەوەوە هەبووە کەگەڕانـەوەم بـۆ کوردسـتان بەدرێـژایی ئـەو هـەموو ماوەیـە شـتێکی مـەحاڵ بـوو، سـەرەڕای ئـەوەی کـەزۆرم حـەز دەکـرد بگەڕێمـەوە ونیـشتەجێ بم لەیەکێ لەشارە کوردییەکان، کەئەمەش خەونێکی گەورەو ئـاواتێکی هەرە گەورەم بوو لەماوەی ڕابوردوودا هەوڵێکی زۆریشمدا، بەڵام بـێ سوود بوو.

*** ئەوەی زۆر گەشە لەشیعرەکانی باوکتان ئەوەیە، کە باوکتان زۆر عەشقی ژن بووە؟ لەبەرچی؟**

– لەراسـتیدا ئـەوەی لەجوانکارییـەکانی شـیعری گـۆران بـەدی دەکەین، بریتین لە شتەچەسپاوەکانی ناخی، کەلەئاوێنـەی سروشـتی کوردستان بەهەموو دیمەنـە جـوانو دڵڕفێنـەکانی هـەر لەچیاو دۆڵو ئاوەکانیدا ڕەنگی دەدایەوە، مرۆڤیش وەکو بوونەوەرێکی باڵا لـەنێو ئەو بوونەوەرانەدایـە، بۆیـە شـیعری گـۆران نـاوی بـەوە دەرکـردووە، کەهەستی ناسکی لەبەرانبەر ئافرەتـدا تیایـدا بەدیاردەکـەوت و پلـەو پایـەو هێـزی تـەواوی پێـدابوو، کـەخۆی لەکەسـێتی و توانـستو مێینەیی و کێشەی ئافرەتدا دەبینییـەوە، کەئەوانـە دەبوونـە مایـەی دروسـت بـوونی هۆکـاری سـەرنج ڕاکێـشانو هەڵـچوونی شـاعیرو شاعیرەکەشـی بەرەسـەنایەتی دەنەخـشێ لـە دەرخـستنی وێنـەی وەسـفیی ناتەقلیـدی ڕێکـو پێکـی ئـافرەتی کـوردو بڕواشـم وانییـە کەجیاوازیەکی ئەوتۆ لەنێوان کێشەکانی ئافرەتاندا هەبێ، جا چ ئـەو ئافرەتـە ئـافرەتێکی تـەواوو کامـل بـێ یـاخود کـچێکی تـازە پێگەیشتووبێ، هەروەها بەبڕوای من، جوان بینایی من ئەندازیەك لـە جـوانی دەبیـنم هـەتا ئەگـەر ئافرەتەکـە ناشـیرینیش بـێ، جوانییـەك

لەناشـــیرینەکەی یـــاخود لەوێنـــە شـــێوێندراوەکەی بـــەجۆرێك لەجۆرەکانیو نابەر جەستەیە، بۆ نموونـە جـوانی وەکـو چـۆن پێـی ئاشـنابووین، کـەوا بـوو جـوانیو سـەرنج ڕاکێـشی ئـافرەت شـتێکی ئەندازییـە کـەخۆی لـەجیاوازی خـودی گۆشـەنیگاکاندا دەبینێتـەوە ئەگـەر شـیعرەکانی گـۆران بخوێنیتـەوە، نموونـە گـەلێك لەسەرسـام بوونو کاریگەری بوونی بەکچۆڵە جوانەکان بەدی دەکەیت، ئەوانـەی کـەوا لـەژیانی خۆیـدا چـاوی پێکەوتوونـە، ئەمـە جگـە لەچـامە شـــیعرییەکانی لەســـەرەتاکانی ئـــەو کۆمەڵەیـــەی کـــەناونراوبوون بە(بەهەشتی دڵ) کـەدیاریترینیان (بـۆ جـوانی سـەرەڕێ)و(بەسـتەی دڵدار) و(جوانی بێ ناو)ن. ئیلهامی شیعری ئەو چامانەی بریتی بوون لـەبینینی کـچێکی فەلەسـتینی کاتێـك کـە لەفەلەسـتین لـەرادیۆی (**BBC**) کاری دەکرد.

*** حەز دەکەین بێینە نێو دونیای سیاسەت، باشە بەرێزتان لـەڕووی چـەپڕەوییو فیکـرەی مارکـسییەت، میراتگـری باوکتـان بوونـە؟! کەئەمەش پێچەوانەی میراتی شیعرییەکەیەتی، کەبەڕێزتان وەکو ئەو وانەبوون؟!**

- سەیر نییە ئەگەرئێمە پـەیڕەوی مانـا بـەرزەکانی ژیـانو خـەباتی گۆرانی باوکم و نەریتە ئایدۆلۆژییەکەی بکەین، کەهزری مارکسی بوو، کەبریتییـە لەکەلـچەرو مێژوویـەکی هانـدەر بـۆ خـەباتو هـەڵاتنی سـپێدەی مرۆڤـەکان، ئێمـەش وەکـو گـەلێکی چەوسـێنراو تێزەکـانی هـــزری مارکـــسی بـــەهۆکارێکی بـــەرەنگار بوونـــەوەی ئیـــستعمارو کۆنەپەرســتان دەژمێــرین، واتــە هۆکــارێکن بــۆ بەدەســت هێنــانی ئامانجـە کۆمەڵایەتییـەکان بـۆ بـەدی هێنـانی ژیـانێکی مـەدەنیو دیموکراتیانـەی خـاڵی لەئیـستغلال کـردنو تـاڵان کـردنو نـامۆبوون

لەپەیوەندییە نارێکەکان یاخود ناشایستەکانو مرۆڤایەتیش بەگشتی بۆچـوونو بـیردۆزەی مارکـسییان لەچـەمکەکانی سۆشیالـستی نەدۆرانـدووە، سـەرەڕای ئـەوەی کـەڕژێم و دەوڵەتـە ئیـشتراکییەکان نـەماونو لەناوچـوون، بـەڵام جەدلیـەتی مارکـسی وسـەرمایەداری هێشتا یەکلانەبۆتەوەو ئەو مەسەلەیەش پەیوەنـدی بەیـەك نـەوەوە نییە، بەڵکو پەل دەهاوێژێ بۆ نەوە گـەلی دیکـەو بـارودۆخ وپێویـست گەلی دینامیکی نوێ، کەژیانی بژێوی دەریان دەدات.

*** لەبـەر چـی بنەماڵەکـەتان نەچـوونەتە نێـو ڕێـزی پـارتی یـاخود یـەکێتی، ئـاخۆ بـەڕای جەنابتانـەوە، دوارۆژی کـورد لـەنێو ئـەم دووحزبـەدا نـابینن؟ یـاخود بەپێـچەوانەوە پەکەکـە ڕزگارکـەری کوردستانی گەورەیە؟!**

– بـەڕای مـن پەیوەنـدی ئینتمـاکردن نوێنەرایـەتی ئـەو قەناعەتـە وەدەسـت هاتووانـە دەکـات، بەپرەنـسیپو ئایـدۆلۆژیاو بـاوەڕ بـوون پێـیو کـارکردن لـەپێناوی بـۆ وەدەسـت هێنـانی ئامانجـە کۆمەڵایەتییەکان. گۆرانی باوکم شیوعی بوو، واتەئینتمای بۆ حزبـی شـیوعی عێراقـی ئـەوکات هـەبوو و قەناعەتـەکانی مەبدەئیانـە بـوو بەوەی کەکاری شۆڕشگێڕیو هۆشیارکردنەوەی میللەت لـەدوو تـوێی پێکهێنانی بنکەیەکی جەماوەری ئامادەکراو بۆگۆڕانکـاری ئـەو هیـواو ئاواتانە بەدەست دێنێت کەمرۆڤ نرخو حەزەکانو ئامانجەکانی تیایدا دروسـت دەکـات، کەبریتییـە لـەنرخێکی گەوهـەری هـەر خـەباتو تێکۆشانێکی کۆمەڵایەتی، ئێمەش منداڵ ورۆڵەی ئەوینو سەرپشکین لەبەپەسەند زانینی ئەو بەرنامەیەی کەقەناعەتـەکانمان بەشـێوەیەك لەشێوەکان پێـی ڕازی دەبـێ، هـەر لـەژیانی باوکمـدا خـوالێی خـۆش بێ(ئەژی) لەساڵی (١٩٥٩) پەیوەندی بە(پارتی) کردو باوکیشم هیچ

ناڕەزاییەکی لەسەر ئەم کارە دەرنەبڕی، هەروەها (هۆگر)و(هەڵۆ)ش چەپڕەو بوون و(هێرۆ)ش چەپڕەوێکی چالاك بوو لەبواری مافەکانی مرۆڤ، هەریەکە لەئێمەی منداڵانی گۆران ژیانێکی تایبەت بەخۆمان هەبوو،هەروەها ئەوە لەسەر منیش جێ بەجێ دەبێت و لەگەڵ پەیڕەکردنی تایبەتمەندییەکانی ژیان و مەبدەئەکانم، لایەنگیری پارتی کرێکارانی کوردستانیم هەڵبژارد، ئەوە لەلایەنی پاڵنەرە دەروونیەکانەوە بوو نەك لەبەر چەسپاندنی هەڵوێستێکی دوژمنکارانە یاخود لەبەر کەمکردنەوەی ڕۆڵ و خەباتی پارتی و یەکێتی بێ بەدرێژایی سەردەمەکانی ڕابووردوو، بەڵکو وەکو وتم پەیوەندی بەپاڵنەرە دەروونیەکانەوە هەبوو، کە لەگەڵ خواستە دەروونیەکانم دەگونجا لەهەڵبژاردنی ئەو بارەگرانە، وەکو ڕەوت و ئاراستەو بەرنامەو ڕێڕەو بەڕای منیش ئەوە هیچی تیادا نییە، بەتایبەتی ئەگەر هەموو هەوڵ و تێکۆشانەکان بڕژێنە نێو یەك ڕێگاو یەك ئامانجەوە، بابۆچوون و ڕێکخستنەکانیش جیاوازبن.

لەتەمەنی لاویمدا زۆرم حەز دەکرد بچمە پاڵ ڕیزەکانی پێشمەرگە وشۆڕشی ڕزگار یخوازی کوردی ولەهەلێك دەگەڕام بۆ ڕۆیشتن، بەڵام قەدەرەکان وایانکرد کەئەم خواستە جێ بەجێ نەبێ، دوا بەدوای ئەمە چوومە خزمەتی سەربازی زۆرە ملێیەوەو زۆری پێ نەچوو بۆ نێو گاردی کۆماری گوازرامەوە، لەوکاتەدا پەیوەندیم لەهێلی سەربازی حزبی شیوعی عێراقی پتەوکرد، ئەمە لەسەر داواکاری خۆم بوو، لەساڵی (١٩٦٤) ەوە هەتاکاتی تەسریح بوونم لەساڵی (١٩٧٠)، پاشان پەیوەندیم پچڕاند، لەبەر ئەوەی هیچ دەست پێشخەرییەك بۆ پەیوەندی پێکردنم نەبوو، هەروەها بەهەمان شێوە منیش دەست پێشخەرنەبووم بۆ پەیوەندی کردن بەوان، لەبەر

ئەوەی ڕۆڵی ئەو بارەگرانە کۆتایی هات ولایەنگیریشم بۆ حزبی شیوعی ڕێی لەپتەوکردنی هاوڕێیەتی و پەیوەندییەکانم نەگرت لەگەڵ برایەکانم لەنێو پارتی لەشاری بەغدا، کاتێ کەداوای پاڵپشتیو یارمەتیم لێکردن بۆ تەقاندنەوەی وێستگەی پەخشکردنی (حریە)، کە کەوتبوە سەررێگای (سەلمان پاك)، کاری ئەو وێستگەیەش کە ناومان برد تەشویشی خستبووە سەر پەخشی شۆڕش، بەلام ئەوان ئەم کردەوەیان رەتکردەوە بەبیانۆی ئەوەی، کە ئەمە دەبێتە هۆی لەسێدارەدانم، هەروەها لەدوای گۆڕانکارییە سیاسییەکانیش لەکاتی هاتنە ناوەوەی هێزە سەربازییە ئەمەریکییەکانو رووخانی رژێمی دەسەلاتی دیکتاتۆر، بەشێوەیەکی بەردەوام دەچووم بارەگای (یەکێتی) کەکەوتبووە سەرشەقامی (فەلەستین) لەشاری بەغدا وئەو بارەگایەش بەرێکخراوی کوردە فەیلییەکان یاخود یانەی کوردە فەیلییەکان ناودەبراو بەرلەمەش بە(مونتەدای ژنان) ناودەبرا، بۆیە چەند وتارێکی سیاسیم نووسی بۆ ئەوەی لەرۆژنامەی (الاتحاد) بلاوبکرێتەوە، بەلام رووناکی ئەمو تارانەم بەدی نەکردو هۆیەکەشم نەزانیو، ئەوەشم بەیارمەتی (سەعدون فەیلی) دەناردو هەروەها چەند دروشمێکم نووسی لەبارەی یەکێتی نیشتمانیو بەهای لێبوردنو پێکەوەژیانو برایەتی نێوان کوردو عەرەبو، چوومە لای لێپرسراوی راگەیاندن کە(نەوزاد رەفیق چالاك) بوو، بۆ گفتوگۆکردن لەگەلیدا بەمەبەستی بلاوکردنەوەیان لەرادیۆی (الحریە) لەبەغدا، کەئەمەش دیسانەکە بەتەوجیهی (سەعدون فەیلی) بوو، هەروەها هەر لەسەر داوای ئەو بەرێکەوتم بۆ ئامادەبوون لەکۆنگرەی شوێنەوارەکان، کە لە(شانۆی نیشتمانی) بەسترا، لەکاتی گفتوگۆکردن لەم کۆنگرەیەدا بەبێ بەلگە هێزە نیشتمانییە

کوردییەکان بەدزینی شوێنەوارو ئۆتۆمبێلو توحفە هونەرییەکان تۆمەتبارکرد، لەوکاتەدا هەستام و بەرپەرچی ئەوتۆمەتە بێ بنەماو پووچانەم لەسەر کورد داوەو وتم: رێڕەوی خەباتکارانەو ئەو قوربانیدانەی بەشەریە مەزنەی کورد لەپێناوی دزینی شوێنەوارو ئۆتۆمبێل نەبووە،بەڵکو لەپێناوی پرەنسیپو ئامانجگەلە بەرزەکانەوە بووە، هەروەها ئەو هەڵوێستەی مام جەلالم بۆ باسکردن، کە لەوکاتەدا فەرمانی کرد، کەوەڵامی پێداویستییەکانی نەخۆشخانەی (یەرمووك) بدرێتەوە، هەروەها هەڵوێستی کاك مەسعود بارزانی کەفەرمانی کرد سەرجەم شتە دزراوەکان کەهێنرابوونە نێو شاری هەولێر بگەڕێندرێتەوە شاری مووسڵو سزای ئەو هاولاتیانەش بدرێ، کەئەوکارەیان کردووە، لەدوای کۆنگرەکەشدا راپۆرتێکم سەبارەت بەوقسانەی کەلەو کۆنگرەیە ئەنجامدرا بوون ئامادەکرد، پێشکەشی (سەعدون فەیلی)م کرد، لەبەر ئەوەی ئەو داوای لەمن کردبوو لەوکۆنگرەیە ئامادەبم، ئەمەش بەڵگەیە لەسەر هاوچارەنووسی کەکوردەکان کۆدەکاتەوە، هەرچەندە ئاراستەو رێکخستنەکانیشیان جیاوازبێو دوارۆژیش بۆ گشت کورد دەبێ، لەبەر ئەوە یەکگرتوویيو ئەو مەبدەئە مرۆڤایەتيو ئەو ئامانجە بەرزانەی کە هەیانە،هەرچەندە بیرو بۆچوونو رێکخستنەکانیشیان جیاوازبن.

*** باسی (ئەژی) برات کرد، وەکو دەزانین بەر لەڕووخانی سەددام، (ئەژی) برا گەورەتان لەنێو پارتێکی کوردی سەربەحزبی بەعس خەباتی دەکرد، هۆکارەکەی بۆچی دەگەڕێتەوە؟!**

– لەراستیدا (هۆگر) برا گەورەمە، بەلام بەهۆی نەخۆشی دەروونيو خۆپەرستيو رقو کینەو پیسی و مەرامەکانی، ببوونە کۆسپ

لەبەردەمیی، کەرۆڵێکی کارا لەبەرێوەبردنی کاروبارەکانی خانەوادەی گۆران بگێرێ. ئەژیش لەدوای هۆگر بەدووەمین کەس دێ، من ئەو پاڵنەرە راستەقینانە نازانم، کەوای لێ کردووە بەرژەوەندی و هەڵسوکەوت لەگەڵ حزبی بەعسدا بکاتو ببەستێت، بەڵام لەوانەشە لەبەر ئەو نائومێدیو بێ هیوایەوە بێت، کەتووشی هەمووان ببوو، یاخود بەهۆی پارێزگاریکردن بێ لەوەزیفەو وەرگرتنی پلەو پایە یاخود هەوڵێکی کەسی بێ بۆ تێگەیشتن لەمەرامەکانی بەعسو زانینی نهێنییەکان بۆ بەرژەوەندی بزووتنەوەی رزگاریخوازی کوردستان، من زیاتر بەلای ئەوانەوە دەچم، چونکە ئەقل رێ نادات کەبەبێ ئەوەی هۆگەلێکی دڵنیاکار هەبێ سەنگەری خۆی بگوازێنێتەوە، کەزۆر پێچەوانەی یەکتری. چونکە ئەو لەبەرەکانی جەنگداله(پێنجوین) لەسەرەتای حەفتاکان یەکێ بوو لەپێشمەرگە چالاکەکان، هەروەها میراتێکی خەباتگێری ناسراوی لای برادەرەکانو ناسیاوەکانی هەبوو، کەناکرێ ئەومیراتە لەبەرانبەر وەرگرتنی ئافەرینەکان یاخود گۆرینی قەناعەت فرێ بدات، وناشزانم کەپەیوەندی راستەوخۆی لەگەڵ بەعسدا هەبووبێ، بەڵکو لەرێی رێکخستنەکانی حزبەکەی (مەلا عەبدوڵڵا ئیسماعیل)و دوای ئەویش حزبی شۆرشگێری کوردستانی کەهی (عەبدولستار تاهیر شەریف) بوو، ئەم دوو حزبە گاڵتەجارانەش لەوکاتەدا سەربەحزبی بەعسو دەسەڵاتی سەددام بوونە.

*** وەکو رۆشنبیرێکی دیارو بەرچاوی شاری بەغدا، سەنگی کورد لەرۆژگاری ئەمرۆکەدا لەم شارەدا چۆن دەبینی؟**

– هەبوونو سەنگی چینە کۆمەلایەتییە کوردییەکان لەبەغدای کۆن، سەداو رەگی لەپایتەختی کاشییەکان(دور لیکالزو)ە ئێستا

بـه(عطرلـوف) نـاودەبرێ، لـەپاڵ ئەمەشـدا کـەکوردەکانی لـوڕ (فەیلییەکان) بوونیـان لەوێدا هـەبووەو هـەر لەسـەردەمی خەلافـەتی ئیسلامی لەوێدا نیشتەجێ بوونە، بەتایبەتی لەدەولەتی عەباسییەکان کە(ئەبو موسلمی خوراسانی) دایمەزراندبوو.

هـەروەها لەوسـەردەمانەی دواییـدا لەلایـەن چـینە کۆمەڵایەتییـە رۆشـنبیرییەکانەوە نیـشتەجێ بوونـە کەلـەبواری دیراسـەکردنو دانیشگاکانو مەڵبەندە رۆشنبیرییەکانی دیکە کاریان دەکرد، جگە لە پیشەی پیشەسازیو بازرگانی، بەڕای من ژمارەی کوردەکان لەبەغدا لەملیونێك تێپەڕدەکات ، سەرەڕای هەبوونی پەیوەندییە رۆشنبیرییە تەشکیلیەکان لەگەڵ کوردستانی دایك ، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا زۆر پێویستمان بەوچاپانەی بزووتنەوەی رۆشنبیری و رووناکبیری هەیـە، کەبـەردەوام رۆڵـی تونـدوتۆڵ دەبـێ، لـەم ڕێیانـەوەش پێـشنیازی چەسپاندنی میکانیزم و تواناکان دەکەین لەگواستنەوەو وەرگرتنـی چاپو بڵاوکراوە بازرگانییە تازەکان لەشاری سلێمانیو هـەولێرەوەو گەیشتنیان بەدەستی خوێنەری دانیشتووی دانیشگاکانی بەغدا، ئـەو کـارەش پێویـستی بەمانـدووبوونو پـارەو پـوولێکی زۆر ناکـات بەئەندازەی ئەوەی ، کە کردنەوەی کەناڵێکی بڵاوکردنەوەیە لەشـاری بەغدا، هەروەها ئەوەش بەکارێکی پێویست دەزانم، کەڕاگەیانـدنێکی تایبەت بەکوردو زمانی کوردی و راگەیاندنێکی کوردی تایبەت بەگەلی عـەرەبی عێراقمـان هـەبێ،تاکو رۆشـنبیریو نـەریتی برایـەتی بـۆ بـرا عەرەبەکانمان پەخش بکات، تاکو فریووی ڕاگەیانـدنی دژە بەرانبـەر نەخۆن.

***حەز دەکەین دیسانەکە بگەڕێینەوە سەر گۆرانو، ئـاخۆ لـە دوای خۆی چەند کتێبو دەستنووسی بەجێ هێشتووە؟**

– کاتێ کەباوکم خۆی لەژیاندا مابوو، هەندێ لەنامیلکەی شیعریو چیرۆکی وەرگێڕدراوی بەناوی (هەڵبژاردن)ەوە چاپ کران، لەگەڵ کتێبێك لەبارەی مافی چارەی خۆ نووسینو ئەمە جگە لەکارەکانی دیکەو پەخشانە نووسراوەکانی، لەدوای مردنیشی دیوانەشیعریەکەی چاپکرا، لەگەڵ بەدوا گەڕانی هەندێ چامەی شیعری دیکەی بزربوو، کەنەتواندرا وەدەست بخرێتەوە، چاپکرانی دیوانەکەشی لەسەر ئەرکی یەکێتی نووسەرانی کوردو لەکۆکردنەوەیو ئامادەکردنو لێدوانو پێشەکی(محەمەدی مەلا کەریم) بوو، کەناسراو بەوەی کەزۆر سەرکەوتووانە گرنگی بەلایەنەکانی ژیانو ئەدەبو شیعری گۆرانی داوە، بەڵام هەرچی پەخشانە نووسینو وەرگێردراوەکانە ، ئەوا لە(دەزگای ئاراس) لەهەولێر دەرچوو، کەلەئامادەکردنی خوالێ خۆشبوو(ئومێدئاشنا) بوو، لەو باوەڕەشدام کەکتێبی ناوبراو هەموو پەخشانە نووسراوەکانی گۆرانی نەگرتۆتە خۆ، کەبەشی هەرە گەورەی لەلای (محەمەدی مەلا کەریم) دا بەدەست دەکەوێت.

*** لەدوماهیدا مامۆستا هیوای تەمەن درێژیت بۆ دەخوازین و زۆر سوپاسیشتان دەکەین کە هاریکاریتان کردین.**

– منیش زۆر سوپاسی ئێوەو گۆڤارەکەتان دەکەم.

* ئەم دیدارە لە گۆڤاری پێشکەوتن ، ژمارە (١٤٣) ی جۆزەردانی ٢٠٠٦ ، ل٢٣–٢٧ بڵاوکراوەتەوە .

ئەحمەد زەردەشت:

ئەگەر بەعسی بوومایە لە ماجستێر وەردەگیرام

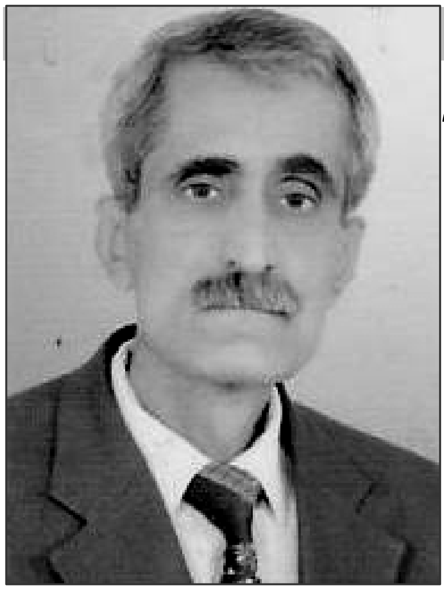

ئەحمەد زەردەشت لەساڵی ١٩٥١ لەشاری سلێمانی لەدایکبووە، کۆلێژی کارگێڕی و ئابووری لەساڵی ١٩٨٧ تەواو کردووە، و لەساڵی ١٩٩٨ کۆلێژی هونەرە جوانەکانی تەواو کردووە، لەساڵی (١٩٧٤)ەوە لەبواری ڕۆژنامەگەری کاردەکاتو ئێستاش جێگری بەڕێوەبەری گشتی دەزگای رۆشنبیری و بڵاوکردنەوەی کوردییە لەبەغداو بەڕێوەبەری نووسینی گۆڤاری (گەرمیان)ە.

***یەکەم کاری نووسینت بۆکەی دەگەڕێتەوە؟**

– لەساڵی ١٩٧٣ دەستم بەنووسین کرد، بەڵام لەساڵی ١٩٧٤ بەهۆی باوکمەوە کەبەعزێ ڕێنمایی دەکردم، یەکەم بابەتم بەناوی (هونەری وێنەکێشان) لەگۆڤاری بەیان بڵاوکردەوە.

*** لەهەولێر وا تۆمەتبارت دەکەن، کەمۆرکێکی بەعسیت پێوە دیارە، ئەویش بەهۆی ئەوەوە، کە سەردەمانێك نووسینی ستایشکارانەت لەسەر سەددام نووسیوە؟ ئاخۆ ئەمە بەویستی خۆت بووە یاخود لەژێر گوشار ئەم نووسینانەت نووسیوە؟**

– سەرەتا دەڵێم (ڕووبار بەدەمی سەگ پیس نابێ)، ئەگەر من بەعسی بوومایە، ئەوا لەماجستێر وەردەگیرام، چونکە لەهەر چوار ساڵی کولیە بەیەکەم دەرچووم، بەڵام لەبەر ئەوەی بەعسی نەبووم وەرنەگیرام، تەنانەت بەڕێوەبەری گشتی دەزگای ڕۆشنبیری کوردی ئەو کاتە پێی وتم بەس بۆبەعسی تەوقیع بکە وەرت دەگرین، بەڵام من وتم نەك بەماجستێر بەڵکو بمکەنە وەزیری ڕۆشنبیری قبووڵ ناکەم، ئەگەر من بەعسی بوومایە نەك ئەوسا بەڵکو ئێستاش

موقەدەرتر دەبووم، چونکە بەداخەوە ئەوانەی بەعسی بوون، ئەوا ئێستاکە لەڕیزی پێشەوەی ئیدارەی پارتیو یەکێتینە. بۆمێژووش ئەو ڕاستییە دووپات دەکەمەوە، کەلە ژمارە (١٤٠)ی گۆڤاری ڕەنگین لەبارەی ئەوەی کەکورد نوکتە لەسەر عەرەب دەکات، شتێکم لەلاپەڕە (٤) نووسی، کە لاپەڕەکە تایبەت بوو بەسیاسەتو، تیایدا لەژێر وێنەی (سەددام)و لەژێر دەستی نووسبووم (واچاکە هەر لێی بخوڕیو سەیری دەمو کاوێژی نەکەیت) بەهۆی ئەوەوە گۆڤارەکەیان کۆکردەوەو تووشی لێکۆڵینەوە هاتمو دواتر ئەم بابەتە لادراوەو هەندێ قسەی (خسرۆ جاف) یش لادراوە، سەر لەنوێ گۆڤارەکە دەرچووەو، من هەردوو چاپەکە، کۆنو نوێیەکەم هەیە.

*** بەڕای جەنابت کامە ژانر لەژانرەکانی ڕۆژنامەگەری (ریپۆرتاژ، چاوپێکەوتن، وتار، هتد) بەباشتر دادەنێیت؟**

– ئەمە مەسەلەیەکی نسبییە، هەریەکەو بەکاری خۆی، چونکە (وتار) دەورێکی دیاری کراوی خۆی هەیەو، ئامانجێکی تایبەتی هەیە، (چاوپێکەوتن)ئەوەیە مرۆڤێکە لەبوارێك لەبوارەکانی مەعریفی زانستی دەتەوێت بەکۆمەڵ و کۆمەڵگا بناسێنیت، (ریپۆرتاژ) شتێك لەسەر دیاردەیەك یان دەزگایەك بنووسی یاخود بروژێنی، واتە ناتوانی بڵێیت ئەمە لەئەویتر باشترە، چونکە جاری وا هەیە کاریکاتێرێك دەوری جەریدەیەکی تەواو دەبینێو دەیپێکێ.

*** ئاستی ئێستای ڕۆژنامەگەری کوردی لەبەغدا چۆن دەبینی؟**

– زۆر خراپ، چونکە تەنیا گۆڤاری (گەرمیان)و ڕۆژنامەی (ڕووناکی) دەردەچێت،گەرمیان گۆڤارێکی ڕۆشنبیری گشتییە،بایەخ بەدیراسات دەدات، لەگەڵ ئەوەشدا زۆر شروتی ڕۆژنامەگەری تێدا نابینرێت، (ڕووناکی) یش مایەی شانازی نییە، پڕە لەهەڵەی چاپو زمانەوانیو

دزینی بابەت لەم لاو لەولا، تەنانەت لەدەزگای رۆشنبیری کوردی لەبەغدا کادیری کوردمان نییە، بەو واتایەی کە کوردیزانی تەواوبن‌و، هاریکاریشمان لەگەڵ شارەکانی کەرکووك‌و هەولێرو سلێمانی زۆرکەمە.

*** ئەمانە بەپرستەیەك پێناسە بکە: (مەسعوود محەمەد، د.کەمال مەزهەر، مەلاجەمیل رۆژبەیانی)؟**

– **(مەسعوود محەمەد)**: چیایەکە لەبواری زمانەوانی کورددا.

(د. کەمال مەزهەر): تاجی سەری هەموومانە لەبواری زانست‌و ئینسانیەتدا.

– **(مەلا جەمیل رۆژبەیانی)**: پایەکە لەکۆشکی گەلی کوردو، یەکێکە لەکەڵە پیاوەکانی بواری ئەدەب‌و زمان‌و مێژوو.

*** باسی رەحمەتی مەلا جەمیلمان کرد، حەز دەکەین بزانین ئاخۆ کاری تیرۆرکردنی دەکەوێتە ئەستۆی ئیسلامییەکان یاخود بەعسییەکان؟**

– مەسەلەی ئیستیخبارات لەپشتەوەی ئەم کارەوە بوون، چونکە نەیاندەویست پیاوێکی وەها دەربچێت‌و، ئیسلامییەکان ئەم کارەیان نەکردووە، چونکە مەلاجەمیل بەتەنیا لەماڵ بوو و دەرگای لەکەس نەدەکردەوە، تەنیا ئەگەر بیناسیبایەو لەکونێکەوە سەیری دەکرێ ئینجا لێدەگەڕا بچیە ژوورەوەو، ئەوانەی ئەم کارەیان ئەنجام دابوو، ئەوا موخابەرات بوون‌و کەسانێك بوون ئاشناو ناسیاوی خۆی بوون‌و، دوای ئەوەی سارد و شتیان لەگەڵ خواردبوو، ئینجا بەناشیرین شێوە شەهیدیان کرد.

*** چۆنت روانییە فیستیڤاڵی ئەمساڵی بەدرخان؟**

– فیستیڤاڵی بەدرخان بوارێکە بۆ رۆژنامەنووسانی کورد، هەر هیچ

نەبێ یەکتری ببینن‌و یەکتری بناسن، بۆیە یادێکی پیرۆزە و یادی ئەو کەڵە پیاوانە دەکەینەوە، کەبناغەی ڕۆژنامەگەری کوردییان دانا، چونکە ئەوەی ئەوان کردوویان، ئەوا بناغە بوو بۆ ڕۆژنامەکانی ئەم سەردەمە، تەنانەت هەر حەرفێکی ئەوکات بەقەد سارۆخێکی ئێستا وایە، واتە گەر ڕۆژنامەی کوردستان نەبووایە،ئەوا هەڵبەتە ئێمە لەم ئاستەی ئێستادا نەدەبوین.

*** لەدوماهیدا زۆر سوپاست دەکەین.**

– منیش سوپاستان دەکەم، هیوادارم گۆڤارەکەتان زیاتر پێش بکەوێت.

* ئەم دیدارە لە گۆڤاری پێشکەوتن ،ژمارە (١٤٤) ،٢٠٠٦، ل٢٩–٣٠ بڵاوکراوەتەوە.